

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Konsten att komponera en rabatt

Av Julia Andersson

Självständigt arbete • 30 hp, Magister
Trädgårdsingenjörsprogrammet
Alnarp 2015

Konsten att komponera en rabatt

The art of composing a border

Författare: Julia Andersson

Handledare: Petra Thorpert, SLU, Institutionen för
landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Allan Gunnarsson, SLU, Institutionen för
landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Bitr examinator: Karin Svensson, SLU, Institutionen för
landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A1E

Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsplanering, magisternivå, 30 hp

Kurskod: IN0958

Ämne: Landskapsplanering

Program: Trädgårdsingenjörsprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2015

Omslagsbild: Författarens. Varma rabatten i Slottsträdgården, Malmö, maj 2015.

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: växtkomposition, perenn, rabatt, mixed border, blandrabatt, komponera, Slottsträdgården, William Robinson, Gertrude Jekyll, Christopher Lloyd, Piet Oudolf

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

Denna magisteruppsats är skriven inom den individuella kursen *Självständigt arbete i landskapsplanering, magisternivå, 30 hp*, i ämnet Landskapsplanering. Kursen ges av Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, SLU i Alnarp.

Foton, bilder och illustrationer som används i arbetet är författarens, om inget annat anges.

Tack till min handledare Petra Thorpert som sett till att detta arbete blev av och för din lotsning igenom det. Tack till examinatorerna Karin Svensson och Allan Gunnarsson för mycket värdefulla synpunkter. Tack för hjälpen, kursansvariga Marie Larsson. Tack SLUs bibliotek för hjälp med att få rätt bland referenser och i källförteckningen. Tack till min far Ruben Andersson och till Moa Goysdotter för ert engagemang i mitt skrivande och för era kommentarer som hjälpt mig komma vidare. Tack till min mor Lisbeth Andersson för genomläsning och barnpassning. Tack till svärmor Gun Hedin för hjälp med barnpassning. Tack till mina närmsta vänner Annika och Maria för att ni finns där och förstår när jag bankar huvudet i väggen av frustration att tiden inte räcker till. Och allra mest tack till Peter Korn som hejat på och sagt kloka saker om allt som behöver bli klokt kommenterat. Och såklart tack till mina barn som är ganska omedvetna om vad jag sysslat med: Iris, Arvid, Hilding och Nils, ni är ena fantastiska barn.

Sammanfattning

Målet med denna studie har varit att ta reda på vilka komponenter som bygger en rabattkomposition och vad som gör att den kan kännas intressant och vacker året om. Förhoppningsvis kan studien användas som en vägledning vid växtkomposition.

Vad som är vackert och intressant är högst subjektivt och något som påverkas av den tid och kultur vi lever i. I Sverige har vi färgats mycket av den engelska, tyska och holländska trädgårdskulturen. Därför har jag definierat vad god rabattkomposition är genom att studera hur fyra välkända växtkompositörer ur denna trädgårdskultur, har tänkt och gjort vad gäller färg, form och kombinationer; William Robinson, Gertrude Jekyll, Christopher Lloyd och Piet Oudolf. De fyra växtkompositörerna har flera gemensamma nämnare i sitt sätt att komponera: harmoni med en viss dos kontrast och någon form av upprepning och rytm genom planteringen. När det kommer till färganvändning, är de grundläggande åsikterna lika varandra, men det subjektiva tyckandet påverkar hur de använder sig av dem. Formernas samspel, mellan hela växter och individuella blommor, berörs på något sätt av alla, men har i synnerhet redogjorts genom Piet Oudolf. Alla fyra poängterade vikten av att ha en djup växtkunskap för att kunna ta vara på växtmaterialets inneboende dynamiska egenskaper vid komponerandet. Kompositörernas principer har i viss mån stämts av med vad vår svenska perennnguru Eva Gustavsson har skrivit i *Perennboken* och färglära har också bearbetats utifrån det bildkonstnärliga perspektivet, genom konstpedagogen Johannes Itten.

För att testa kompositionsprinciperna, har två rabattavsnitt i en stor perennrabatt i Slottsträdgården i Malmö, studerats. Fem nedslag under ett år har dokumenterats genom fotografier. Dessa har analyserats efter kriterier baserade på det som framkommit i litteraturstudien. Därefter har förslag till förändringar gjorts, vilka presenteras med hjälp av planteringsplaner. Syftet med analysen och förändringsförslagen, var att prova om resultatet av studien gick att använda som en vägledning för växtkomposition. Min slutsats för det, var att studien var till hjälp för att definiera stommen/ramen, formerna och färgerna för olika planteringsstilar. Men att min egen kunskap om växtmaterialet behövdes för att veta vad jag skulle använda för växter och hur. *Att komponera en rabatt är en konst.*

Summary

The purpose of this thesis was to find out what components that make a border look interesting and beautiful, all year round. Hopefully it can be used as a guidance for composing perennial borders.

The culture and the times in which we live, determine to a large extent what we consider beautiful and interesting. Since this is highly subjective, I have let the work of four well-known plants people set example: William Robinson, Gertrude Jekyll, Christopher Lloyd and Piet Oudolf. They all originate from the North European garden culture that has tinged the Swedish garden culture. I found some common denominators such as composing borders in harmony but with a certain degree of contrast, and also the thoughts of rhythm and repetition throughout a planting. When it comes to colour, their opinions of perception were quite alike, but their differing preferences made them use them in different ways. The shapes of plants and flowers was reflected upon, but Oudolf was the one going into most detail in the subject. They also agreed that a deep plant knowledge was necessary in order to be able to use the inherent dynamics of the plants. Besides these four plants people, I have also looked into what the Swedish perennials guru Eva Gustavsson has written about composing borders, as well as I have studied what the German arts teacher Johannes Itten has written about colours.

To test the composition principles, two parts of a large border in Slottsträdgården in Malmö, have been studied. These were photo documented five times during one year, and analyzed according to criteria based on the literature study. Then a modification was suggested, presented with planting plans. The intention was to try if the result of the literature study could be of any help in your own composing of borders. The conclusion was that it was a good help in order to put together the framework, the shapes and the colour theme for different kinds of planting styles. But when it came to defining the plant material, my own plant knowledge was invaluable. *Composing a border is an art.*

Innehåll

FÖRORD	II
SAMMANFATTNING	III
SUMMARY	III
INNEHÅLL	IV
INLEDNING	1
BAKGRUND.....	1
SYFTE, FRÅGESTÄLLNING OCH MÅL	1
AVGRÄNSNINGAR	1
GENOMFÖRANDE – METOD, MATERIAL & DISPOSITION	2
TRÄDGÅRDSHISTORISKT PERSPEKTIV	4
NORDEUROPA FRÅN SENT 1800-TAL	4
SVERIGE FRÅN SENT 1800-TAL	4
VÄXTKOMPOSITION	6
HARMONI OCH KONTRAST	6
UPPREPNING OCH RYTM.....	6
FÄRG.....	7
FORM.....	9
VÄXTKOMPOSITÖRER	10
WILLIAM ROBINSON, 1838-1935.....	10
<i>William Robinson och växtanvändning</i>	<i>10</i>
GERTRUDE JEKYL, 1843-1932	12
<i>Gertrude Jekyll och växtanvändning</i>	<i>12</i>
<i>Färgkomposition enligt Gertrude Jekyll.....</i>	<i>13</i>
<i>Form och funktion enligt Gertrude Jekyll.....</i>	<i>14</i>
CHRISTOPHER LLOYD, 1921-2006	16
<i>Christopher Lloyd och växtanvändning</i>	<i>16</i>
<i>Färgkomposition enligt Christopher Lloyd.....</i>	<i>17</i>
<i>Form och funktion enligt Christopher Lloyd.....</i>	<i>19</i>
PIET OUDOLF, 1944-	21
<i>Piet Oudolf och växtanvändning</i>	<i>21</i>
<i>Färgkomposition enligt Piet Oudolf.....</i>	<i>22</i>
<i>Form och funktion enligt Piet Oudolf.....</i>	<i>23</i>
SAMMANFATTNING.....	27
SLOTTSTRÄDGÅRDEN I MALMÖ	28
PLATSBESKRIVNING	28
<i>Geografiskt</i>	<i>28</i>
<i>Historiskt</i>	<i>29</i>
<i>Trädgårdens uppbyggnad</i>	<i>29</i>
SLOTTSTRÄDGÅRDENS PRAKTRABATT	32
<i>Rabatten idag.....</i>	<i>33</i>

ANALYS AV TVÅ RABATTAVSNITT UR SLOTTSTRÄDGÅRDENS PRAKTRABATT	34
KRITERIER.....	34
UTFÖRANDE	35
STUDIEAVSNITT 1 – RABATT I MIXED BORDER-STIL	36
<i>Ursprungsplanen 1998</i>	<i>38</i>
<i>Analys av studieavsnitt 1, 2014-15.....</i>	<i>39</i>
SAMMANFATTNING AV ANALYSEN	45
FÖRÄNDRINGSFÖRSLAG.....	45
STUDIEAVSNITT 2 – RABATT I NATURALISTISK STIL.....	49
<i>Ursprungsplanen 1997-1998</i>	<i>51</i>
<i>Analys av studieavsnitt 2, 2014-15.....</i>	<i>53</i>
SAMMANFATTNING AV ANALYSEN	59
FÖRÄNDRINGSFÖRSLAG.....	59
DISKUSSION	62
VÄXTKOMPOSITÖRERNAS KOMPOSITIONSPRINCIPER.....	63
FÄRG.....	64
ANNAT	64
ETT KOMPOSITIONSVERKTYG?	65
ANALYSDISKUSSION.....	66
FORTSÄTTNING.....	66
KÄLLOR OCH LITTERATUR.....	67
ICKE PUBLICERAT MATERIAL	68
FIGURFÖRTECKNING	68
BILAGOR.....	I
BILAGA 1	II
BILAGA 2	III
BILAGA 3	IV
BILAGA 4	V
BILAGA 5	VI
BILAGA 6	VII
BILAGA 7	VIII

Inledning

Bakgrund

Att anlägga en rabatt kan alla göra och många gör det med stor entusiasm. Men oavsett graden av entusiasm – att åstadkomma en rabatt som är något utöver en samling växter är en konstform. För att komponera en rabatt som är vacker, intresseväckande och intressant året runt, krävs kunskap. Kunskap om växterna, hur de är som enskilda individer, hur de beter sig på den plats de placeras och hur de agerar med sina grannar. Under alla tider på året. En vacker rabatt kan liknas vid en väljudande symfoni eller ett välbakat bröd; den innehåller vissa ingredienser eller komponenter av rätt proportioner. Med denna studie vill jag försöka ta reda på vilka komponenter och proportioner som kan anses vara rätt. Vilka de gemensamma nämnarna kan vara.

Ämnet är behandlat av flera författare, vilka alla har sina åsikter, baserade på vilken kultur och tid de kommer ifrån och vilka referensramar de har. Under historiens gång har anledningar till att ha en trädgård varierat, och därmed också utseendet på de planteringar som skapats. Att sätta in trädgårdskonsten i ett historiskt perspektiv blir därför relevant. Det är ett stort ämne och urvalet blir starkt begränsat till ett fåtal kompositörer, valda för att vara tillgängliga och relevanta för den tid och kontext jag själv befinner mig i.

Den grundläggande anledningen till valet av ämne för denna uppsats, har uppkommit av samma anledning som varför jag valt en trädgårdsrelaterad yrkesbana. Nämligen mitt första besök i den engelska trädgården Great Dixter i Northiam i södra England, år 1999. Det jag upplevde då hade jag aldrig förr upplevt – att bli fullständigt förtrollad av blommor. Trädgårdsrum efter trädgårdsrum fängade mig som inget annat gjort förut. Jag visste inte då att ägaren till trädgården, Christopher Lloyd, var välkänd i både engelska och internationella trädgårdskretsar för sitt experimentella sätt att kombinera alla typer av växter – buskar, träd, ettåriga, tvååriga och fleråriga växter, osv – till den sorts rabatt som på engelska kallas ”mixed border”, ett ord som ofta också används i svenskan. Men som Christopher Lloyd tagit ett steg längre. Eller ett steg åt sidan, vad vet jag.

Hur som helt vill jag med denna studie ta reda på vilka de gemensamma nämnarna är, för att få till en rabatt som är något mer än en samling växter inom ett och samma område.

Syfte, frågeställning och mål

Syftet är att ta reda på vad som är de gemensamma nämnarna för att bygga en rabattkomposition så att den kan anses intressant och vacker, året runt. Att förstå vilka komponenter som gör vad för en komposition och hur de samverkar för att nå önskat resultat. Fokus ligger på bladverk, form, textur, färg och kombinationer dessa emellan.

Min frågeställning/problemställning är: Vilka komponenter är de gemensamma nämnarna för att skapa vad som kan kallas en vacker och intressant rabatt med året runt-intresse?

Målet är att svaren ska kunna fungera som en vägledning för den som vill skapa en vacker och intressant rabatt. Och min hypotes är att variablerna är lika många som utförarna, men att det finns gemensamma nämnare.

Avgränsningar

Detta arbete vänder sig främst till de som har viss kunskap inom i växtmaterialområdet och därför förklaras inte facktermer. De stora dragen för de tankar som presenteras bör kunna förstås relativt väl utan dessa förkunskaper, och därför torde även den mindre insatta läsaren kunna få något gott ut av denna studie.

Definitionen av ”intressant” och ”vacker” rabattkomposition överlåter jag till några få ansedda namn inom genren, vilka nämns under rubriken *Genomförande*. Det är dessa som får utgöra exempel och definiera betydelsen.

Då växtnamn anges, ses det som ett förtydligande för den som är insatt i området. En namnavstämning mot SKUD (Svensk Kulturväxtdatabas) har inte gjorts. Faktorer som kan nämnas, men inte utreds närmre, är frågor om skötsel, ståndort, kostnad, tillgänglighet, arbetsinsats, stöldbegärlighet, skadedjur, med mera. Dock kan dessa parametrar komma att nämnas.

Vad gäller färg- och formteori utöver växtkompositörerna, fördjupar jag mig bara så pass att jag får ett teoretiskt verktyg att utgå ifrån vid min för arbetet avslutande analys; färg, form osv, analyseras primärt utifrån ett användarperspektiv, där de valda växtkompositörerna utgör grund. Rådande ljusförhållanden har inte tagits i beaktande när färger beskrivs.

Genomförande – metod, material & disposition

Först görs en kort sammanfattning av nordeuropeisk och svensk trädgårdshistoria från sent 1800-tal till nutid, för att sätta in läsaren i den samhällskontext som är och har varit under växtkompositörernas levnad.

Därefter beskrivs grundläggande tankar kring växtkomposition, form och färg. För detta kapitel och vidare genom hela arbetet, finns referenser till Eva Gustavssons kapitel *Levande tavlor med perenner – om komposition med färg och form* i *Perennboken* från 1989. För avsnittet om färg används bland annat boken *Färg och färgupplevelse* (1971) av en av Europas främsta konstpedagoger, Johannes Itten (1888-1967). Men främst är det växtkompositörernas (nedan) sätt att arbeta med detta, som ligger till grund för studien.

För att kunna definiera vad begreppet vacker och intressant rabatt kan innebära och för att få reda på hur dessa kan vara uppbyggda, har välkända kompositörers verk studerats. Jag har valt att arbeta med fyra växtkompositörer; en holländsk och tre engelska. De är utvalda för sitt anseende i branschen, för att de är relevanta i den tid och kultur vi lever i och för att deras stilar passar ihop med den rabatt som kommer att analyseras mot slutet av arbetet. Den holländska naturinspirerade trädgårdskulturen, här representerad av Piet Oudolf (1944-), har på senare tid blivit en förebild för många, och växer sig allt starkare i Sverige. Den engelska trädgårdskulturen är välkänd och respekterad och är och har varit en förebild för svensk trädgårdskultur. Från denna tar jag upp William Robinson (1838-1935), Gertrude Jekyll (1843-1932) och Christopher Lloyd (1921-2006). Deras sammantagna tid som storheter inom området, spänner över mer än hundra år och representerar en stor del av det som vi i Sverige färgats av inom trädgårdsområdet. Dessa fyra personer blir i olika sammanhang ofta refererade till och de har skrivit ett flertal böcker var. William Robinsons bok *The Wild Garden* (1895) gavs ut i sju utgåvor under Robinsons livstid, varav den femte upplagan har moderniserats och fått en tilläggsdel av Rick Darke (2009). Detta verk utgör referens för William Robinson. Richard Bisgrove har gått igenom Gertrude Jekylls ca 2 000 ritningar och gjort ett urval bland dessa till boken *The Gardens of Gertrude Jekyll* (1992), som får vara huvudverket för Jekyll. Även Gertrude Jekylls bok *Colour Schemes for the Flower Garden* från 1908 finns med som referensverk. Bland Christopher Lloyds böcker har hela böcker, samt flera delar, valts ut relevanta verk, vilket även gäller för Piet Oudolf, som i flera fall har Noël Kingsbury som medförfattare. I kronologisk ordning presenteras växtkompositörerna. Dels med en kort biografisk studie, dels hur de använt sig av växter för att bygga sina kompositioner. Robinson utgör ett undantag: hans betydelse för trädgårdskonsten är till stor del för den ideologiska grund han lade och som har betydelse för växtkompositörer än idag, snarare än för de planteringar i naturmark han anlade.

Studien avslutas med en analys av och ett kompletteringsförslag till två rabattavsnitt i Slottsträdgården i Malmö. Inledningsvis görs en platsbeskrivning, både geografisk och historisk och inkluderar trädgårdens uppbyggnad, inklusive den stora perennrabatten där min analys ägt rum. Informationen baseras dels på dokument skrivna av Camilla Anderson, Landskapsarkitekt på Gatukontoret i Malmö Stad som ritade ursprungsplanen för Slottsträdgården och dess stora perennrabatt (1997 & 1998). Den baseras även på information från Slottsträdgårdsmästare John Taylor (2015) och på egen information, då mitt engagemang i Slottsträdgården genom åren varit stort och jag själv innehar mycket information om trädgården.

Analysen är gjord med hjälp av fotodokumentation under fem tillfällen under ett helt år. Den är utförd i två delar av Slottsträdgårdens stora perennrabatt, för att representera två olika stilar. Vidare baseras

analysen på det som framkommit i litteraturstudien. Förändringsförslagen har sin grund i växtkompositörernas beskrivna tankar med hänsyn tagen till platsen. Huvudkriterierna för analys och förändringsförslag har sammanfattats till tre: färgskalan i svala/bleka färger respektive intensiva/mörka, formens harmoni och vilka komponenter som bygger kompositionen. Resultatet/förändringsförslaget presenteras i form av en planteringsplan per avsnitt. En mer utförlig beskrivning av analysen görs vid det specifika kapitlet.

Trädgårdshistoriskt perspektiv

Nordeuropa från sent 1800-tal

Mycket nytt växtmaterial infördes till Europa under slutet av 1700-talet och hela 1800-talet (Wilke 2006). Det fanns en vurm för det exotiska icke-härdiga växtmaterialet, planterat i finurliga mönster (Kingsbury 2003). Med tyngdpunkt på växtanvändningen i Storbritannien och norra Europa skrev Noël Kingsbury, att även om växter sedan lång tid tillbaka odlats för nöjes skull, var det först i slutet av 1800-talet som det utvecklades till något eget, till att skapas rabatter.

I England fanns två förhärskande stilar (Blennow 2002). Den ena, landskapsskolan med H. E. Milne i spetsen, förordade att landskapet skulle omformas så att de slingrande vägarna hamnade på rätt plats för människan i landskapet. En skola som såg hus och trädgård som separata element. Motrörelsen kallad ”formal gardening”, leddes av arkitekten Reginald Blomfield. Denne pläderade för att naturen skulle få spela sin egen roll medan hus och trädgård var i harmoni med varandra; den konstruerade rumsligheten i trädgården, befolkad av traditionella gamla trädgårdsväxter, fungerade som en förlängning av huset.

Tätt på kom de naturalistiska tankegångarna med irländaren William Robinson. Han ansvarade för avdelningen för inhemska engelska växter i Royal Botanic Society’s trädgård i Regent’s Park i London, och menade att växter skulle odlas med hänsyn till sina naturliga förutsättningar. Samtidigt intresserade han sig för den traditionella torpträdgården (cottage garden) och de gamla blommor som fått stå tillbaka under den viktorianska tidens vurm för exotiskt växtmaterial.

Blomfield och Robinson var del i rörelsen, men dess stora ledstjärna var formgivaren, författaren och poeten William Morris, i Sverige mest känd för sina naturinspirerade tapetmönster (Blennow 2002). Under slutet av 1800-talet till början av 1900-talet blommade arts- and crafts-rörelsen, som hade sina rötter i England (Blennow 2002). Det var en rörelse som var motståndare till industrialismen och stod för gott hantverk och det lokalt producerade. De tog avstånd från de tidigare moderna samlarinriktade trädgårdarna (Gustavsson 1989). Arts- and crafts-rörelsens trädgårdsideal var att sammankoppla hus med trädgård och trädgård med omgivande landskap (Blennow 2002). Trädgården formades av människan, i samklang med landskapet runt om, som skulle förbli orört. Detta gjordes genom att fortsätta husets rumslighet i trädgården med hjälp av klippta häckar och träd, trappor och murar. Informellt planterat traditionellt växtmaterial och formklippta figurer. En trädgård att uppleva, vistas i och njuta av, snarare än att visa upp. Gertrude Jekyll skapade Munstead Wood och Vita Sackville West gjorde Sissinghurst – dessa två kvinnor kom att bli de två starkast lysande arts- and crafts-trädgårdsstjärnorna. Jekyll mest känd för sina rabatter med avancerade färgkompositioner och Sackville West för sina planteringar i informell *cottage garden*-stil (Kingsbury 2003). Jekyll var starkt inspirerad av naturen (Gustavsson 2007). Hon förenklade och gjorde planteringar mindre kostsamma genom att använda perenner istället för utplanteringsväxter.

De stora rabatterna i formell stil krävde många trädgårdsmästare (Kingsbury 2003). I början av 1900-talet ökade intresset för det härdiga växtmaterialet och perennrabatterna. Och under resten av 1900-talet fram till nu, har utvecklingen gått allt mer mot det informella och förenklade (Oudolf och Kingsbury 2013). Efter andra världskriget syntes i Nordeuropa blockplanteringar av perenner. Det fanns i dessa en koppling till den modernistiske brasilianaren Roberto Burle Marx (1909-1994) blockplanteringar, inspirerades av abstrakt målerikonst. Blockplanteringar av buskar blev vanliga under 1960-talet, i bland annat offentliga parker i Nederländerna. Som en reaktion mot dessa rationella planteringar, kom på 1970-talet rörelser både i Nederländerna och Tyskland, vilka jobbade efter ekologiska principer och strävade efter biodiversitet, med planteringar åt det naturalistiska hållet.

Sverige från sent 1800-tal

Som nämnts, spreds de tyska idealen med pyntade trädgårdar även till Sverige (Wilke 2006). Men dessa överskuggades så småningom av trädgårdar i arts- and craftsanda – naturen ansågs inte längre behöva förskönas, istället sågs skönheten i det vilda. Mot slutet av 1800-talet kom industrialismen, och villaförorter med permanentboende började växa fram, där välbärgad medel- och överklass bosatte sig.

Här skapades trädgårdar i engelsk stil. Med industrialismen kom misären i städerna. Sjukdom, smuts och svält gjorde emigrationsrörelsen stark. Som ett led i att försöka hålla svenskarna kvar, skapades egnahemsrörelsens villaförorter för arbetarklassen (1900-1935). I dessa trädgårdar tog nyttoodlingarna plats och blev mycket viktiga för hushållens ekonomi. Kunskap om odling och hur frukt och grönsaker kunde tillvaratas, spreds genom olika trädgårds- och hushållningssällskap. Även SJ, Statens Järnvägar, var en viktig kunskapsspridare på så sätt att det runt stationerna blev en uppvisning i det senaste trädgårdsmodet. Frukträd och fröer spreds bland de anställda och vidare ut i landet. Rudolf Abelin, som var en av de som spred trädgårdskunskap i landet, menade att frukt skulle odlas lite varstans för att visa att även den kargaste mark kunde vara bördig. Samtidigt växte kolonirörelsen fram, även denna med det grundläggande syftet att förse de mindre bemedlade med frisk luft och förtäring (Wikipedia 2015). Särskilt viktiga för matproduktion blev koloniträdgårdarna vid tiden för första och andra världskriget.

Funktionalismen slog igenom med kraft i Sverige 1930 i och med Stockholmsutställningen (Wilke 2006). Byggnadsmaterial producerades av industrin och det hantverksmässiga tonades ner. Det sociala bostadsbyggandet började och trädgårdstankarna gick åt det praktiska hållet (Gustavsson 2007). Funktion prioriterades framför form. Ulla Molin (1909-1997) var genom tidskriften *Hem i Sverige* med och formade tankarna för och lärde upp den stora massan i Sverige, både för hem och trädgård. Att sammanlänka inne med ute var något hon talade varmt för. Ulla Molin var starkt inspirerad av arts- and crafts-rörelsen och av den engelska kronprinsessan Margaretas engelska rabattkonst, men även av den danska minimalismen som också gjorde sig gällande under denna tid.

Via miljonprogrammet och villaträdgårdar i rader under 60-talet och framåt, började på 80-talet trädgårdarna att anta mer individuella stilar vilket gav en större brokighet än det varit, till dagens villaområden (Wilke 2006).

Växtkomposition

Harmoni och kontrast

Grundbegreppen för växtkomposition är harmoni och kontrast (Gustavsson 1989):

”För att få maximal effekt av växter som är ämnade att framträda starkt, måste omgivningen kontrastera skarpt och ibland underordna sig. Som regel är det form- eller färgstarka växter som dominerar och växter med diffusare form och svagare färg som underordnar sig. Graden av dominans hänger ofta samman med hur pass stark kontrastverkan är i bladstruktur, färg- eller skuggspel men naturligtvis har antalet av olika växter stor betydelse. Harmoni uttrycks ofta genom näraliggande form- och färegenskaper.” (1989, s. 55)

Enligt Jekyll var harmoni och kontrast oskiljaktiga; utan underliggande harmoni fanns ingen meningsfull kontrast och utan kontrast fanns ingen referensram så att harmonin kunde uppskattas (Bisgrove 1992). Lloyd ansåg det enkelt att komponera en harmonisk plantering, men att få till kontraster som ökade pulsen och gav glädje till trädgårdsskapandet, var svårare (2001). Det subjektiva i upplevelsen var något Oudolf och Kingsbury skrev om; vad som upplevs harmoniskt är personligt och kulturellt betingat, liksom hur mycket kontraster som anses vackert (1999). Ens egna instinkter och preferenser behöver följas då växtval görs. En harmonisk plantering behövde inte nödvändigtvis ge en avkopplande känsla; skiljelinjen mellan harmoniskt avkopplande och tråkig är hårfin. En trädgård gjord även för besökare tyckte de dock behövde ges spännande inslag för att ge goda upplevelser.

Upprepning och rytm

För att binda samman uttrycket i en rabatt, använde sig Gertrude Jekyll av speciella karaktärsväxter som användes upprepade gånger genom en plantering (Bisgrove 1992). Christopher Lloyd använde ”anchor plants”, ankarplantor, vilket innebar växter som gav struktur till rabatterna genom att främst erbjuda bladverk som verkade lugnande mellan övriga växter, till exempel lignoser, bambu och gräs eller perenner med karaktärsfulla bladverk (2005). Oudolf och Kingsbury resonerade på samma sätt som Jekyll; att det behövs en sammanbindande faktor, ett uttryck som håller samman det visuella i planteringen och som skapar rytm och repetition (1999). Något som kan åstadkommas genom användandet av en genomgående karaktärsväxt eller genom upprepning av speciella former eller färger. De varnade för att allt för tätt med karaktärsplantor kan ge ett övermägt intryck. Om istället ett mjukt uttryck önskas, rekommenderade de att mindre väldefinierade karaktärsplantor nyttjades.

Färg

Färgernas verklighet förklaras av fysiker och kemister och är då mätbara (Itten 1971). Färgverkan däremot, är något som Itten förklarade som en psyko-fysisk verklighet, det vill säga betraktarens subjektiva upplevelse i det sammanhang som färgen upplevs. Inom växtkompositionskonsten kan det vara en utmaning att färgkomponera med växter, eftersom växters blomningstid varierar något år från år, blomfärgen varierar för varje stadie av blomningen, färgerna inte är entydiga och färguppfattningen också påverkas av bland annat omgivning, avstånd till betraktaren och blommans storlek (Gustavsson 1989).

Det finns många olika färgsystem som försöker förklara färglära (Gustavsson 1989). En utgångspunkt som ofta används är färgcirkeln, skapad av fransmannen Michel Chevreul 1854.

Grundfärgerna är enligt färgcirkeln gul, röd och blå.

Kalla färger är de till vänster om rött.

Varma färger är de till höger om rött.

Harmoni uppnås genom kombination av näraliggande färger, till exempel röd, orange och gul eller blått och lila.

Kontrastfärger eller komplementärfärger uppnås genom kombination av motstående färger, till exempel rött och grönt, gult och lila eller orange och blått.

Figur 1. Färgcirkeln "BYR color wheel", Wikimedia Commons.

Färger kontrasterar på sju olika sätt, till exempel genom färgens egenkontrast, ljushetskontrast, kall-varmkontrast och komplementkontrast (Itten 1971).

Färgens egenkontrast är den enklaste färgkontrasten. Gul-röd-blå (första ordningen) är de färger som mellan sig har starkast kontrast och ger en brokig och kraftfull verkan. De motstående färgerna grön-orange-violett (andra ordningen) kontrasterar inte fullt lika mycket. Och mellan grannfärgerna dessa emellan, gulgrön-blåviolett-rödorange (tredje ordningen), minskar kontrastverkan ytterligare.

Den starkaste ljushetskontrasten inom färgcirkeln är den mellan gult och violett. Svart och vitt är ljushetskontrastens starkaste uttryck och har stor betydelse i en komposition. Svart förmår öka lyskraften hos färger och får dem att upplevas ljusare. Vitt minskar färgers lyskraft och får dem att upplevas mörkare. Grått i sig är karaktärlös, men med en ton av färg, får den liv:

"Grått är ett ofruktbart, uttryckslost neutrum. Först genom sin närliggande färg får den karaktär och liv. Dennes kraft försvagas och mildras. Som neutral förmedlare kan den sammanbinda skarpa färgmotsättningar, suga ut deras kraft och själv bli levande som en vampyr." (1971, s. 37)

Svart och vitt ger mörka respektive ljusa toner och genom inblandning av vitt-grått-svart i en färg, skapas olika tonvärden.

"Färger av samma ljushetsgrad blir mer besläktade. Genom samma tonvärde binds färgerna till varandra, de fattar tag i varandra. Detta faktum och möjligheterna att utnyttja det som konstnärligt uttrycksmedel får inte underskattas." (1971, s. 41).

Kalla och varma färger ger just upplevelsen av kyla eller värme; försök har visat att i ett rum målad i blågrön (kall) färg upplevdes köldkänslor vid högre temperatur än det gjorde i ett rum målat i rödorange (varm) färg. Vidare har det vid vetenskapliga undersökningar visat sig att blågröna färger verkar dämpande

och rödorange aktiverande. Kalla färger ger en känsla av lätthet och transparens, varma ger en känsla av att de är ogenomskinliga. Att dela in färgerna i kalla och varma förefaller självklart när det gäller grundfärger, men för de mellanliggande färgerna, spelar omgivande färger roll. När det kommer till kall-varmkontrast, definierade Itten karaktärerna hos de kalla respektive varma färgerna genom andra ord, för att visa de stora uttrycksmöjligheter han ansåg att de har: kallt-varmt, skuggigt-soligt, lugnande-upphetsande, luftigt-jordbundet, avlägset-nära, lätt-tungt, fuktigt-torrt. Itten menade att kontrasten mellan kalla och varma färger var de mest klangfulla. Eva Gustavsson åsikt var, att det inom växtkomposition sällan blir vackert att kombinera kalla och varma färger (1989).

Kontrastfärger/komplementfärger (gult-violett, orange-blått, rött-grönt) är varandras motsatser (Itten 1971). De komplementära färgparen innehåller alltid de tre grundfärgerna gult, rött och blått.

Komplementfärgerna lyfter varandra färgmässigt. *"Kontrastfärgernas viktigaste funktion är att provocera fram ett ökat intresse för en komposition."* (Gustavsson 1989, s. 57) En kontrasterande färg sticker ut än mer om den också har en annorlunda form. Men en komposition med lika stora kontrasterande delar blir inte bra, det behövs något stötdämpande mellan färgerna som grönska eller mildare färgtoner. Tematiska färgrabatter är oftast inte uppbyggda av enbart en färg, utan *"Komplementfärgerna kan till och med vara mer frekventa än grundfärgen."* (1989, s. 57).

För att höja *"den expressiva karaktären"* är det bra att använda en färg som huvudfärg och tillfoga andra som accenter (Itten 1971, s. 36).

Gustavsson beskrev grundfärgerna samt vitt och grått ur ett växtkompositionsperspektiv. Hur färgerna uppfattas och hur de kan kombineras (1989):

Rött är en ovanlig färg bland perenna växter. Tillsammans med rödbladiga buskar blir effekten större, men upplevelsen riskerar bli dyster. Gustavsson angav gräddvitt, ljusgult och ljusgrönt som bra komplement för att pigga upp. Röda blad framhäver rödorange blommor. Rött som går mot blått passar fint med ett ljusgrönt bladverk. Grått intensifierar den röda färgen. Mörkgrönt är den färg som bäst framhäver rött, genom kontrastverkan. De varma och kalla röda färgtonerna kan vara svåra att kombinera med varandra, men klarrött och varmgult samt lilarött och svavelgult anges som säkra kombinationer.

Gult har en glad och livlig påverkan och det finns många gula perenna växter att välja mellan. För att det gula inte ska bli övermäktigt, kan vitt, grått och mindre mängder rosa blandas in. Varmgul som kombineras med svalt blåaktiga nyanser blir smutsgul, något som inte händer med de svalare gula tonerna. Lila och gult är kontrasterande klassiker, de är varandras komplementärfärger. De klarar av att mötas med lika stora proportioner. Så kallad "laxfärg" är en blandning mellan gulorange och rosa och är en svärkombinerad färg. Klarblått eller lila med grå bladväxter klarar att balansera denna knepiga färg.

Blått fjärrmar sig ifrån betraktaren. Blått i kombination med lila och röda toner är vanligt, men kan bli tråkigt. Då kan det kännas glädjande med ett svalt gult inslag. Blå nyanser framträder allra klarast med vitt och ljusgult. Grå bladväxter anges som viktiga kombinationsväxter liksom blåblommade lignoser. Inslag av svart känns tjustigt.

"Speciellt inom de blå-lila nyanserna finns också många växter som är tonade mot grått och svart. Nedtonade och matta övergångar mellan olika grader av vithet och svarthet kan nog räknas in bland det mest exklusiva ifråga om kompositioner med perenna växter." (1989, s. 62)

Vitt finns inte i färgcirkeln men används lika mycket som andra färger ändå. Många perenner kommer i vitblommade sorter och flera bladväxter finns i vitbrokiga former. Rent vitt är starkt dominerande och drar blicken till sig.

"Med en medveten användning av vita inslag har man dock möjlighet att påverka balans och proportioner i en komposition. ... Bland de vita nyanserna är creme-färgen speciellt tacksam, eftersom den har förmåga att åstadkomma en lagom mjuk nedtoning av bland annat livliga gula och röda färger." (1989, s. 63)

Olika textur och nyansskiftningar gör det vita mer eller mindre kontrastskapande. Blå växter förmår allra bästa att ta fram växternas vita nyanser. Omgivningens kontrastfärger drar fram andra färgnyanser ur de vita växterna. Grått förstärker vitheten och fungerar som länk mellan vitt och grönt.

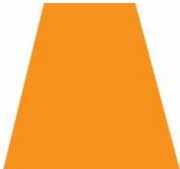

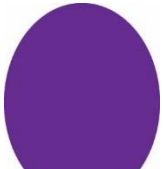
Pastell och silver omnämnde Eva Gustavsson också. Hon påpekade att vitheten i pastellfärger gör att dessa går att kombinera med varandra hur som helst och att de blir bra mjuka länkar mellan klara kontrasterande färger. Gråbladighet ger silvertoner som svalkar intensiva färger. Bäst gör sig silver med vitt, men det blir också bra som komplement till pastellfärger, lila, blågrått och klargult.

Form

Itten förklarar form ur dels en konstnärs perspektiv, men också efter studier av hur former använts historiskt på ett symboliskt sätt, där han funnit entydiga svar vilka stärker hans teorier kring formanvändning. Till exempel i skrivtecknen som egypterna använde, kinesernas byggnadselement i tempelbyggnader och i astrologiska tecken. När känslan som speglas genom form överensstämmer med känslan som speglas genom färg, förstärks uttrycken. Tankar jag ser som användbara att ha med sig även inom växtkompositionskonsten, för att förstärka känslan av harmoni eller kontrast.

I kapitlet om växtkompositörerna, behandlas form ur respektive växtkompositörs perspektiv.

"I en konstnärlig bild skall formens och färgens expressiva kvaliteter vara samstämmiga, dvs. form- och färguttrycken skall ömsesidigt stödja varandra. Liksom för de tre grundfärgerna kan man också för de tre grundformerna kvadrat, triangel och cirkel finna entydiga, expressiva värden." (Itten 1971, s. 75)

Kvadrat	Parallelltrapets	Triangel	Sfärisk triangel	Cirkel	Ellips
					
Rött Material, tyngd, begränsning. Statisk tung form. Symboliserar den vilande materien. Horisontella och vertikala linjer, inkluderar alla närliggande former, t ex kors och rektangel.	Orange	Gult Tyngdlös karaktär. Spetsiga vinklar; stridslysten, aggressiv. Symboliserar tänkande. Inkluderar också t ex parallelltrapets, romb och sicksacklinjen.	Grönt	Blått Avspändhet, jämn, konstant rörelse. Symboliserar den evigt rörliga anden. Hit räknas former som ellips, äggform och våg.	Violett

Figur 2. Form kopplat till färg, enligt Itten.

"Då färger och former överensstämmer i sitt uttryck, summeras deras verkningar. En bild, vars uttryck huvudsakligen bestäms genom färgen skall få sin form efter färgen, medan en formbetonad bild skall få sin kolorit med utgångspunkt från formen." (1971, s. 76)

Växtkompositörer

William Robinson, 1838-1935

Under William Robinsons livstid 1838-1935 var de rådande stilidealen för trädgårdar i Storbritannien och i delar av Europa, att plantera exotiska växter från Sydamerika i uppvisningssyfte (Darke 2009). Samtidigt höll det vilda landskapet i Storbritannien på att förändras och förstöras på grund av industrialismen. Och som en reaktion på detta, höll arts- och crafts-rörelsen som stod för närproducerat, hantverk och funktionalitet på att blomma upp. Mitt i detta fanns irländaren Robinson.

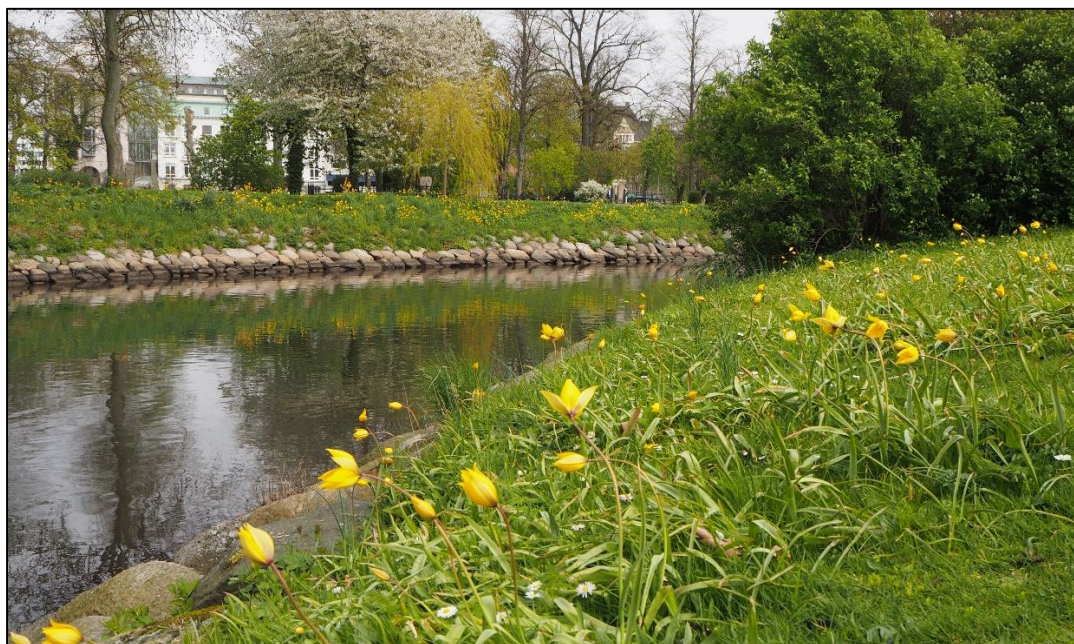
Robinson började sin karriär som trädgårdsarbetare i Irland. Som 23-åring kom han till England och fick där arbete för Royal Botanic Society's trädgård i Regent's park i London. En del av den trädgården var engelskt viltflor. Resor och studier gav upphov till artiklar och böcker. Hans arbete uppskattades och efter att ha blivit nominerad av bland annat framstående vetenskapsmän som Charles Darwin, blev han medlem i *The Linnean Society*. Robinson reste runt i bland annat Alperna och på den Nordamerikanska kontinenten där han studerade växter och deras naturliga miljöer.

1871 startade Robinson tidskriften *The Garden*, som han var redaktör för under 29 år, till 1900. 1885 köpte Robinson Gravetye Manor. Kring detta boende kunde han under sina kommande 50 år, utforska möjligheterna med de naturlika planteringarna.

William Robinson gav ut flera böcker. Däribland märks *The Wild Garden* som gavs ut första gången 1870 och därefter i ytterligare sex utgåvor under hans livstid. Boken spreds inte bara inom Storbritannien, utan även i Europa och i Nordamerika och många prominenta personer ägde denna bok, bland annat landskapsarkitekten Frederick Law Olmsted som var med och utformade Central Park i New York. Det Robinson talade för i denna bok var de vilda exotiska men hårdiga växterna, vilket föll väl samman med arts- och crafts-rörelsens ideal.

William Robinson och växtanvändning

Robinsons ståndpunkt var att ta vara på de vilda inslagen i trädgården, att nyttja utkanten och andra outnyttjade delar till att plantera vackra växter i, snarare än i konstruerade rabatter (Robinson 1895). Han rekommenderade att plantera vårlökar i gräsmatta – deras naturliga miljö – istället för i rabatter, vilket både blev vackrare och innebar mindre jobb.

Figur 3. *Tulipa sylvestris* i grässlätt, en plantering i Robinsonstil.

Att hålla kostnader och skötsel på en betydligt lägre nivå än vad som då var gängse, ansåg han vara en nödvändighet, och att med täta mellanrum byta ut jord och växter i en plantering var enligt Robinson inte rimligt. Robinsons ideal innebar en strävan att planteringarna mer eller mindre skulle sköta sig själva. Att jorden skulle vara planterad, inte bar. Att gräsmattan inte skulle behöva klippas var 14 dag utan tillåtas växa fritt. Och att löven fick vara kvar om hösten, bland perennerna som inte klipptes ner före vintern. Vidare tyckte han att de hårdiga perenner som hade brukat användas i de gamla mixed border-rabatterna borde börja användas igen.

Han ansåg att somliga missförstod begreppet *Wild Garden*, därav detta tillägg i förordet till andra utgåvan av *The Wild Garden*, daterat 28 maj 1881:

"There has been some misunderstanding as to the term 'Wild Garden.' It is applied essentially to the placing of perfectly hardy exotic plants under conditions where they will thrive without further care. It has nothing to do with the old idea of the 'Wilderness.'" (1895, s. 96)

Robinson ansåg det vara en god idé att låta en eller två typer av växter dominera en plantering. I sin gestaltning eftersträvade Robinson att efterlikna naturens eget planteringssätt, genom att sätta växter i grupper eller massplanteringar, absolut inte i rader (Robinson 1895). Beroende på typ av växt var det ibland rätt att plantera mer solitärt, eller i små grupper:

"When Lilies are sparsely dotted through masses of shrubs, their flowers are admired more than if they were in isolated shony masses; when they pass out of bloom they are unnoticed amidst the vegetation, and not eyesores, as when in rigid unrelieved tufts in border, &c. In a semi-wild state the beauty of a fine plant will show when at its height; and when out of bloom it will be followed by other kinds of beauty." (1895, s. 104-105)

Vid plantering av vintergrönt tyckte han att dessa skulle sättas med så pass mycket mellanrum att hela deras gestalt kunde utvecklas. I mellanrummen planterades perenner för att täcka upp jordytan, vilka succesivt skuggades ut allt eftersom det gröna taket slöt sig och deras funktion försvann.

Om ormbunkar skrev han att han inte tyckte det fanns anledning att välja utländska sådana för att uppnå sitt konstnärliga syfte, det räckte med de inhemska. Även om han menade att de som sett de utländska arterna på sina naturliga växtplatser lätt skulle kunna lockas att naturalisera dem.

I *The Wild Garden* tog han upp exempel på vilda växter från Storbritannien och hårdiga växter från andra delar av världen, och belyste skönheten och användbarheten med dem. Många är exemplen på hur dessa växter kunde placeras för att komma till sin rätt och för att underlätta för den som ville följa hans råd, fanns listor med växter efter ståndort i boken. Till exempel finns en lista med växter han ansåg var lämpliga för att använda till naturalisering i gräsmattor under träd: *Anemone apennina*, *Anemone blanda*, *Anemone coronaria*, *Crocus versicolor*, *Eranthis hyemalis*, *Scilla sibirica* med flera.

"Take a spreading old summer-leafing tree, and scatter a few tufts of the Winter Aconite beneath it, and leave them alone. In a very few years they will have covered the ground; every year afterwards they will spread a pretty carpet beneath the tree; and when the carpet fades there will be no eyesore from decaying leaves as there would be on a border – no need to replace the plants with others; the tree puts forth its leaves, covering the ground till autumn, and in early spring we again see our little friend in his glossy coat and yellow buttons." (1895, s. 269)

Gertrude Jekyll, 1843-1932

Gertrude Jekyll föddes 1843 i London, mitt under Storbritanniens expansion både på det territoriella och industriella planet (Bisgrove 1992). Som 18-åring började hon på konstskola för att studera måleri. Samtidigt och i närheten, startade William Morris sin verksamhet inriktad på hantverksmässigt tillverkade inredningsdetaljer där hjärta, hand och öga inkluderades i den kreativa processen, allt enligt de ideal som arts- och crafts-rörelsen stod för. Ett slags förening mellan olika konstformer. Rörelsen hade då just startat och var på väg mot sin blomning. Dess koncept tilltalade Jekyll, och färgade tydligt hennes arbete.

Vid familjens hem Munstead House i närheten av Godalming sydväst om London, anlade hon en trädgård som kom att uppmärksammas av bland annat William Robinson, dåvarande redaktören för *The Garden* och även han en anhängare av arts- och crafts-rörelsen. 1883 fick Gertrude Jekyll sin egen tomt intill familjens; Munstead Wood. Här skapade hon det mästerverk som kommit att besökas och beundras av bland annat många konstnärer och trädgårdsmästare. Jekyll var starkt influerad av Robinson, som kom att bli hennes goda vän. Flera av hennes trädgårdar, däribland hennes egen Munstead Wood, har präglats av tankesättet i *The Wild Garden*.

1889 träffade Gertrude Jekyll den unge arkitekten Edwin Lutyens (1869-1944 (Wikipedia 2014)), som blev hennes nära vän och samarbetspartner (Bisgrove 1992). Båda var lika intresserade av helhet som av detaljer. Tillsammans visade de styrkan i ett samarbete mellan arkitekt och trädgårdsmästare, med början i Jekylls egen trädgård Munstead Wood. Särdrag typiska för arts- & crafts-rörelsen blev tydliga i deras samarbete; vikten av att sammanlänka hus och trädgård, trädgård och omgivning, rumsligheten i trädgården och hur rummen separerades med hjälp av höjdskillnader och häckelement, pergolapelare eller växtklädda murar. Strikta geometriska former mjukades upp av naturalistiska planteringar.

Vid 1900-talets början, minskade välståndet i samhället samtidigt som modernismen började göra sig gällande. Massproduktion ersatte hantverksdetaljer, men Gertrude Jekyll med sitt genomtänkta sätt att arbeta med växter, fortsatte att vara en förebild både nationellt och internationellt, även efter sin död 1932. Jekyll författade 12 böcker från 1899 och den trettonde gavs ut postumt 1937 (Lewis 2005).

Gertrude Jekyll och växtanvändning

För Jekyll var en trädgård en process och inte ett slutgiltigt resultat (Bisgrove 1992). Hon förespråkade en trädgård i harmoni, där människans fulla intellektuella och fysiska kapacitet nyttjades, där design och passion för växtlighet hängde ihop. Trender och mode hörde inte till trädgårdsskapande. Storleken på en trädgård spelade heller ingen roll för hur genomtänkt lösningen blev:

"The size of a garden has very little to do with its merit. It is the size of the owner's heart and brain and goodwill that will make his garden either delightful or dull." (1992, s. 19)

Inte heller var det antalet växter som avgjorde hur bra en trädgård blev, det var hur växterna kombinerades som spelade roll (Jekyll 1908). Jekyll drog liknelser till färger på en palett och en målad tavla, där de individuella plantorna var färgerna på paletten och sättet de kombinerades på i en rabatt, var den målade tavlan.

På Munstead Wood där Jekyll själv kunde styra växtligheten med uppbindning, nedklippning och så vidare, blev kompositionerna komplexa (Bisgrove 1992). Men när hon ritade trädgårdar och rabatter åt andra, var det svårare att kontrollera att växtmaterialet sköttes som hon avsett och följaktligen blev planerna därför mindre komplicerade.

Alla trädgårdar Jekyll ritade definierades av en genomgående karaktär, en personlighet, väl genomarbetade detaljer och ett stort fokus på finstämda färgteman med subtila övergångar mellan färgerna. Hennes planeringsplaner var, oavsett storlek på planeringen, planerade i detalj och kontrasterna var tydliga, mellan rummen i trädgården liksom inom varje trädgårdsrum.

Bisgrove skrev att en av anledningarna till Jekylls fortsatta popularitet, kan vara för hennes sätt att arbeta med sin design i den informella stilen proklamerad av Willam Robinson:

”... her ability to transform shapeless tracts of characterless scrub into wild gardens with a few deft touches of thinning and regrouping of plants is an invaluable source of inspiration.” (1992, s. 121)

Färgkomposition enligt Gertrude Jekyll

Jekyll ansåg att färgfrågor ofta förbisågs och därför särskilt behövde belysas och hennes största bidrag till trädgårdsdesign var förmodligen hennes förmåga att visa hur harmoniska färgkombinationer kunde skapas, något hon hade med sig från sin konstnärliga utbildning (Bisgrove 1992).

Jekylls planteringar innehöll ofta många delar av färgspektret (Gustavsson 1989). Som brygga mellan de starkaste kulörerna använde hon växter i pastellfärger eller nyanser av grå toner. I en av trädgårdarna som Bisgrove tagit med i *The Gardens of Gertrude Jekyll*, omnämndes en plantering till The Old Glebe house i Woodbury, Connecticut (1992). Där går färgerna från grönt, vitt, blek lavendel och rosa till gradvis varmare inslag vilka övergår till intensivt varma färger i rött orange och gult på den soligaste platsen, för att slutligen övergå till den blekare färgskalan igen. I den stora perennrabatten på Munstead Wood, gick färgskalan från väster, från grå bladverk med små eller stora grupper av blommor i klarblå, gråblå, vitt, ljusgul och ljusrosa (Jekyll 1908). Genom starkt gula färger, nådde rabatten på mitten, orange och röda färger, men blev för den sakens skull inte prålig så att den tappade den harmoniska känslan:

”By the time the middle space of the border is reached the colour is strong and gorgeous, but, as it is in good harmonies, it is never garish.” (s. 54)

Därefter gick färgerna tillbaka till orange och mörkgul, genom ljusgul till vit och ljusrosa bland blågrå bladverk, för att i den östra ändan avslutas med violett (purples) och lila (lilacs).

Plantor för en säsong som annueller, bienner och icke hårdiga perenner, behandlades färgmässigt på samma sätt som perenner och lignoser (Bisgrove 1992).

Träd och buskar med mörka bladverk fungerade som strukturbildare och rumsindellare i trädgården. De mörka bladverken bildade fond åt blommor och hade ibland funktionen av klätterstöd eller kantväxter åt rabatter. Även för att dela in rabatter i mindre partier, använde hon de mörkgröna bladverken. Växterna Jekyll brukade använda sig av inom denna kategori, var långsamväxande, men hon ansåg att det uppvägdes av den värdighet och mogenheten de gav till trädgården. Generellt sett använde hon ett urval tåliga plantor som växte bra under diverse ljusförhållanden och i många olika jordar.

Exempel: *Rhododendron* spp., *Hebe brachysiphon*, *Mabonia aquifolium*, *Taxus* spp., *Rosa virginiana*, *Asarum europaeum*, *Saxifraga* × *urbium*, *Bergenia* spp.

Blekgröna bladverk representerade woodlandkänslan med frisk sval grönska under våren.

Exempel: *Asplenium scolopendrium*, *Myrrhis odorata*, *Polypodium vulgare*, *Filipendula ulmaria*, *Aruncus dioicus*, *Uvularia grandiflora*, *Magnolia stellata* och *Viburnum opulus* 'Roseum'. *Dryopteris filix-mas* var den ormbunke hon använde sig mest av.

Grått och silver använde Jekyll mycket i smala rabatter och terrasseringar i närheten av huset och i murar och trappor. I de bredare rabatterna stod det i kombination med ljusrosa, lila (mauve) och violett (purple). Bladens grå- och silverfärg brukar vara ett skydd mot sol och uttorkning, då dessa växter ofta kommer från varma torra ställen. Det gör att färgen förmår ge en känsla av sol och värme. Ett våtare och kallare klimat gör att de kan bli kortlivade. Den grå rabatten ansåg hon göra sig bäst i augusti till första halvan i september (Lewis 2005).

Exempel: *Arabis caucasica*, *Cerastium tomentosum*, *Stachys byzantina*, *Santolina chamaecyparissus* och *Nepeta* × *faassenii* (Bisgrove 1992).

Vita blad och blommor använde Jekyll antingen som små punkter för att lysa upp bland andra färger eller för att skapa en illusion av frisk vårgroönka. Tankarna från de blekgröna bladverken återkommer, liksom växterna; ett par av de växter hon använde mest frekvent som tillfällig utfyllnad mellan mer

långsamväxande plantor, var också dessa vitblommande med friskt gröna bladverk, nämligen *Lupinus arboreus* 'Albus' och *Cytisus albus*. För att lysa upp, använde hon ofta *Lilium candidum* och *Gypsophila paniculata*. Andra exempel: *Digitalis purpurea* 'Alba' som länk mellan rabatt och woodland, *Leucanthemum maximum* och *Achillea ptarmica* ('Boule de Neige').

Gnistrande färgkombinationer återkom i många av Jekylls planteringsplaner. Blått, gult och vitt tillsammans använde hon ofta.

Exempel på klarblå blom: *Delphinium* spp., *Iris sibirica*, *Ceratostigma plumbaginoides*.

Exempel på klargul blom: *Kerria japonica*, *Anthemist tinctoria*, *Coreopsis verticillata*, *Achillea filipendulina*.

Exempel på gyllene bladverk: *Ligustrum ovalifolium* 'Aureum' var en viktig växt för detta syfte, *Sambucus racemosa* 'Plumosa Aurea', *Tanacetum parthenium* 'Aureum'.

Praktfulla glödande kompositioner kunde komponeras med hjälp av till exempel: *Papaver orientale* var mycket vanlig i hennes planteringsplaner, *Paeonia officinalis* 'Rubra Plena', *Hemerocallis* 'Flore Pleno', *Monarda* 'Cambridge Scarlet', *Oenothera* spp., *Helenium autumnale*, *Helianthus* spp., *Rudbeckia* spp., *Heuchera americana*, *Polygonum affine*, *Antirrhinum majus*.

Form och funktion enligt Gertrude Jekyll

Då Jekyll ansåg att det var svårt att erhålla ett åretruntintresse i en och samma rabatt, lades ofta fokus på en specifik säsong för en specifik rabatt. I sin egen trädgård Munstead Wood, kunde hon korrigera och komplettera rabatterna efter hand som det behövdes, och hade växter i krukor undansatta för ändamålet (Jekyll 1908). I den stora perennrabatten hade hon förlagt huvudprakten till sensommaren; mitten av juli till oktober:

"As it is impossible to keep any one flower border fully dressed for the whole summer, and as it suits me that it should be at its best in the late summer, there is no attempt to have it full of flowers as early as June ..." (1908, s. 52)

För att skapa så vackra planteringar som möjligt, använde hon sig av både perenner, lignoser och icke-härdiga växter (Bisgrove 1992). Men hon hävdade ändå, att en rabatt kunde stå fin i högst tre månader, och att den även under den tiden behövde tillsyn och korrigering (Jekyll 1908). Då uppbindning eller stöttning av växterna behövdes, försäkrade hon sig om att det gjordes så att växterna fick tillräckligt med stöd utan att stödet syntes – det skulle se ut som att de hade sin naturliga frihet.

Hon påminde också läsaren om att det tar några år för en rabatt att växa till sig och bli fin. Det allra bästa, menade hon, var om det fanns en definitiv planteringsplan att utgå ifrån, där varje växt hade sitt utrymme inräknat. Under tiden perennerna växte till sig, kunde rabatten kompletteras med till exempel annueller och biennier.

Balansen mellan harmoni och kontrast, samspelet mellan form och textur, var för Jekyll lika viktiga som färger. För att få till en harmonisk komposition, lät hon ett fåtal plantor åt gången bilda bas, till exempel gråbladiga växter. Och för att väva samman planteringarna använde hon sig av ett upprepat användande av distinkta former i nyckelpositioner. För att harmonin inte skulle bli för stor och leda till monotoni, satte hon mellan dessa enstaka, kontrasterande, skarpare utropstecken.

Figur 4. Hestercombe Gardens. Foto: Scott Zona, Wikimedia Commons.

”Drifts” är ett ord som förknippas med Gertrude Jekylls växtkomposition, vilket innebar långa smala sjok av växter där alla växterna doldes och framhävdes allt eftersom deras prydnadsvärde över året varierade. Framgent i uppsatsen används svenskans ”sjok” istället för ”drifts”. Oavsett woodland, naturlika planteringar eller praktrabatter, planerade och planterade Jekyll huvudsakligen i sjok (Bisgrove 1992).

”These Jekyll drifts are very apparent in her flower borders, but they can also be seen in the interweaving groups of holly, oak, thorn and other natives in her woodland plantings, and in the interplay of plant groups and open space in her wild gardens.”
(1992, s. 44)

Sjoken utfördes ofta i milda färger, nätta former och strukturer. Men monotonin bröts av med hjälp av färg eller djärva växtformer, asymmetriskt placerade. För detta, använde hon sig av till exempel: *Yucca* sp., *Euphorbia characias* ssp. *wulfenii*, *Canna* sp., *Ricinus communis*, *Hosta sieboldiana*, *Verbascum phlomoides*. För att fortsätta de formfasta inslagen på en lägre nivå, använde hon exempelvis *Bergenia* spp. och *Iberis sempervirens*.

En kombination ofta nämnd i Bisgroves bok, är den mellan rakt upprätta och styva blad som hos *Yucca* spp. och *Gladiolus* cvs. tillsammans med de luftiga blomstermolnen hos *Gypsophila paniculata*. En liknande kombination som nämndes var *Bergenia* spp. tillsammans med *Aster divaricatus*.

Christopher Lloyd, 1921-2006

Great Dixter är en plats med anor från 1400-talet (Lloyd 1993). I början av 1900-talet köptes stället av paret Lloyd. De fick hjälp att utforma byggnader och trädgård av Jekylls samarbetspartner, den välkände arts- & craftsarkitekten, Edwin Lutyens, som skapade en rumslig struktur med hjälp av murar och häckar. Christophers far Nathaniel Lloyd bidrog med designen till ett av trädgårdens rum och det var även han som vurmade för och lät plantera de idegranspelare som genomsyrar delar av trädgården. Med sonen Christopher Lloyd (1921-2006) utvecklades trädgården så småningom till att bli världskänd (Great Dixter House & Gardens 2012).

Christopher Lloyd läste moderna språk på universitet i Cambridge med början 1939 (Lloyd 1993). Efter insatser inom armén i andra världskriget, återvände han till England och gick en trädgårdsutbildning färgad av sin moders intresse för växter. Därefter återvände han till Great Dixter där han huvudsakligen kom att verka under resten av sitt liv. Besökare i trädgården, en plantskola, att skriva böcker (den första utgavs 1957) och spalter i tidningar, bidrog till inkomsterna.

I såväl engelska som internationella trädgårdskretsar är Christopher Lloyd ett känt och aktat namn. Han anses av många vara det stora namnet inom mixed border-genren. Lloyd har författat otaliga artiklar, brev och böcker och förärats en rad olika utmärkelser för sina gärningar inom trädgård, växtlighet och växtkomposition. Efter Lloyds död förvaltas platsen av en stiftelse och det är Lloyds gode vän, numera Great Dixters huvudträdgårdsmästare, Fergus Garrett, som fortsätter att sköta och utveckla trädgården i samma anda som under Lloyds tid.

Christopher Lloyd och växtanvändning

På Great Dixter utvecklade Christopher Lloyd bland annat en mängd mixed borders. Lutyens starka rumsliga struktur med murar och idegransformer, bildar ram för de lekfulla planteringarna Christopher stod för. På detaljnivå undersökte han växters olika kvaliteter (Lloyd 1993). Från färg, form och hårdighet, till hur regnvattnet som skvätte från dess blad kändes till hur snön såg ut när den låg på en fröställning.

Lloyd kunde sitt växtmaterial, men välkomnade spontaniteten i växternas uppförande. Han tog tillvara på växter som själva hittade utanför de ramar som var satta för dem, då han såg möjligheterna i de nya oväntade färg- och formkombinationerna. Han var inte rädd för att prova nytt växtmaterial, och satte gärna även sådant som inte ansågs hårdigt. Antingen fungerade det, eller lärde han sig något nytt.

Figur 5. Perennrabatt i Great Dixter. Foto: Peter Korn.

För att få bra succession kan det behövas planteras ut nytt växtmaterial två, tre gånger eller mer per säsong (Lloyd 2005). I *Succession Planting for Adventurous Gardeners* beskrev Lloyd växtkombinationer, när och hur enskilda växter förökas för bästa resultat, han kommenterade bevattning, och delade med sig av allehanda tyckande och erfarenheter. Genomgående gjorde han läsaren medveten om att det han beskrev var hans egna erfarenheter med de för hans plats givna förutsättningarna. En ständig analys och utvärdering ligger till grund för rabatterna på Great Dixter. Den typ av mixed border som Christopher Lloyd beskrev är komplicerade och arbetskrävande, men han menade själv att åsynen av planteringarna är belöning nog för arbetsinsatsen de kräver:

"... this type of gardening is quite complex but of immense interest and we are learning all the time. It's all a lot of work, did I hear someone moaning? Of course it is, but the rewards are there and immensely satisfying, even if you're the only one who fully appreciates the effort expended to achieve them." (2005, s. 26)

Färgkomposition enligt Christopher Lloyd

Christopher Lloyd konstaterade ironiskt nog i inledningen av boken *Colour for Adventurous Gardeners*, att växternas färger var av underordnad betydelse och att det inte fanns så mycket mer att orda om det (2001).

Först och främst ansåg han att växtval skulle styras av den som avsågs titta på dem, i syfte att glädja betraktaren. Hans största uppmaning var därför att frågå de regler som finns, för att få liv i planteringarna. Lloyd menade att inte ens Gertrude Jekyll höll sig till några regler, och ansåg att det var anledningen till att hennes kompositioner kunde fortsätta kännas intressanta. Vidare menade Lloyd att om växterna odlades bra, i en välstrukturerad trädgård, blev kombinationerna också bra.

"Not everyone has the gift of true originality but we can at least free ourselves of the unnecessary shackles imposed by convention. Go for it, would be my motto." (2001, s. 13)

Lloyds uppfattning kring användning av färger speglades i hur han formulerade namnen på kapitlen i boken om färg (fritt översatt) (2001):

- Färg – kör på! ("Colour – Go for it!" s. 6)
- Rött – inget att frukta ("Red – Nothing to Fear" s. 14)
- Utmanande orange ("Challenging Orange" s. 36)
- Helblå är få ("True Blues are Few" s. 56)
- Värde av violett ("The Value of Mauve" s. 78)
- Gåtfull grön ("Enigmatic Green" s. 94)
- Brytande vit ("Broken White" s. 108)
- Livlig gul ("Cheerful Yellow" s. 124)
- Sanningen om rosa ("The Truth about Pink" s. 140)
- Solbelyst lila ("Sunlit Purple" s. 154)
- Brunstudier ("Brown Studies" s. 166)
- Sofistikerad svart ("Sophisticated Black" s. 176)

Han nämnde inte bara blomfärgerna, utan även blad-, knopp-, frukt- och andra färger som förekommer hos växterna. En kort sammanfattning för varje kapitel ges nedan, inklusive exempel på växter.

Rött – inget att frukta. Rött står för fara och Lloyd menade att det behövs mod för att använda dem, eftersom de kan vara lite svåra att kombinera på ett säkert sätt. Men med lila brukar det gå bra. Han konstaterade också att det behövs annueller för att komplettera de fåtaliga riktigt röda perennerna. För att det röda ska framträda som vackrast, rekommenderade han att de placeras där det finns kvällsljus. Efter ljuset försvunnit blir de till mörka fläckar, vilket Lloyd också tyckte var spännande.

Exempel: *Lychnis chalcedonica*, *Crocasmia 'Lucifer'*, *Tulipa sprengeri*, *Salvia coccinea 'Lady in Red'*, *Vitis coignetiae* (röd höstfärg).

Utmanande orange. Särskilt välkommet är orange under vinter och vår, då hungern efter färg är som störst. Orange är den färg som kräver mest kontrast, den skriker efter kontrast som Christopher Lloyd uttryckte det. Lila och rosa rekommenderas som kombinationsfärger. Avslutningsvis i kapitlet orange, poängterade han att djupt gula nyanser och laxfärgstoner inte räknas som orange och uppmanade till användning av riktig orange.

Exempel: *Calendula officinalis*, *Fritillaria imperialis*, *Euphorbia griffithii* 'Fireglow', *Tulipa* 'Prinses Irene'.

Helblå är få. En eftertraktad färg som gör att plantskolister tänjer på begreppet helblå, för att sälja blommor som egentligen är nyanser av violett. Liksom orange, behöver denna färg kontrast – mer än någon annan färg – av anledningen att den annars blir tråkig. En helblå rabatt eller trädgård blir således en tråkig upplevelse.

Exempel: Inom *Delphinium*- och *Salvia*-släktet finns helblå blommor. *Caryopteris* × *clandonensis* är en av få buskar som han ansåg att det finns helblå kultivarer av. *Perovskia atriplicifolia* nämns och även *Chionodoxa luciliae*, *Eryngium* × *oliverianum* och *Echinops bannaticus* 'Taplow Blue'.

Värdet av violett. Lloyd ansåg att violetta (mauve) växter var en egen kategori och inte skulle inlemmas bland de lila (purple) eller blå.

Exempel: typiskt violett är *Iris unguicularis*, blå *Campanula* är generellt sett violetta, till exempel *Campanula lactiflora*. Andra exempel är *Crocus tommasinianus*, *Erysimum linifolium*, *Hepatica nobilis*, *Allium cristophii* och *Verbena bonariensis*.

Gåtfull grön. Grönska finns där vatten finns, grönt ger en känsla av lugn. Det är den i särklass bästa färgen att använda för att få en buffertzon mellan andra färger. Minimalistiska trädgårdar baseras ibland på enbart gröna växter, vilket ger möjlighet att leka med bladform och -textur och skuggspel. Skirheten hos ormbunkar i kombination med feta bladverk som hos *Hosta* sp. och cvs. och *Arum* sp. ger goda kontraster. Exempel på andra gröna växter: *Eupatorium capillifolium*, *Phlomis fruticosa* (Lloyd klippte av blommorna och använde den som bladväxt), *Paris polyphylla*, *Tulipa* 'Spring Green'.

Brytande vit. Vitt tar mer än det ger och är enligt gammal tradition den blomfärg som använts i begravningsbuketter. Samtidigt inger den respekt och de som skapar vita rabatter eller trädgårdar anses respektingivande, även om den helvita skapelsen tillkommit på grund av rädsla för att kombinera det vita med annat, eftersom det kan kännas svårt. Men en dos vitt i en plantering med andra färger kan tvärtom kännas upplyftande. Det vita drar dig till sig med sin lysande förmåga. Dock ska man vara försiktig med att sätta ihop dem till blockkompositioner.

Vita blommor som tas som exempel: *Anemone* × *hybrida* 'Honorine Jobert', *Helleborus* × *nigercors*, *Galanthus* 'Atkinsii', *Impatiens tinctoria* och *Hyacinthus orientalis* 'Carnegie'.

Livligt gul. En upplyftande glädjande färg som folk ofta rynkar på näsan åt och anser sig för snobbiga för, menade Lloyd. Som också ansåg att omskrivningen av gul till guld inte ger en känsla av lyx, utan snarare för tankarna till en inte så rolig, matt metall. Särskilt väl gör sig gult i det varma höstljuset eller tillsammans med vårens ljusgröna färger.

Exemplväxter: *Eranthis hyemalis*, *Rudbeckia hirta* 'Indian Summer', *Mabonia lomariifolia* och den kraftigt spräckliga bladväxten *Aucuba japonica* 'Crotonifolia'.

Sanningen om rosa. Rosa är en feminin färg och eftersom alla människor har något feminint i sig, borde alla ha en viss svaghet för rosa, skrev Lloyd. Dock hade han svårt för när rosa går mot rött och ger laxrosa nyanser. Och han ansåg att rosa med blå anstrykning var svår att kombinera.

Exempel: *Erythronium dens-canis*, *Hyacinthus orientalis* 'Anna Marie', *Rosa* 'The Fairy' och *Tulipa* 'China Pink'.

Solbelyst lila (purple). För att riktigt se blommor i lila toner, kan de behöva betraktas ganska nära inpå och i motljus, annars riskerar de att visuellt försvinna. Stora blommor har dock lättare att dra uppmärksamhet till sig än små. Lloyd reflekterade över hur väl de lila ståndarna och pistillerna i den vita *Verbascum chaixii*-blomman syns. Och hur de orange ståndarna och pistillerna i en lila krokus är det framträdande. Lila överlag är en bra bakgrund för andra färger. Mer än halva kapitlet tas upp av beskrivning av och exempel för färgen magenta (lila med ett starkt inslag av rött), som han menade var en färg som på grund av sin styrka

kan avskräcka folk från användning. Lloyd ansåg att magenta var en fenomenal färg att kombinera med grönt. Det utrymme magenta ges inom kapitlet tyder på Lloyds svaghet för färgen. Ett par exempel av magentafärgade blommor är *Lychnis coronaria* och flera *Geranium* spp.

Andra exempel: *Allium hollandicum* 'Purple Sensation', *Dianthus carthusianorum*, *Cotinus coggygia* 'Royal purple' och *Geranium sanguineum*.

Brunstudier. Många associerar brunt med döda plantor, en association som Lloyd ville förändra och bredda. Den som accepterar årstidernas cykel bör se brunt som ett fullständigt naturligt och vitalt inslag. Från jordens brunhet till det bruna hos växterna, som vi många gånger uppskattar. Bruna inslag som de flesta uppskattar är kastanjefrukterna och barken hos *Prunus serrula* och *Acer griseum*. Den som frågade Christopher Lloyd ifall hans *Carex buechananii* var död eller levande, tänkte Lloyd hade dåligt omdöme då denna bruna gräslika tuva glimmar av liv.

Andra exempel: *Dipsacus fullonum* (efter blom), *Calamagrostis* × *acutifolia* 'Karl Foerster' (sensommar genom vintern) och *Hydrangea anomala* subsp. *petiolaris* (efter löven fallit).

Sofistikerad svart. Med associationer som natt och mörker, är svart ibland förenat med negativa känslor. Men när det kommer till blommor brukar svart istället kännas sofistikerad och väcka nyfikenhet. De naturligt svarta blommorna är inte så många, men det pågår ett flitigt förädlingsarbete för att få fram fler. Desto fler är de mörkt purpurfärgade blommorna som kallas svarta.

Exempel: *Ranunculus ficaria* 'Brazen Hussy', *Scabiosa atropurpurea* 'Ace of Spades', *Viola* × *wittrockiana* 'Black Pansy' och *Iris chrysographes*.

Form och funktion enligt Christopher Lloyd

”The art and craft of Successions” heter första kapitlet i Christopher Lloyds bok *Succession Planting for Adventurous Gardeners* från 2005 (s. 7). Succession, i den mening att växters skönhetsvärden överlappar varandra och gör en rabatt vacker att betrakta nästan hela året. För att åstadkomma det, behövs många olika typer av växter och kontinuerlig skötsel. Sådär resonerade han kring vad olika växttyper kan bidra med till en rabatt:

- En rabatt med buskar ger struktur och stabilitet, men saknar dynamik och blir snabbt tråkig.
- Rabatter med enbart örtartat material ger färg men ingen stadga.
- Utplanteringsväxter ger färglickar och är lätta att ändra, men saknar struktur.
- Växter som självsår sig ger planteringen spontanitet men kräver strikt kontroll där merparten behöver sållas bort.
- Klätterväxter ger höjd och med hjälp av dessa kan outnyttjade ytor användas.

Han kategoriserade växttyperna efter den roll de hade i kompositionen (fritt översatt) (Lloyd 2005):

- Ankarplantor (“Anchor Plants – the core necessity” s. 31).
- Perenner och lökväxter (“Perennials & Bulbs that share the same space” s. 57).
- Tidiga utplanteringsväxter (“Spring and early-summer Bedding” s. 79).
- Sena utplanteringsväxter (“Summer Bedding into autumn” s. 105).
- Växter som självsår sig (“The charm of Self-Sowers” s. 137).
- Klätterväxter (“Climbers for interest skywards” s. 161).

Ankarplantor

Lloyd benämnde de växter som bildade stommen i en plantering, gav den struktur och form, för ankarplantor; träd, vintergröna och lövfällande buskar, gräs och bambu, ormbunkar och somliga perenner.

Buskar såg han som ankarplantor, men som nämnts tyckte han att de bidrar med för lite dynamik. Beträffande träds storlek behöver dessa alltid anpassas efter växtbäddens proportioner. Träd som är långsamväxande brukar utveckla ett mer karaktärsfullt grenverk och behöver vanligtvis inte beskäras. Somliga träd kan skäras ner i marknivå varje år, tyckte Lloyd, till exempel kejsarträdet *Paulownia tomentosa*

och gudaträdet *Ailanthus altissima*. För träd som behandlas så, brukar bladverkets karaktär förändras och trädet kan då betraktas mer som en bladväxt än ett träd.

Bambu och gräs ger bra kontrast till storbladighet. Intressanta bladverk finns det även hos ormbunkar, där det finns sorter som tillför prydnadsvärde för alla delar av året. Strukturella perenner kan vara storbladiga som *Gunnera manicata* och *Rodgersia* spp. eller småbladiga som *Asarum europaeum*. Eller karaktärsfulla på andra sätt, som *Paris polyphylla* och *Acanthus mollis*.

Christopher föredrog i sin egen trädgård det storbladiga, då det drar blicken till sig. Småbladiga växter är ofta tåligare, men behöver sin färg för att synas. Brokbladighet passar bäst i en lugn omgivning. Glansiga blad drar blicken till sig, vilket kan utnyttjas i skuggiga vrår. Ludna blad absorberar ljus och lockar till beröring. Taggiga blad lockar på sitt sätt. Blad gör planteringen mer lättsmält, enhetlig och lugn än blommor förmår.

"Foliage is the dominant characteristic of plants that give body to a planting." (2005, s. 31).

Perenner och lökväxter

"I'm not greedy but I like alot", skrev Lloyd (2005, s. 57). Konsten att kunna kombinera perenner och lökväxter ligger i att veta vilka växter som kan dela samma plats i en plantering, huruvida de klarar konkurrens eller ej. Detta gör det möjligt att maximera praktiken i rabatten.

Vårblommande lökväxter och woodlandväxter fungerade ofta bra som komplement i Lloyds planteringar. När den tidiga blomningen hos dessa är över, sätter de vårblommande buskarna och perennerna igång.

Utplanteringsväxter

Utplanteringsväxter fyller tomrum i rabatten och ger omedelbart resultat. Lloyd uttryckte det såhär:

"...it is the icing on the cake, the jewellery on a garden's parure, vibrant with great colour combinations, full of buzz. ... We can and should experiment." (2005, s. 81).

Växter som självsår sig

Växter som självsår sig kan ställa till problem då de kräver påpassning och kunskap för att inte ta över och förfula. Men de har potential att ge ett stort mervärde till en trädgård för den som kan styra dem, menade Lloyd.

Klätterväxter

Klätterväxter kan användas till så mycket mer än att bara klä in staket och murar, tyckte Lloyd. När en buske eller perenn blommat över, ger klätterväxter ett mervärde om de tillåts att delvis täcka in det bladverk som resterar. Klätterväxter är också bra då de tar upp minimalt med utrymme på marken, men kan ge vertikal prydnad med hjälp av klätterstöd. Eller kan de i vissa fall fungera som marktäckare.

Piet Oudolf, 1944-

Piet Oudolf är född 1944 och bor med sin fru Anja i Hummelo i Nederländerna (Oudolf 2015). Vid 25 års ålder beslutade Oudolf att påbörja en utbildning till trädgårdsarkitekt istället för att ta över familjens restaurang och bar (Oudolf & Kingsbury 1999).

I sin trädgårdsdesign har Piet Oudolf färgats av den inflytelserika landskvinnan Mien Ruys trädgårdsdesign. Ruys (1904-1999) designade cirka 3 000 trädgårdar, huvudsakligen i modernistisk stil, från det hon började sin karriär på 1920-talet (Kingsbury 2010). Hennes design var distinkt arkitektonisk men skiljde sig från andra på den tiden gällande namn, genom att inte bara ha designen i åtanke, utan även växterna (Oudolf & Kingsbury 1999). Som Oudolfs största förebild inom trädgård anges den tyske plantskolisten och författaren Karl Foerster, som betraktade plantor på ett för den tiden nytt sätt genom att flytta ett traditionellt tank i växtkomposition från färg, till form och känsla. Foerster är den som i särklass mest präglat den nordeuropeiska perennarörelse där detta tank är det dominerande.

Sedan 1982 har Piet och Anja Oudolf byggt upp sin verksamhet vid sitt hem i Hummelo i östra delen av Nederländerna. Tillsammans reser de runt i natur och till plantskolor, tar hem växter, testas och selekterar nya trädgårdssorter. Trädgården och plantskolan i Hummelo fungerar som en plats där idéer och växter – först och främst perenner – tas fram och testas. Piet designar trädgårdar världen över, medan det i huvudsak är Anja som driver plantskolan, tar emot besökare och arrangerar evenemang.

Piet Oudolf och växtanvändning

Oudolf har designat trädgårdar där ramarna gjorts formella och till synes traditionella men där den klassiska geometrin på något sätt förvrängts. I ramarna skapades planteringar med en känsla av natur, utan att för den sakens skull försöka återskapa naturen.

"Gardening, however, is about creating a balance between nature and art, and distinctive garden styles can be created along the gradient between art (formality) and nature (wildness)." (1999, s. 82)

I *Planting – a new Perspective* av Oudolf & Kingsbury från 2013, beskrevs anläggningar gjorda av Oudolf under senare år, vilka främst visar storskaliga perennanläggningar i naturalistisk stil, snarare än de mer arkitektoniskt utformade trädgårdar han initialt gjorde.

Figur 6. Lurie Garden i Millennium Park, Chicago. Foto: Dan Hiris. Wikimedia Commons.

Det är logiskt att växter från samma typer av miljöer fungerar ihop och passar fint tillsammans, men att enbart använda ett ekologiskt tänkande vid växtval, vore enligt Oudolf begränsande. Somliga växter har bred ståndortsamplitud och skulle de inte fungera i den givna miljön, kan det ses som ett experiment. Det krävs bättre precision i växtvalen vid extrema växtplatser som till exempel det kustnära.

Oudolf uppmanade till att inte låta givna regler styra, bryt dem hellre:

"To be a successful gardener you need to understand the basics of how plants grow, and how they develop over time. This will give you a perspective on plants that is more fundamental than is often stated in books, but which will enable you to begin to question the rules in an intelligent way." (1999, s. 79)

I *Designing with plants* beskrev han tankar vid planeringen av en plantering. Där poängterades bland annat att det inte är möjligt att lära sig designa trädgårdar enbart genom logiska steg – en djup kännedom om växter behövs:

"Nevertheless, planting design has a lot to do with getting a feel for particular kinds of plant, reacting intuitively to the form, texture, colour and mood of plants. Then, once you have the feel for a particular garden mood, it will be easy to select plants, as you will often know instantly when you see a new plant whether it will fit in or not. It is this intuitive feel for what is right that is perhaps the most important part of creating a successful planting and why it is not possible for planting design to be learnt purely through a series of logical steps. An intimate familiarity with plants is essential... Gardening is a process, not an end result, and we should seize on the adaptability of perennials to be always ready to improve plantings by moving things around." (1999, s. 66)

Färgkomposition enligt Piet Oudolf

Oudolf och Kingsbury har vid återkommande tillfällen påpekat vikten av att tänka mer på form och textur än på färg, med tanke på hur länge en växt blommar i förhållande till hur länge den syns ovan mark:

"Colour, though, is only an added extra. A good planting should have enough variety of shape to look interesting in a black-and-white photograph – looking at it again in colour should add another dimension, but a secondary one." (1999, s. 42)

Men färg spelar roll, även om betydelsen av den är underordnad formen. Oudolf och Kingsbury menade att det finns omoderna färgkombinationer, men inga som är rätt eller fel. För den som vill göra en rabatt med färgtema, rekommenderades att den görs i mindre skala, som ett tema bland flera.

En viktig aspekt i kompositionen är storleksförhållandet mellan bladmassa och blomstorlek. När en plantering inspirerad av naturen skapas, blir det naturliga valet att välja vilda växter eller växter som liknar sina vilda släktingar och har naturliga proportioner mellan blom och blad, snarare än de förädlade med oproportionerligt stora blommor. Vid användning av oförädlade växter blir det därför mer bladmassa som fungerar som en grön buffert mellan blommorna och gör kompositionen mindre känslig vad gäller färger.

I *Designing with plants* delades färgerna upp i varma ("Hot" s. 34), kalla ("Cool" s. 36), söta ("Sweet" s. 37), dova ("Sombre" s. 38) och jordiga färger ("Earthy" s. 39) (Oudolf & Kingsbury 1999). Nedan finns en kort sammanfattning.

De varma färgerna drar uppmärksamhet åt sig på ett sätt som de kalla inte förmår. De är dynamiska och behöver användas med försiktighet, eventuellt som klickar i en harmonisk helhet. Att plantera en varm rabatt baserad på röda blommor kan vara svårt, eftersom de bra rödblommade perennerna är för få. Rött är den färg som försvinner först i kvällsljuset, vilket då gör dem dova och tråkiga. Mer liv är det i orange och ljusare röda blommor.

Exempel: *Tulipa sprengeri*, *Imperata cylindrica* 'Red Baron', *Lobelia* 'Fan Red', *Dicentra* 'Bacchanal'.

Kalla färger gör sig bäst i morgon- eller kvällsljus. Blå nyanser upplevs vara längre bort än de är, vilket bidrar med ett djup till planteringen. Helblå blommor är ganska ovanliga, och ofta vårblommade. De flesta blå blommor drar åt det röda hållet och är därför tacksamma att kombinera med purpurfärger. Blått som drar åt grått är inte heller så vanliga och behöver placeras på ett sätt så att de lyfts fram och inte försvinner i det övriga.

Exempel: *Aconitum carmichaelii* Wilsonii-gruppen, *Campanula latifolia* 'Gloaming', *Amsonia tabernaemontana* var. *salicifolia*, *Clematis integrifolia*.

Med söta färger menade Piet Oudolf nyanser åt det mjukt rosablå hållet, vilka ofta blommar tidig sommar. De är lättanvända och bra som kulör mellan andra starkare färger. Särskilt väl gör de sig i mulet väder med mjukt ljus. En överanvändning ger planteringen ett jolmigt uttryck.

Exempel: *Sanguisorba stipulata*, *Papaver orientale* 'Kleine Tänzerin', *Lavatera cachemiriana*.

Dova färger, det vill säga mörka nyanser av vanligare färger. De är inte så vanliga, ej heller i naturen, vare sig vad gäller blom eller blad. I en plantering fungerar dova färger tillsammans med andra växter som utropstecken, något som får folk att stanna till och titta.

Exempel: *Astrantia involucrata* 'Claret', *Cimicifula simplex* Atropurpurea-gruppen, *Cirsium rivulare* 'Atropurpureum'.

Det är inte många blommor eller blad som under vegetationsperioden naturligt har en jordig färg, det vill säga bruna nyanser. Det finns och flera gräs har brun blom, men i övrigt är det ofta det nedvissnade som associeras med det jordiga.

Exempel: *Miscanthus sinensis* 'Malepartus', *Echinacea purpurea*, *Eupatorium purpureum* 'Atropurpureum', *Veratrum nigrum*.

I övrigt finns en uppdelning i färgkombinationer i förenande respektive dominerande färger (connecting and dominant colours) och mystiska färger (mysterious colours). Rosa och ljusblått är enkla färger att använda, som förenande färger mellan vitt och blått, blått och lila, rött och vitt. Blått ger djup medan magenta och andra starka färger verkar som avståndsförminskare. Bland de mystiska färgerna finns exempel som lila, mörkrött och violett. Kombinationer dessa emellan kan ge ett oväntat djup som drar till sig betraktaren. En plantering kan lätt domineras av starka färger som varmt röda och gula. De röda kan fungera som utropstecken, som rytmiskapare, och bidrar med dynamik och energi. Men för mycket av det gör att det blir svårt att uppskatta andra aspekter som form och textur. Rent gula blommor tar också lätt över, men genom att välja sådana med annan färg på till exempel diskblomman, mjukas uttrycket upp.

Form och funktion enligt Piet Oudolf

Kapitlet handlar om perenner, som genomgående står i fokus i den litteratur av och med Piet Oudolf som jag har läst. Buskar nämndes också, som en växttyp som ofta har en praktperiod under våren men sällan har mycket att bidra med efter det (Oudolf & Kingsbury 1999). Historiskt har perennplanteringar haft färgfokus och mest funnits i privata trädgårdar, medan landskapsplanteringar mer bestått av buskar valda för sin form (Oudolf & Kingsbury 2013). När perennplanteringar bidrar till landskapsbilden och ska ge en känsla av natur, har formen och texturen hos perennerna blivit viktiga aspekter för gestaltningen.

Blad och blom

Olika aspekter hos plantan blir olika viktiga under olika delar av året och en huvudsakliga uppmaning var att lägga bättre märke till kvaliteter utöver blomning: "*The form and structure of plants is more intrinsic to them than colour, and gardeners should be paying it more attention*" (Oudolf & Kingsbury 1999, s. 16). Oudolf flyttade ett traditionellt fokus från blommornas färger till växternas uttryck; känslan de ger och ljud och atmosfär de skapar.

Blad delades ur ett användarperspektiv in i två kategorier; form och textur. Se bladen som bakgrunden; kombinera bladen för att ge blommorna en vacker bakgrund att spegla sig mot. Särskilt väl framträder bladform, -färg och -struktur på kortare avstånd. Stora blad ger ett vilsamt uttryck som ögonen kan svepa över, men de behöver kontraster. Småbladighet blir diffus och som en del av bakgrunden, men är bladen spännande nog har de förmåga att bli uppskattade på närmre håll. Linjära bladverk som iris och gräs ger variation och intressanta kontraster mot de flesta andra perenner. Växter som dessa kan användas upprepat genom en plantering för att planteringen ska få rytm. Exempel på formstarka blad:

- *Euphorbia nicaeensis*, *Epimedium grandiflorum*, *Hosta* 'Halcyon' och *Pulmonaria longifolia*.

Texturen hos bladen är en undervärderad aspekt hos växterna – särskilt när bladen vecklar ut sig under våren, menade författarna. Somliga blad kan konsten att dra blickar till sig även senare, särskilt om de är glansiga så att ljuset reflekteras i dem. För att texturen bäst ska framträda, är det därför mest fördelaktigt att placera dem i ett ljust läge, men inte i direkt solljus. Blad med speciell textur behöver betraktas på nära håll och placeras därför helst i framkant av en rabatt. Intressant bladtextur finns ofta hos skuggväxter, till exempel ormbunkar och rodgersia. Exempel på blad med speciell textur:

- *Hosta* 'Blue Angel', *Miscanthus sinensis* 'Pünktchen' och *Veratrum nigrum*.

"Different leaf textures add yet another dimension to a planting: glossy, matt, pleated or furry leaves are a source of constant variation, which the eye savours in ever-increasing detail as we look closer at a planting." (1999, s. 47)

Att klassificera blommorna som botanisterna, genom blomform och utseende, speglar inte växtens estetik eller användning, ansåg Oudolf och Kingsbury (1999). Istället delade de in blomhuvuden efter estetiska kvaliteter, en indelning som de hänvisade till även 14 år senare i *Planting – a New Perspective* (2013). Vissa växter ges som exempel inom flera kategorier (fritt översatt) (1999):

- Spiror ("spires", s. 18).
Till exempel: *Digitalis parviflora* och *Verbena hastata*.
- Knappar och klot ("buttons and globes", s. 20).
Till exempel: *Sanguisorba officinalis* och *Astrantia* 'Roma'.
- Plymer ("plumes", s. 22).
Till exempel: *Filipendula rubra* och *Thalictrum aquilegifolium*.
- Flockblommiga ("umbels", s. 24).
Till exempel: *Foeniculum vulgare* och *Achillea millefolium*.
- Korgblommiga ("daisies", s. 26).
Till exempel: *Echinacea purpurea* och *Aster amellus*.
- Skärmar och gardiner ("screens and curtains", s. 28).
Till exempel: *Stipa gigantea*, *Sanguisorba tenuifolia* 'Alba', *Thalictrum delavayi* och *Foeniculum vulgare* (bladverket hos yngre plantor).

Uppbyggnaden av en rabatt

Vid planeringen av en rabatt, börja med de högsta strukturella plantorna med längst säsong (Oudolf & Kingsbury 1999). De bildar ryggrad åt planteringen. Om det finns en mur eller annan bakgrund till rabatten, ställ de strukturella plantorna längst bak, men om det är en fristående rabatt, placera dem i mitten. Finns det plats, upprepa samma planta med jämna intervaller för att skapa en rytm genom hela planteringen. Till var och en av dessa plantor läggs en partnerplanta. Dessa separata kombinationer – ryggradsplanta tillsammans med partnerplanta – länkas därefter samman med hjälp av andra plantor, vilka successivt blir lägre mot kanten. Om ytor behöver fyllas upp, kan fler strukturella plantor tillsammans med partnerplantor planteras och processen upprepas. Fyllnadsplantor väljs till sist, och används i synnerhet mot framkant av rabatten. Utgångspunkten för vilka växter som väljs, ligger i formen på blomman. Form och struktur erhålls genom en mer sporadisk placering av väldefinierade former som spiror. Generösa mängder transparenta plantor balanserar upp rabatten och ger luftighet och lätthet. Se till att färgerna stämmer väl överens.

Läsaren uppmanas att inte vara rädd för att frångå principen. Till exempel finn det högre plantor som gör sig bra mot framkanten också. Smala spiror och transparanta växter döljer inget. Växter som döljer till viss del, gör att betraktaren aktivt måste se bakom växten för att kunna se allt, vilket gör planteringen mer spännande.

Konsten att kombinera växter är något personligt, det finns inga regler som säger hur mycket det ska finnas av olika typer av växter för att det ska bli bra. Den som försöker följa en mall, skapar tråkiga planteringar. Den erfarna trädgårdsmästaren noterar vad i trädgården som fungerar respektive inte fungerar och flyttar runt växter tills det känns tillfredställande, vilket också är en del i läroprocessen. I

Planting – a New Perspective presenterades 70%-30%-regeln (Oudolf & Kingsbury 2013). En som de menar generell regel när det kommer till strukturen i en plantering och som används av många växtkompositörer, oberoende av varandra. Den innebär att en rabatt bestående av 70% strukturplantor och 30% utfyllnadsplantor, fungerar bäst. Strukturplantor har en lång visuell intresseperiod, utfyllnadsplantor används för blom- eller bladfärg tidigt under säsongen, men tappar sitt prydnadsvärde efter midsommar.

Komponera med former

Oudolf och Kingsbury skrev om att skapa harmoniska planteringar (1999). De menade att det är blandningen mellan olika former som gör planteringen vacker. De mest kontrasterande formerna är spiror som strävar uppåt och de flockblommiga som landar i formen av jordklotet. *"The most effective wildflower spectacles and garden plantings often have the combination of these two shapes as a central dynamic."* (1999, s. 45) En form som sammanbinder och fyller ut dessa emellan är plymerna, symmetriska eller asymmetriska. Knappar och korgblommiga växter tenderar att vara något lägre än spiror och flockblommiga, och de behövs i en plantering för att ge ögat något att stanna till vid. Med väldefinierade former brukar de antingen vara enstaka eller samlade i större huvuden. Samlingarna ger en mängd stjälkar tillsammans, vilka i sin tur ger ett transparent uttryck. Skärmar och gardiner ger också ett transparent intryck – de tillåter ögat att både se igenom och att stanna upp, ger möjligheter att skapa lager. De ger luftighet och lätthet. Motsatsen är det kompakta som blockerar blicken. De är planteringsans ankare, ger struktur åt planteringen och får ögat att stanna upp, liksom stora blad, linjära blad och upprätta stammar förmår. Vill du se vad som finns på andra sidan om, behöver du ta dig dit för att titta. Utan dessa saknas struktur och detaljrikedomen blir för stor.

Färg- och formkombinationer delade de upp i fyra kategorier, var och en med sitt uttryck (Oudolf & Kingsbury 1999, s 43):

- Lika form + lika färg – kan ge kraftfulla uttryck.
- Olika form + lika färg – till exempel kompositioner med ett färgtema.
- Lika form + olika färg – hur mycket kontrast som behövs är en subjektiv uppfattning. Till exempel kombinationen av två spiror i olika färg, där såväl likheter som olikheter uppfattas av ögat.
- Olika form + olika färg – detta kan fungera väl men det blir också lätt för mycket.

Planteringsprinciper

År 2010 var Oudolf med och gestaltade en ny offentlig park, Berne Park, i Tyskland (Oudolf & Kingsbury 2010). Här applicerade han planteringsprinciper som han testat under flera år. Principer som handlade om att kombinationer av växter planterades i olika lager över samma yta. Detta i syfte att göra komplexa planteringar mer lättskapta. Indelningen utgjordes av tre huvudväxttyper:

- *Matrix planting*: ett blandat marktäckande, relativt långsamväxande grundlager.
- *Island plants*: oregelbundet formade öar av växter med sensommar-vinterintresse som exempelvis gräs.
- *Scatter plants*: högre arter antingen med en utmärkande färg eller struktur, spridda som vågformade grupper över ytan med matrixplantor.

I *Planting – a New Perspective* utvecklades dessa idéer och formulerades utförligt (Oudolf & Kingsbury 2013). De skrev om blandplanteringar som kan täcka en mindre yta eller användas som moduler för att upprepas över en större yta. Paralleller drogs till sättet på vilken mosaik läggs. Vad gällde proportionerna drog de paralleller till fruktkaka, där matrix plants är degen och primary plants är frukten. Indelningen i tre huvudväxttyper kvarstod, om än i modifierad form (fritt översatt) (2013, s. 82-83):

- Basplantor, *"Matrix plants"*, stommen, utan egna utmärkande drag.
- Primärplantor, *"Primary plants"*, det utmärkande för planteringen.
- Spridda plantor, *"Scatter plants"*, de som gav naturlighet och spontanitet till planteringen, växter som återkom upprepat och oregelbundet över hela ytan.

Planteringssättet "Matrix planting", menade Oudolf & Kingsbury, har olika innebörd för olika människor. I deras fall avsågs matrix, basen, utgöra en omgivande substans, en massplantering, ur vilken något annat utvecklades. Bra basplanter var visuellt tysta med oansenlig färg och form. De skulle också kunna fylla sin plats väl, vara snygga under en lång period och inte falla omkull efter sin avslutade skönhetsperiod. Exempelvis klumpbildande gräs som *Molinia caerulea* eller bladväxter med klumpbildande växtsätt som *Carex* spp., *Heuchera* spp., *Tellima* sp. och *Epimedium* spp. Ur basplanteringen reste sig primärplantorna.

Basplanteringen kunde kombineras med block- eller sjokplantering av primärplanter, återkommande över ytan. Alternativt användes enbart block- och sjokplantering, eller endast block- eller sjokplantering.

Ur en skötselaspekt, särskilt på större ytor och med personal som inte blivit utbildad för skötsel av planteringen, ansåg Oudolf och Kingsbury att block- eller sjokplanteringar kunde vara att föredra då de är enklare både att förstå och sköta.

Spridda planter planterades in som enskilda planter, inte i grupper eller sjok. De var avsedda att pryda sin plats under sin givna glansperiod. För att inte göra så mycket väsen av sig vare sig före eller efter denna, behövde de spridda plantorna vara av något tunnare slag än den övriga planteringen. De gav *Dianthus carthusianorum* som exempel i en småskalig plantering; i förhållande till den tunna stjälk som den har, är den högljudd under blom, men knappt märkbar varken före eller efter.

För en god succession förordades att planteringarna skulle bestå av flera lager.

Sammanfattning

Ett gemensamt drag för alla de fyra växtkompositörerna är deras djupa växtkunskap. Alla tyckte också att upprepning och rytm i planteringen behövdes, antingen genom att plantera i sammanhängande sjok, eller genom karaktärsfulla växter som återkom över ytan.

Vidare en kort summering med sammanfattande drag av de tre växtkompositörerna vilka används för analysen av rabattavsnitten i kommande kapitlet:

JEKYLL	UDOLF	LLOYD
Harmoniskt.	Harmoniskt.	Harmoniskt med disharmoni.
Helhet.	Helhet.	Detaljer.
Målade med färg.	Målade med form.	Experimenterade.
Balans.	Harmoni i detalj mellan blomhuvudens former. Harmoni i helhet enligt 70%-30%-regeln.	Alla former och strukturer. Kontrast framför allt.
Bas av fåtal plantor + upprepat användande av distinkta former i nyckelpositioner + enstaka utropstecken.	Basplantor, <i>matrix plants</i> , som bakgrund. Ryggrad med karaktäristiska primärplantor, <i>primary plants</i> , upprepat över ytan. Spridda plantor, <i>scatter plants</i> , oregelbundet fördelade.	Ankarplantor spridda genom planteringen bildade lugn bas, annat växtmaterial fyllde upp.

Slottsträdgården i Malmö

Platsbeskrivning

Geografiskt

Slottsträdgården ligger i centrala Malmö, nära havet, omgärdad av parker, kanaler och stadens byggnader. ”Slottsträdgården – en öppen ekologisk trädgård mitt i Malmö” står det på de knappar som trycktes upp till invigningen 1998. Så var det och så är det fortfarande.

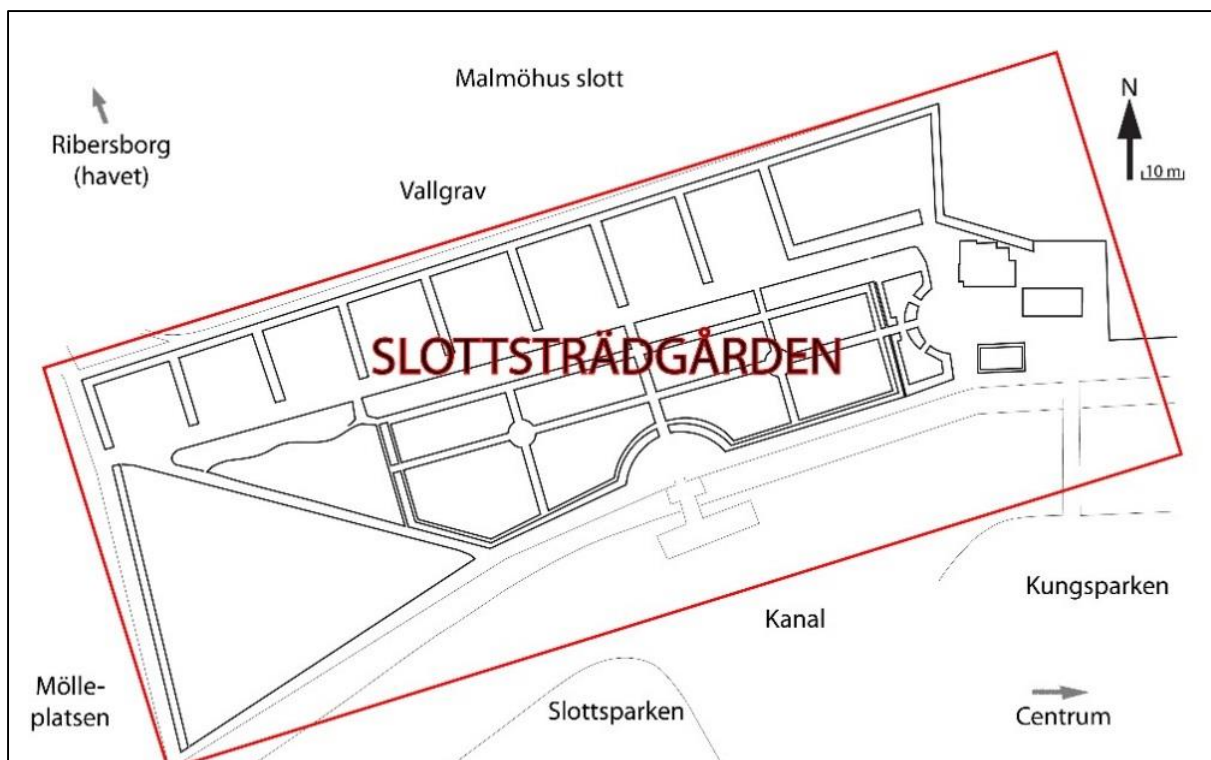
Figur 7. Skånekartan med Malmö markerad.

Figur 8. Slottsträdgårdens placering i Malmö. Karta från © Lantmäteriet, i2014/764.

Figur 9. Slottsträdgårdens placering i Malmö. Karta från © Lantmäteriet, i2014/764.

Figur 10. Slottsträdgården.

Historiskt

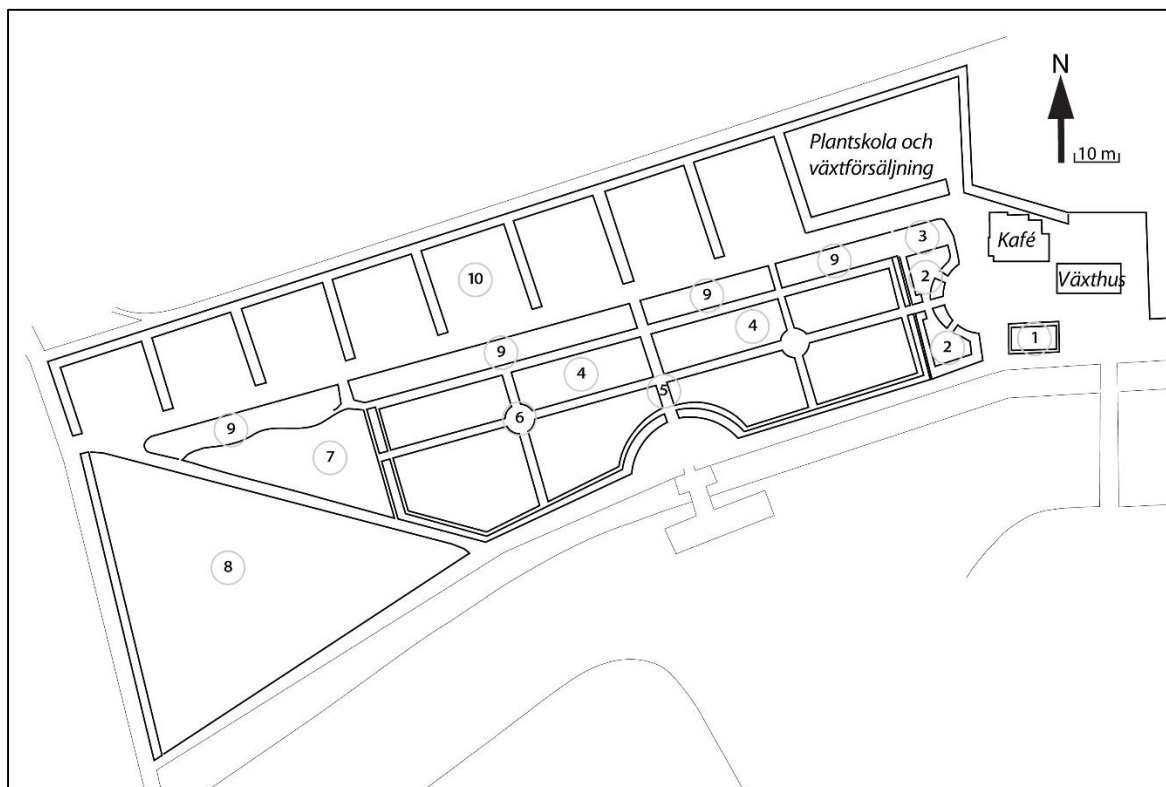
När initiativet till Slottsträdgården togs 1994, hade initiativtagaren för avsikt att skapa ett grönt vardagsrum för Malmöbor, att göra en bit av Malmö till sitt eget (Ising 2014-11-15). Den utsedda platsen i centrala Malmö användes tidigare för Malmö stads plantskoleverksamhet, men den hade vid det laget legat nere sedan länge. Ytan är 12 000 m². 1994 bestod platsen längs den norra delen mot vallgraven, av de två poppelträden, idegranshäcken och buxbomshäcken planterade på 1930-talet, sly och en meter hög kvickrot. Intill fanns en asfalterad gång och på den södra delen mot kanalen var det en gräsplan på kompakterad lerjord (Taylor 2015).

Efter de första årens hårda slit invigdes Slottsträdgården den 8 maj 1998. Idag är trädgården en av Malmös självklara publikmagneter och ett internationellt känt turistmål. Trädgårdsintresserade både från Sverige och utlandet söker sig hit för att göra praktik. Trädgården står också som modell för kommuner och organisationer som önskar starta liknande verksamheter.

Trädgårdens uppbyggnad

Landskapsarkitekt Camilla Anderson på Malmö Gatukontor ritade den ursprungliga trädgårdsplanen. Trädgårdens utformning har inte ändrats, men delar av innehållet har ändrats, både större partier och enstaka planteringar. I stora drag består Slottsträdgården idag av en säsongsrabatt, rosenträdgård, vinterträdgård, köksträdgård med rosenpergola, praktrabatter, äng med fruktträd, tematrädgårdar och plantskola (figur 11). Häcken markerar ramarna på ett tydligt sätt; den gamla idegranshäcken runt hela trädgården och som avdelare mellan tematrädgårdarna. En blandbokhäck runt köksträdgården och berberishäcken kring köksträdgårdsfälten. Buxbomshäcken används till ett par mindre planteringar.

En tur genom trädgården

Figur 11. Slottsträdgårdens nuvarande indelning.

1 Säsongsrabatt - 2 Rosenträdgård - 3 Vinterträdgård - 4 Köksträdgård - 5 Pergola - 6 Guldrabatten
7 Gräsmatta - 8 Frukträdsäng - 9 Praktrabatten - 10 Tematrädgårdar

Via den sydöstra entrén är säsongsrabatten (1) det första som möter. Med en ram av buxbom skiftar innehållet över säsongerna; en upplyftande vårrabat och en maffig sommarkomposition som växer till sig långt in på hösten eftersträvas. Intill ligger växthus och kafébyggnad, numera disponerade av kaféverksamheten som drivs i privat regi. Rosenträdgården (2) och vinterträdgården (3) omgärdar kafégästerna på uteserveringen. Rosenträdgården karaktäriseras av de många körsbärsträden och rosensorterna, planterade tillsammans med en ymnig perenn. I vinterträdgården står vintergrönt tillsammans med vintervackra perenner. Den silvergrå stammen på valnötsträdet är en tydlig karaktär.

Näst kommer köksträdgården (4) med sina åtta fält. I mitten finns en pergola med rosor och blåregn (5). På senare tid har köksväxtodlingen i traditionell tappning ersatts av odlingslotter för vänföreningens medlemmar. Provodling av både vedartat material och tulpansorter är också inslag som syns i fälten. Ett par fält för den traditionella odlingen återstår. Mittgången som leder genom köksträdgården har på vardera sidan planterats med rabatter en liten bit in i köksträdgårdsfälten och skapar den så kallade "guldrabatten" (6), där bland annat tusentals astrar ger en stilig höstprakt. Gräsmattan (7) inbjuder till picknick både för gäss och människor. Ängen med fruktträd (8) likaså.

Figur 12. Köksträdgårdens mittgång med "guldrabatten", från öster.

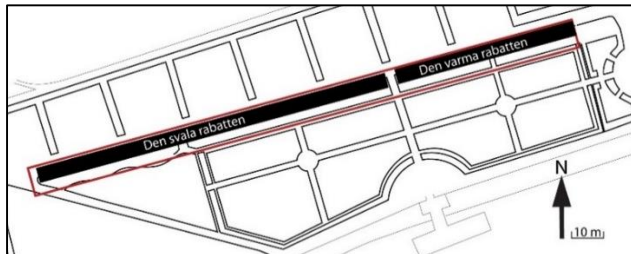
Längs med hela köksträdgården delas trädgården av på längden, från öst till väst, med en praktrabatt (9) som löper jämsn med en gång. På andra sidan rabatten och gången finns idegransomgärdade rum, vart och ett innehållandes en tematrädgård (10). Raden av tematrädgårdar avslutas mot öst med Slottsträdgårdens plantskola och försäljning.

Figur 13. Tematrädgårdar till vänster om grusgången, praktrabatten i mitten och ängen till höger, sett österifrån.

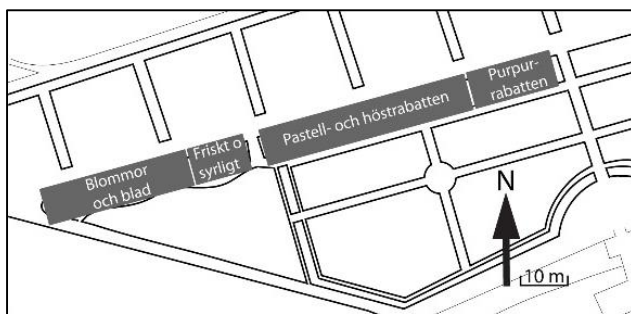
Slottsträdgårdens praktrabatt

Även praktrabatten ritades ursprungligen av Camilla Anderson (Anderson 2015). Den kallades då "långa rabatten" och var ca 150 meter lång och fem meter bred (Anderson 1998). Inspirationen hämtades från bland annat engelska perennrabatter och mixed borders, med inslag av en mer informell planteringsstruktur. Vikt lades vid lång blomningstid och rik mångfald av perenner. Detaljplaneringen gjordes vid planteringen, ingen planteringsplan gjordes (Anderson 2015). Då rabatten anlades var den uppdelad i två temadelar; den varma och den svala rabatten (Anderson 1998):

Figur 14. Planen med den varma respektive den svala delen markerade.

Den varma rabatten planterades våren 1998 och den svala rabatten hösten 1997. Den svala rabatten var vidare indelad i fyra delar: purpurrabatten, pastell- och höstrabatten, friskt och syrligt och blommor och blad:

Figur 15. Originaluppdelningen av den svala rabatten. Måtten är ungefärliga.

Längst västerut i den svala rabatten, var blommor och blad (35 m). I informell stil och med träden en så småningom halvskuggig växtplats. Markskiktet bestod av marktäckande perenner med grupper av uppstickande perenner. Karaktären byggde på bladform och bladfärg snarare än blomfärg.

Friskt och syrligt (10 m) tog vid med ett färgtema i ljusblått-lime-blekgul. Som en övergång till nästa del, är det en mellanform av mixed border och informell struktur (Anderson 1997).

Pastell- och höstrabatten (30 m) var en traditionell mixed border där svulstiga perenner fick blanda sig med buskar (Anderson 1998). Färgerna gick från pastelligt milda under sommaren till mustigare höstfärger.

Purpurrabatten (15 m) gjordes i mixed border-stil med inslag av buskar. Den präglades av färgtoner från lila till vinrött, magenta, grått och rödbladigt. Ju närmre gräsgången, desto djupare färger.

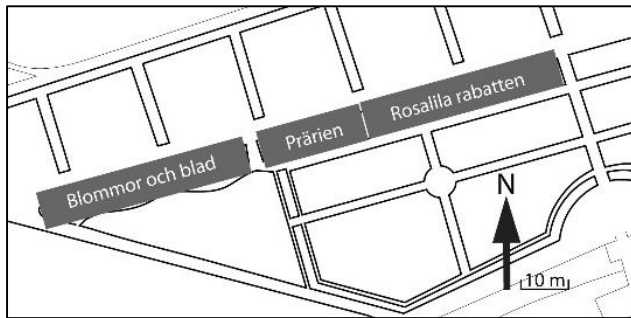
Gräsgången, där en blåregnspariljong och rosenpergola planerades, delade av den svala och den varma rabatten.

På andra sidan gräsgången var den varma rabatten, ca 40 meter lång. Inspiration till planteringsstilen var hämtad från den engelska perennrabatten och mixed borders. Färgerna skulle gå från det mörkt mustiga till det skirt ljusa, utan distinkta gränser. Närmst gräsgången djupa färger som varmt rött för att möta upp purpurrabattens färgtema. Mittdelen av rabatten skulle utstråla ett robust uttryck, i gula nyanser, orange och rött. I delen mot kaféet skulle karaktären vara lätt och ljus och perennerna gracila. Det gracila uttrycket förstärktes med tyngre inslag.

Rabatten idag

Generellt sett har flera förändringar ägt rum under årens lopp. Den naturliga successionen har gjort att vissa växter har konkurrerats ut och att andra har tagit mer plats. Men även trädgårdspersonalen har varit delaktig i förändringarna, genom om- och nyplantering av olika slag. Bland annat har ett stort antal lignoser planterats de senaste åren. Blåregnsparvilljungen och rosenpergolan blev en lång sammanhängande pergola med rosor och blåregn.

I den svala rabatten har friskt och syrligt blivit ett med blommor och blad-delen. Pastell- och höstrabatten har blivit en prärie med många sorters gräs och purpurrabatten har blivit en rosalila rabatt:

Figur 16. Den nya indelningen av den svala rabatten. Måtten är ungefärliga.

Problem med bland annat sork, var anledningen till att purpurrabatten blev nyplanterad och istället en rosalila rabatt. Trädgårdspersonalens nyfikenhet på gräs och prärieplanteringar medverkade till att pastell- och purpurrabatten blev en prärie.

Figur 17. Den rosalila rabatten, sedd från väst, hösten 2014.

Figur 18. Prärien nyplanterad från väster, september 2011. Längre bort fortsätter prärien i rosalila rabatten.

Analys av två rabattavsnitt ur Slottsträdgårdens praktrabatt

Kriterier

Kriterierna för analys har formats efter litteraturstudien. Tre huvudkriterier analyseras: färgskalan i svala/bleka färger respektive intensiva/mörka, harmoni i form och struktur och vilka komponenter som bygger kompositionen. Notera att kriterierna är hämtade ur litteraturstudien och i mångt och mycket baseras på författarnas subjektiva upplevelser av färg, form och växtmaterial. Utifrån kriterierna analyseras de befintliga rabattavsnitten. De utgör också grunden till de förändringsförslag som ges.

- FÄRGSKALA

- **Den svala/bleka färgskalan.**

- Huvudsakligen de färger i färgcirkeln som går från rött-grönt, samt "pastellfärger" och färger som Jekyll använde som brygga mellan starka kulörer (Gustavsson 1989).

- Färger med vitt tonvärde och ljushetskontraster vitt-grått (Itten 1971)

- Färger som Oudolf och Kingsbury benämnde "söta" (1999).

- Exempel: silvergrått, gröngult, ljusgult, -rosa, -lila, -grönt och -blått.

- **Den intensiva/mörka färgskalan.**

- Huvudsakligen de färger i färgcirkeln som går från rött-gult (Gustavsson 1989).

- Färger med svart tonvärde och mörkhetskontraster grått-svart (Itten 1971).

- Färger som Jekyll ofta använde i de soligaste partierna av sina kompositioner, det vill säga varma färger som gult, orange, rött (Bisgrove 1992).

- Färger som Oudolf & Kingsbury benämnt "dova" eller "jordiga" (1999).

- Exempel: brunt, svart, orange, mörkrött, -gult, -grönt och -blått.

- HARMONI I FORM OCH STRUKTUR

Då detta är en subjektiv upplevelse (Oudolf & Kingsbury 1999) är det svårt att mäta vad som är harmoniskt. För studiens skull, behöver det vara mätbart, och därför används 70%-30%-regeln som sägs vara generell, som utgångspunkt för planterings övergripande form och struktur. 70% strukturgivande växter och 30% utfyllnadsväxter. Det är Oudolf och Kingsburys exempel på växter som anges nedan för respektive kategori, hämtade från växtregistret i *Planting – a New Perspective* (2013) sidorna 244-269. Strukturgivande växter är de som markerats med *Structural interest* 3-9 månader och 9 månader. Utfyllnadsväxter är de som markerats med *short*.

- **Strukturgivande växter** enligt Oudolf och Kingsbury (2013).

- Växter som ger ett tydligt ihållande visuellt värde. Till exempel: *Alchemilla* spp., *Aruncus dioicus*, *Aster divaricatus*, *Euphorbia characias*, *Macleaya* spp., *Monarda bradburiana* och *Sesleria* spp.

- **Utfyllnadsväxter** enligt Oudolf och Kingsbury (2013).

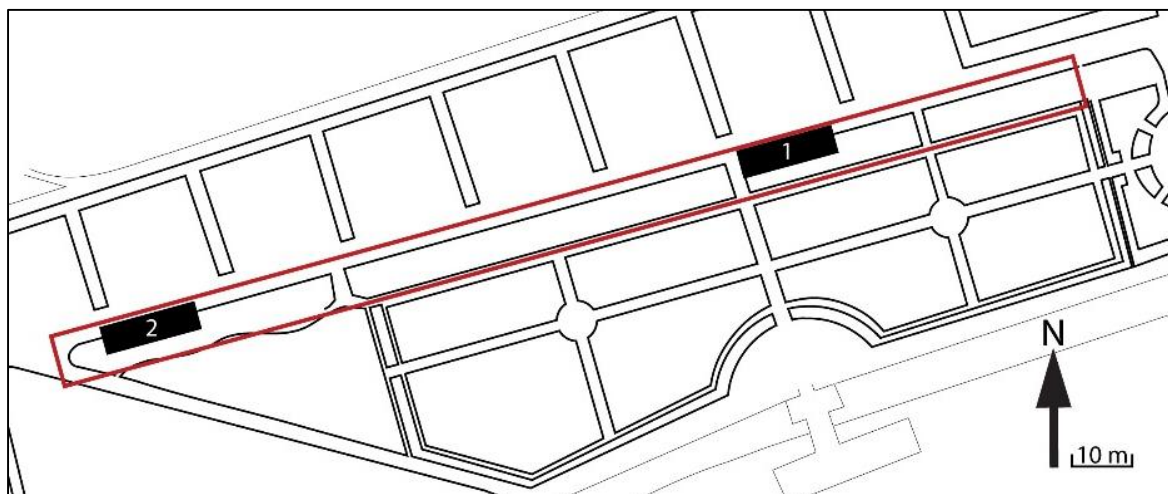
- Växter som används enbart för sin blom- eller bladfärg, som har ett strukturellt intresse tidigt på säsongen men som falnar till efter midsommar. Till exempel: *Aquilegia vulgaris*, *Asperula odorata*, *Campanula lactiflora*, *Epimedium* spp. och cvs., *Euphorbia cyparissias* och *Geranium phaeum*.

- KOMPOSITIONENS STORA DRAG

Jekyll (Bisgrove 1992) och Oudolf (Oudolf & Kingsbury 2013) använde sig av samma slags uppbyggnad av rabatter; en basplantering som grund, en karaktärsfull växttyp upprepat över hela ytan som höll samman planteringen och en tredje som återkom spridd över ytan för att skapa livfullhet och spontanitet. Lloyd använde sig av ankarplantor som en slags bas och fasta punkter, vilka vävdes samman med hjälp av andra växttyper (2005).

Utförande

Två avsnitt ur Slottsträdgårdens praktrabatt har analyserats; ett i den varma rabatten (1) och ett i den svala (2):

Figur 19. Planen med studieavsnitten markerade.

Båda avsnitten vetter mot grusgången i norr. Det är på denna sida de flesta av trädgårdsbesökarna promenerar, även de som bara passerar igenom trädgården.

Då avsnitten är på norrsidan, är de följaktligen också beskuggade helt eller delvis under året. Jorden är lerjord. Organiskt material tillförs regelbundet och tack vare idogt arbete med jorden, har den med åren blivit lucker.

Rabatterna beskådas naturligtvis ur många olika vinklar, men analysen görs rakt framifrån, på ca fem meters avstånd och på en höjd av cirka 180 cm. Detta förtydligar avgränsningarna. Vardera avsnitt är 5 m brett x 2 m djupt, vilket innebär att endast cirka halva djupet av rabatten inkluderats. Den södervända delen av rabatten har inte inkluderats.

Fotodokumentation vid fem tillfällen har gjorts, spridda över växtsäsongen, med vinter, vår, sommar och höst som utgångspunkt. I den varma rabatten, som är i mixed border-stil, görs ett extra nedslag under sensommaren då rabatter av detta slag förväntas ha sin praktperiod då. I den svala rabatten, som är i ganska skuggig och i informell stil, görs ett extra nedslag under försommaren, som är tänkt att vara höjdpunkten för denna typ av rabatt. Analysskisserna med tecknad kontur, visar den befintliga växtlighetens form. Främst utgör bilderna ett underlag för vidare diskussion. Eventuell om- och nyplantering som gjorts i rabatterna under tiden analysen pågått, kommenteras efter hand.

Avsikten är att använda Christopher Lloyds sätt att komponera i den varma rabatten och Jekyll och Oudolf i den svala, för att prova dessa tre kompositörers metoder i relevanta sammanhang.

Studieavsnitt 1 – rabatt i mixed border-stil

Studieavsnitt 1, i den varma rabatten.

Uppe från vänster:

Figur 20. Västra delen, sedd från väster. April 2015.

Figur 21. Från väster, studieavsnitt 1 i förgrunden. April 2015.

Figur 22. Från öster. Maj 2015.

Figur 23. Från väster, studieavsnitt 1 i förgrunden. Maj 2015.

Figur 24. Studieavsnitt 1 från väster. Juli 2014.

Figur 25. Studieavsnitt 1 från öster. Juli 2014.

Ursprungsplanen 1998

Den varma rabatten planerades och planterades, som tidigare nämnts, med inspiration hämtad ur den engelska trädgårdskulturen och mixed border-stilen. I delen invid pergolan, som utgör studieavsnitt 1, skulle färgerna vara djupa och mörka blad skulle göra en smidig övergång till purpurrabatten på andra sidan pergolan. Österut i mittpartiet, mot kaféet, sattes stora perenner vilka skulle ge ett robust intryck och tyngd åt planteringen. Längst borta vid kaféet, blev uttrycket skirare och lättare igen.

Växter planterade i den varma rabatten, enligt Camilla Andersons växtförteckning från 1998:

<p><i>Lignoser</i> <i>Berberis thunbergii</i> 'Bagatelle' <i>Philadelphus coronarius</i> 'Aureus'</p> <p><i>Perenner</i> <i>Achillea filipendulina</i> 'Coronation Gold' och <i>A. f.</i> 'Parker' <i>Aconitum vulparia</i> <i>Alchemilla mollis</i> <i>Alopecurus pratensis</i> 'Aureovariegatus' <i>Aquilegia canadensis</i> <i>Asphodeline lutea</i> <i>Centaurea macrocephala</i> <i>Cephalaria gigantea</i> <i>Cheiranthus cheirii</i> 'Harper Greewe' <i>Coreopsis verticillata</i> 'Grandiflora' <i>Crocsmia</i> × <i>crocsmiflora</i> <i>Digitalis grandiflora</i> <i>Digitalis lutea</i> <i>Doronicum orientale</i> 'Goldzwerg' <i>Euphorbia griffithii</i> 'Fire Glow' <i>Euphorbia polychroma</i> <i>Geum</i> 'Borisii' <i>Geum chiloense</i> 'Mrs Bradshaw' <i>Helenium</i> 'Moerheim Beauty' <i>Helianthus microcephalus</i> 'Lemon Queen' <i>Helianthus salicifolius</i> <i>Hemerocallis</i> cvs: 'Atlas', 'Corky', 'Earliana', 'Frans Hals', 'Sammy Russell', 'Stella d'Oro' <i>Heuchera micrantha</i> 'Palace Purple'</p>	<p><i>Hypericum calycinum</i> <i>Iris barbata</i> cvs: 'Cloth of Gold', 'Flammenschwert', 'Ola Kala' <i>Knautia macedonica</i> <i>Kniphofia</i> 'Cardinal' <i>Kniphofia galpinii</i> <i>Ligularia clivorum</i> 'Desdemona' <i>Lilium tigrinum</i> <i>Lychnis caledonica</i> <i>Lysimachia ciliata</i> 'Firecracker' <i>Macleaya cordata</i> 'Coral Plume' <i>Miscanthus sinensis</i> cvs: 'Strictus', 'Ferner Osten' <i>Molinia altissima</i> 'Karl Foerster' <i>Nepeta gowiana</i> <i>Oenothera missouriensis</i> <i>Oenothera tetragona</i> 'Hohes Licht' <i>Papaver orientale</i> cvs: 'Allegro', 'Beauty of Livermere' <i>Phygelius capensis</i> <i>Ranunculus acris</i> 'Multiplex' <i>Rudbeckia fulgida</i> v. <i>sullivantii</i> <i>Rudbeckia laciniata</i> 'Goldquelle' <i>Rudbeckia nitida</i> <i>Silphium perfoliatum</i> x <i>Solidaster luteus</i> 'Lemore' <i>Thalictrum flavum</i> ssp. <i>glaucum</i> <i>Veratrum nigrum</i> <i>Verbascum olympicum</i></p>
--	---

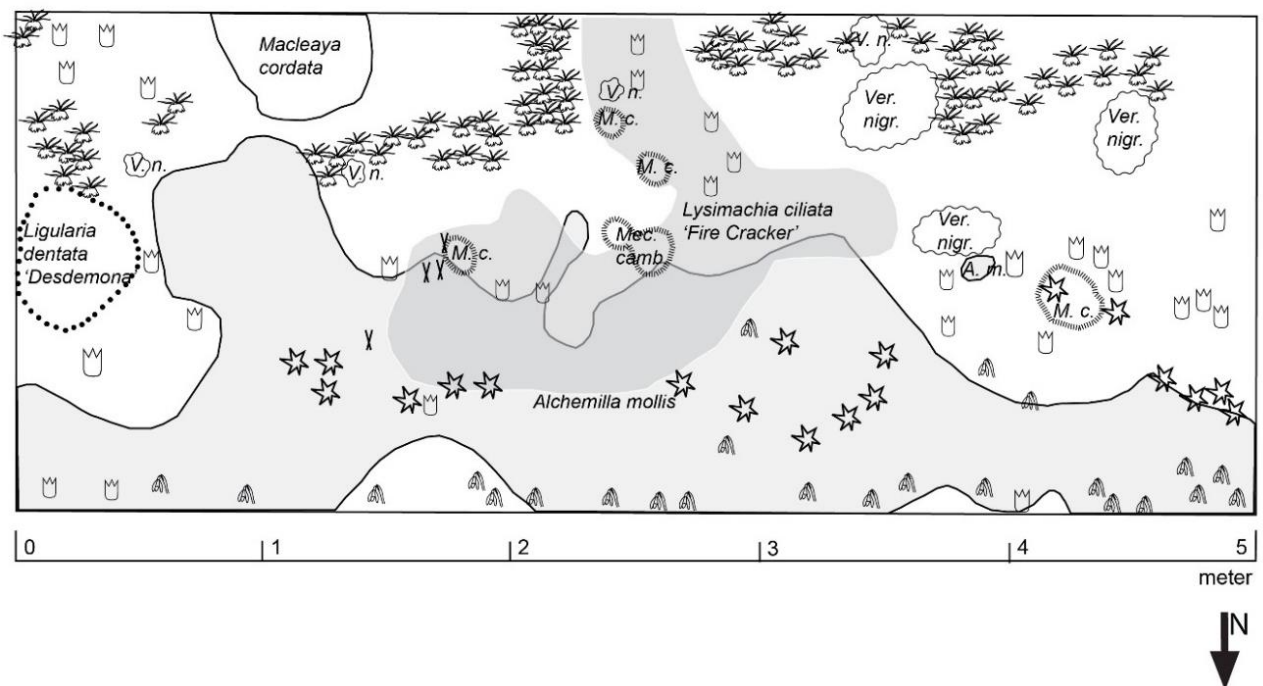
Analys av studieavsnitt 1, 2014-15

Figur 26. Studieavsnitt 1 markerat.

Studieavsnitt 1 är intill pergolan. Sommartid är det delvis beskuggat av de höga perennerna mot mitten, och av pergolan. Det gör också avsnittet skyddat från vind. Fukten i jorden bibehålls relativt väl under sommaren.

Anledningen till att just denna del av den varma rabatten valdes, var att jag på förhand visste att det skulle ske större förändringar i varma rabattens andra delar under säsongen 2014. En hel del nytt skulle planteras. I denna del däremot, skulle ett kvickrotsangrepp under samma tid bekämpas och inga större förändringar var därför planerade. Planteringsplanen nedan är ritad under tidig vår 2015. Under senvintrern 2014 blev *Macleaya cordata* starkt reducerad, därför upptar den i planteringsplanen en betydligt mindre yta än den gjort under tiden analysen gjorts och fotona tagits.

Figur 27. Planteringsplan ritad tidig vår 2015.

VÅR

7 april 2014

Figur 28. Avsnitt 1, färg, vår.

Den inklistrade bilden visar samma rabattavsnitt under blomning i april 2015.

Figur 29. Avsnitt 1, form, vår.

- Den svala/bleka färgskalan. Under *Fritillaria imperialis*-blomningen gör det röda att färgskalan upplevs intensiv/mörk (se infälld bild i figur 28).
- Formen är inte harmonisk, då den enbart utgörs av utfyllnadsväxter.
- Kompositionen har inga ankarplantor, ingen karaktärsväxt. Växterna som kommit upp vid denna tidpunkt är i princip enbart geofyter.

SOMMAR

26 maj 2014

Figur 30. Avsnitt 1, färg, sommar.

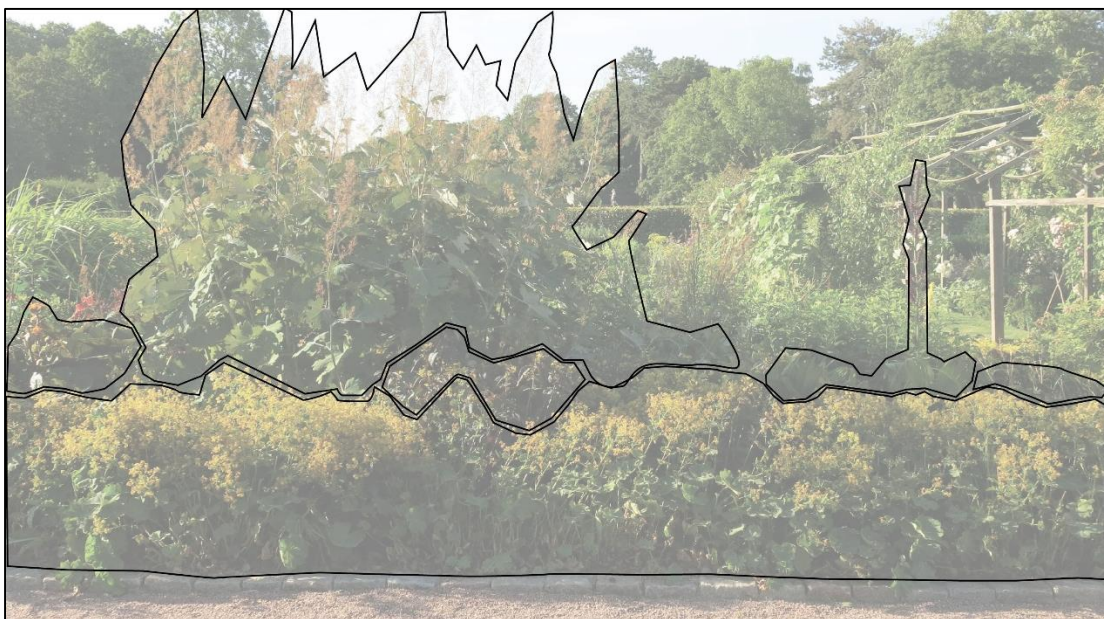
Avsnitt 1, färg, sommar.

- Den svala/bleka färgskalan dominerar, här förlagd till rabattens framkant istället för mittparti. Inslag av den varma/intensiva färgskalan finns med i bakgrunden.
- Formen är inte harmonisk, då den enbart utgörs av strukturgivande växter.
- Kompositionen har en tydlig ankarplanta (*Macleaya cordata*) och en mer undanskymd till höger i bild (de stora plisserade bladen hos *Veratrum nigrum*). Växtmaterialet består enbart av perenner.

21 juli 2014

Figur 31. Avsnitt 1, färg, sensommar.

Figur 32. Avsnitt 1, färg, sensommar.

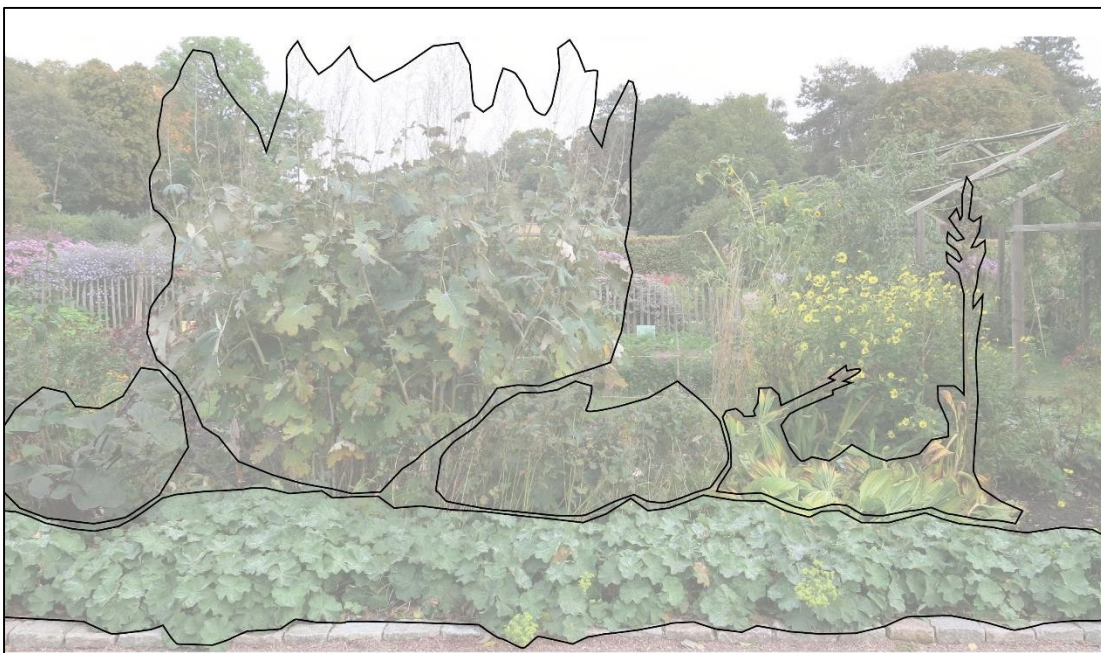
- Den varma/intensiva färgskalan tränger igenom med gröna, bruna, mörkröda toner, men är på grund av den stora bladmassan ändå bara tveksamt dominerande.
- Formen är inte harmonisk, då den enbart utgörs av strukturgivande växter.
- Kompositionen har en tydlig ankarplanta (*Macleaya cordata*). *Veratrum nigrum* till höger i bild, försvinner utan bakgrund.

HÖST

9 oktober 2014

Figur 33. Årsnitt 1, färg, höst.

Figur 34. Årsnitt 1, form, höst.

- Den svala/bleka färgskalan gör sig åter gällande, även om rödbladighet finns med till vänster och i mitten av bilden.
- Formen är inte harmonisk, då den enbart utgörs av strukturgivande växter.
- Kompositionen har en tydlig ankarplanta (*Macleaya cordata*). I övrigt består växtmaterialet enbart av perenner.

VINTER

4 februari 2014

Figur 35. Avsnitt 1, färg, vinter.

Figur 36. Avsnitt 1, form, vinter.

- Den varma/intensiva färgskalan har återkommit, nu i bruna och beige toner.
- Formen är inte harmonisk, då den enbart utgörs av strukturgivande växter.
- Rester av ankarplantor finns kvar, men de håller inte samman sitt uttryck. Ett fåtal geofyter blommar i framkant.

Sammanfattning av analysen

Den svala/bleka färgskalan dominerar bilden. Den stora mängd blad i friskt gröna färger, bidrar till känslan. De enda gånger som den varma/intensiva färgskalan går igenom är under tiden de röda kejsarkronorna (*Fritillaria imperialis*) blommar under våren, samt när daggkåpan (*Alchemilla mollis*) blommar vissnat och vippvallmon (*Macleaya cordata*) är i blom.

Formen är inte harmonisk enligt 70%-30%-regeln, då den under våren uteslutande består av utfyllnadsväxter och resten av året strukturgivande växter.

Kompositionen har tydlig ankarplanta *Macleaya cordata*. Nysroten *Veratrum nigrum* betraktas med sina stora plisserade blad som ankarplanta, men då bladverket till stor del av året döljs av daggkåpan *Alchemilla mollis* och den svarta blomningen saknar bakgrund och försvinner ut i intet, fungerar den ändå inte som ankarplanta. Något som gäller för det som skulle kunnat vara en ankarplanta till vänster i avsnittet också, klippstånds (*Ligularia desdemona* 'Dentata'). I övrigt består rabatten av geofyter under våren och perenner under resten av året.

Förändringsförslag

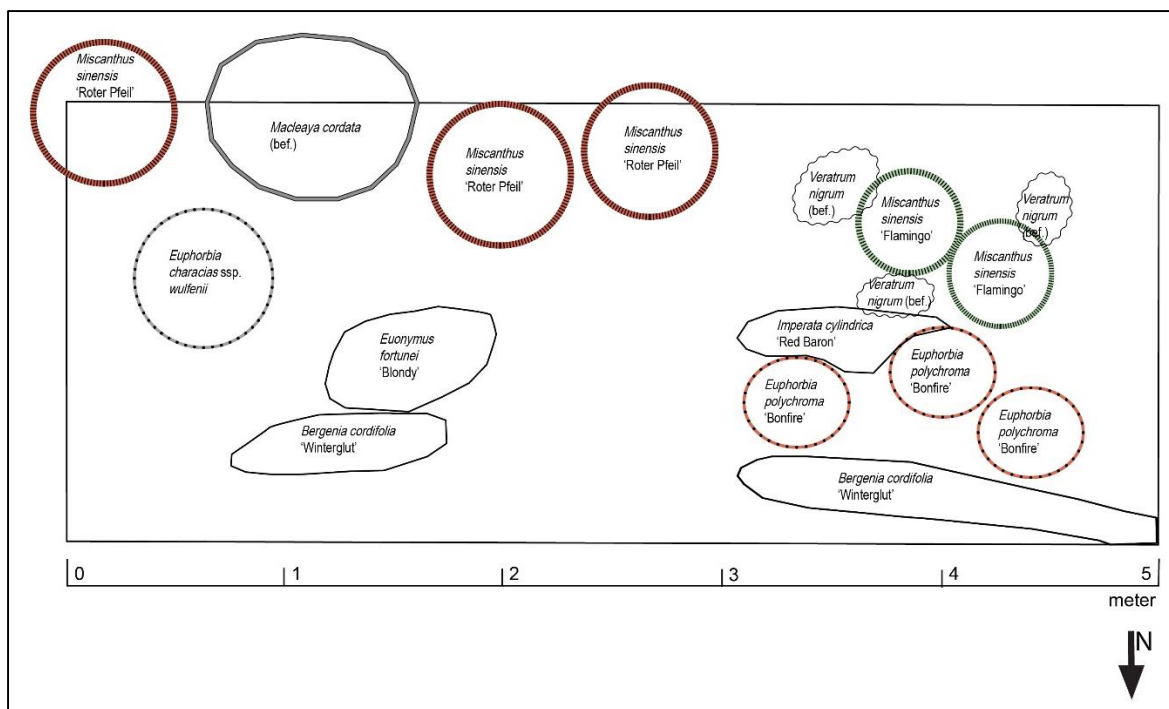
Min avsikt är att förändra rabatten för att få en återgång till känslan av ”den varma rabatten”, men med en Lloyds vridning som bringar in mer färg och kontraster än först tänkt med denna del av rabatten. Dock används en viss återupprepning av växter, för rytmens skull, då den på så sätt bättre kan hänga ihop med resten av den varma rabatten. Den ska kännas intensiv, vara detaljrik och ge betraktaren många intryck. Det som utgör slutet av studieavsnitten mot söder, innebär ju i själva verket en övergång till södersidan av samma rabatt och är tänkt att bli den högsta delen av rabatten. Stilen ska fortsätta vara den engelska/mixed border-stilen. Det är också tänkt att avsnittet ska få en smidig övergång till den rosalila rabatten mot väster och smälta väl samman med resten av den varma rabatten österut. Under våren är vårblomningen med kejsarkronor ett spektakulärt inslag, då det spänner över hela den varma rabatten, något som jag tänker får förbli så. Med tanke på det avstår jag från att sätta höga lignoser som skymmer sikten för den spektakulära synen. Jag anser av samma skäl att en del av de relativt nyplanterade lignoserna i rabatten, ska tas bort. Invid pergolan ska växtmaterialet inte tillåtas vara högt och kompakt. Dels för att rabatten ska kunna betraktas inifrån pergolan, dels för att pergolan inte ska kännas som en tunnel.

Hög passningsnivå. Relativt hög skötselnivå.

Kriterier som är tänkta att följas:

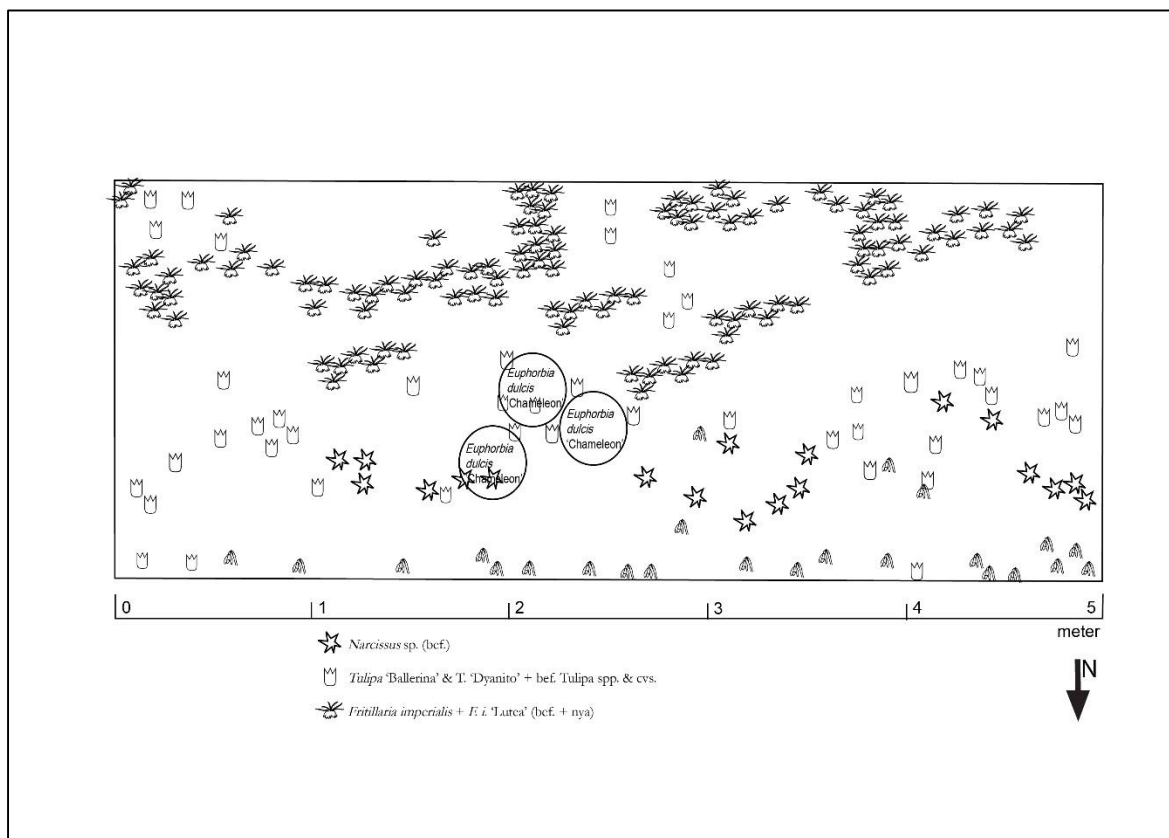
- En komposition i den varma/intensiva färgskalan.
- Balans någorlunda enligt 70%-30%-regeln, men det är inget som prioriteras.
- Kompositionens stora drag enligt Lloyd.
Den ska bestå av det som Lloyd använde som sina beståndsdelar för att komponera en rabatt; ankarplantor, perenner och lökväxter, utplanteringsväxter, växter som självsår sig, eventuellt klättrväxter.

För successionens skull används lager i planteringen (Lloyd 2005).

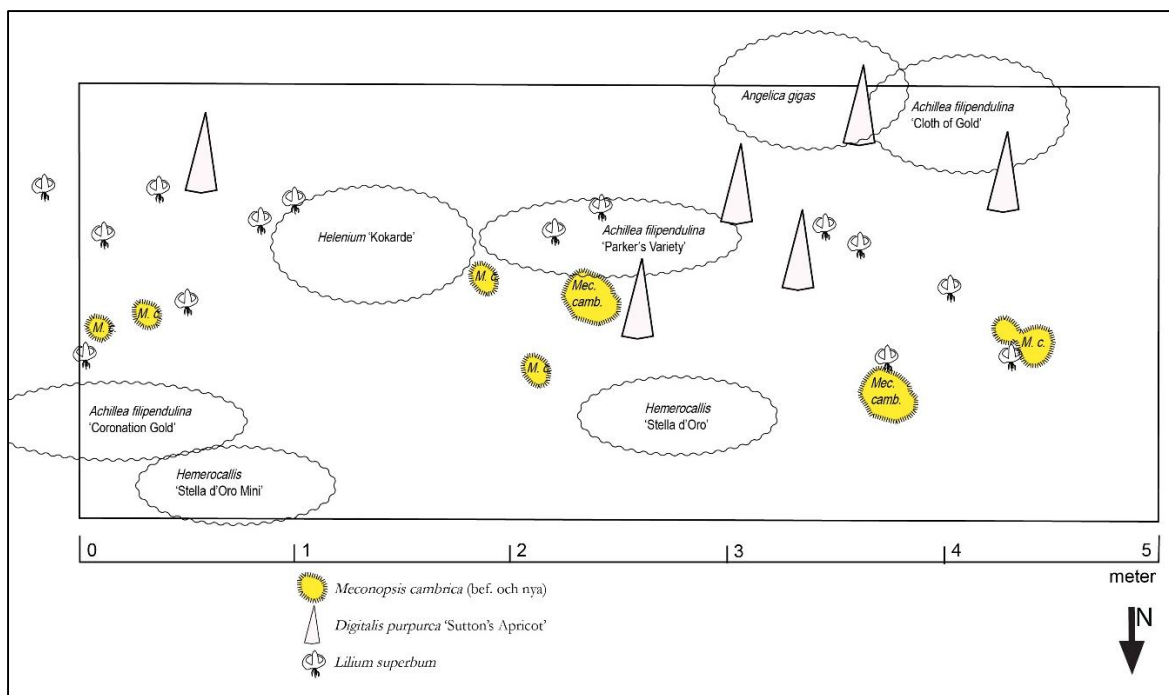
Figur 37. Planteringsplan avsnitt 1, ankarplantor. (Skala 1:20 i A4. Se bilaga 1.)

Ankarplantornas stomme utgörs primärt av *Miscanthus sinensis* cvs. *Macleaya cordata* får stå kvar. *Euphorbia* spp. kopplar samman denna del med övriga varma rabatten.

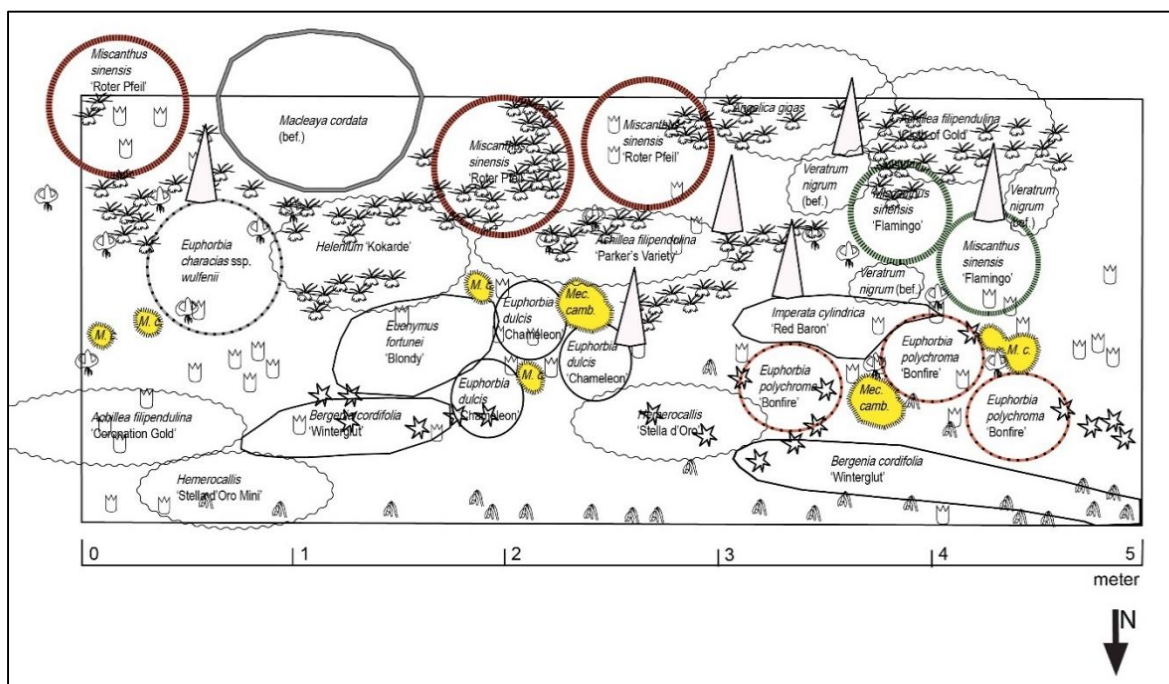

Figur 38. Planteringsplan avsnitt 1, tidiga perenner och geofyter. (Skala 1:20 i A4. Se bilaga 2.)

Vårblomning med *Fritillaria imperialis* ska fortsätta som dominerande senvårsinslag. *Narcissus* cvs får stå kvar, *Tulipa* cvs likaså men de kompletteras.

Sena perenner och geofyter i främst gult och orange, spiror i aprikosfärg – ganska ljusa färgskalor då rabatten vid denna tid börjar bli beskuggad och lite dov, och behöver ljusare toner för att kännas pigg.

Som synes, finns det luckor kvar i rabatten – något som inte brukar förekomma i Lloydkompositioner och därför inte ska förekomma här heller. Luckorna fylls upp med växter som självsår sig och med utplanteringsväxter. Denna rabatt ska inte ha en dålig stund. utan fylls med den form och färg som behövs för att ingen jord ska synas, genom: *Foeniculum vulgare* cvs, *Gaillardia* × *grandiflora*, *Papaver commutatum* 'Ladybird', *Calendula officinalis*, *Erysimum* cvs, *Tropaeolum* cvs (en låg sort som kantar längs pergolan), *Atriplex hortensis* var. *Rubra*, *Rudbeckia hirta* 'Indian Summer', *Zinnia* cvs, *Tagetes* spp., *Dahlia* cvs, *Cuphea ignea*, *Solenostemon* cvs och så vidare.

Figur 41. En vision om hur den varma rabatten kan te sig under sensommaren, enligt förslaget.

Studieavsnitt 2 – rabatt i naturalistisk stil

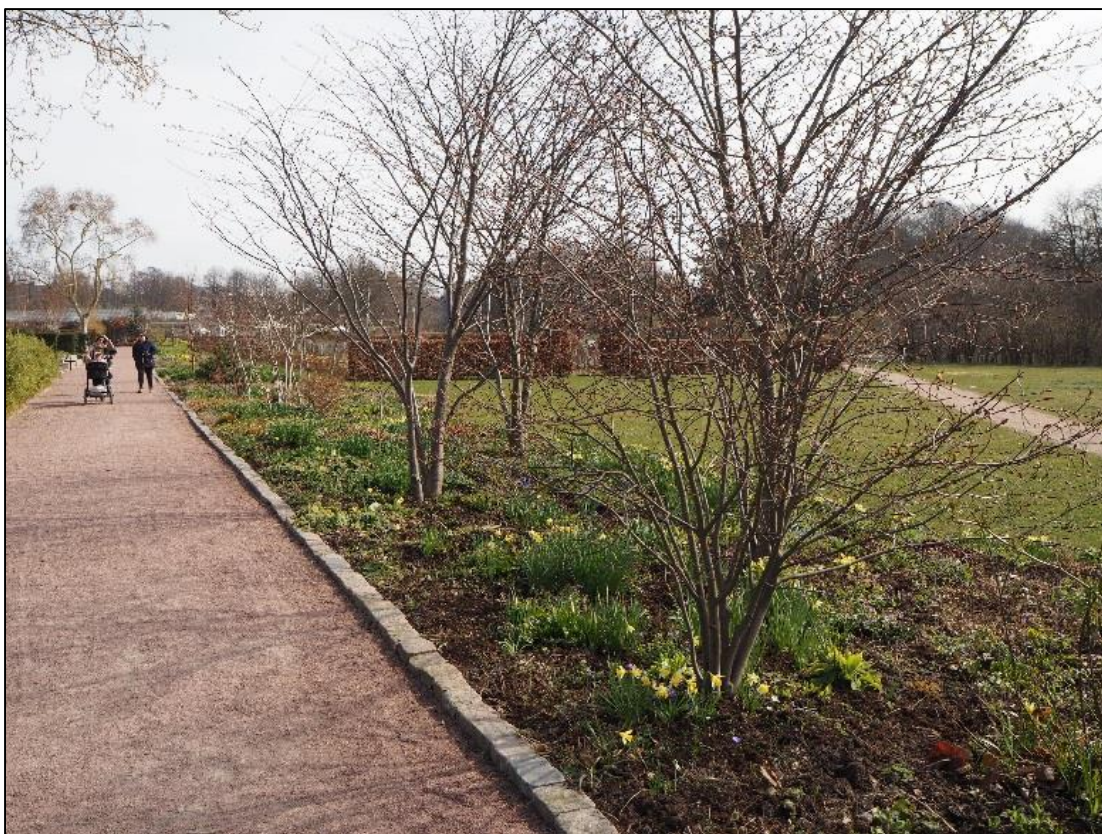
Avsnitt 2 är i den svala rabatten, i delen kallad Blommor och blad. Originalidén och -utförandet skiljer sig markant från avsnitt 1, både vad gäller känsla och planteringsstil.

Figur 42. Blommor och blad från öster. Studieavsnitt 2 längst bort i bild.

Figur 43. Blommor och blad från väster.

Figur 44. Avsnitt 2 närmst i bild. Från väster. 2015-04-09.

Figur 45. Avsnitt 2 från öster. 2015-04-09.

Ursprungsplanen 1997-1998

Blommor och blad planerades och planterades med förebilder i informell stil (1998). Syftet var en halvskuggig växtplats med en karaktär byggd på bladform och bladfärg snarare än blomfärg. Markskiktet bestod av marktäckande perenner med grupper av uppstickande perenner. Blomning framför allt under våren (1997).

Följande växter finns med i Camilla Andersons växtförslag för delen som initialt (1997) hade namnet Blommor och Blader. I nedan indelning för deras funktion i kompositionen:

F = filler, halvhöga perenner som fyller	<i>Alchemilla mollis</i> <i>Astrantia major</i> <i>Astrantia</i> 'Lars' <i>Brunnera macrophylla</i> <i>Geranium phaeum</i> 'Album'
M = marktäckare, låga perenner med täckande bladverk	<i>Ajuga reptans</i> 'Catlin's Giant' <i>Aruncus aethusifolius</i> 'Professor Lindqvist' <i>Asarum europaeum</i> <i>Carex grayi</i> <i>Convallaria majalis</i> <i>Dicentra formosa</i> 'Alba' <i>Epimedium</i> × <i>rubrum</i> <i>Epimedium</i> × <i>versicolor</i> 'Sulphureum' <i>Helleborus orientalis</i> <i>Hosta</i> 'Francee' <i>Hosta</i> 'Halcyon' <i>Omphalodes verna</i> <i>Pulmonaria</i> 'Sissinghurst White' <i>Pulmonaria longifolia</i> 'Bertram Anderson'
U = uppstickare, med ett bladverk som ej fyller eller som vissnar ned efter blom	<i>Alopecurus pratensis</i> 'Aureus' <i>Campanula latifolia</i> 'Alba' <i>Campanula latifolia</i> v. <i>macrantha</i> <i>Campanula persicifolia</i> cvs: 'Alba', 'Evert', 'Snövit' <i>Dicentra spectabilis</i> + <i>D. s.</i> 'Alba' <i>Digitalis purpurea</i> 'Alba' <i>Doronicum orientale</i> <i>Dryopteris filix-mas</i> <i>Iris sibirica</i> cvs: 'Emperor', 'My Love' <i>Meconopsis betonicifolia</i> <i>Ranunculus aconitifolius</i> 'Pleniflorus'
UF = högre perenner med ett bladverk som fyller	<i>Anemone</i> 'Honorine Jobert' <i>Aruncus dioicus</i> <i>Cimicifuga</i> 'Brunette' <i>Cimicifuga simplex</i> 'White Pearl' <i>Cimicifuga racemosa</i> v. <i>racemosa</i> <i>Gillenia trifoliata</i> <i>Hosta sieboldiana</i> 'Frances Williams' <i>Hosta</i> 'Krossa Regal' <i>Paeonia lactiflora</i> cvs: 'Adolphe Rousseau', 'Marie Lemoine', 'Sarah Bernhardt' samt två icke namngivna: en enkel rosa, en vit med röda ståndare.
V = vävarväxt, växer in mellan andra växter	-
MF = M/marktäckare och F/filler	<i>Hosta</i> 'August Moon' <i>Hosta</i> 'Golden Tiara' <i>Hosta fortunei</i> 'Gold Standard'

Ingen beteckning	<i>Hosta</i> 'Sweet Susan' <i>Hosta plantaginea</i> 'Royal Standard' <i>Hosta</i> 'Snowflakes'
------------------	--

Lök och knölväxter: *Anemone nemorosa* 'Plena'/'Multiplex', *Lilium martagon* + *L. m.* 'Alba', *Camassia quamash*, *Erythronium* 'Pagoda', *Erythronium dens-canis*, *Fritillaria meleagris* och *Fritillaria imperialis*.

Lignoser är *Cercidiphyllum japonicum* E, *Magnolia kobus* v. *borealis*, *Magnolia* × *soulangiana* cv. + *M.* × *s.* 'Alexandrina', *Aralia elata*, *Prunus sargentii*, *Daphne mezereum*, *Euonymus planipes* och *Rosa alba* 'Maxima'.

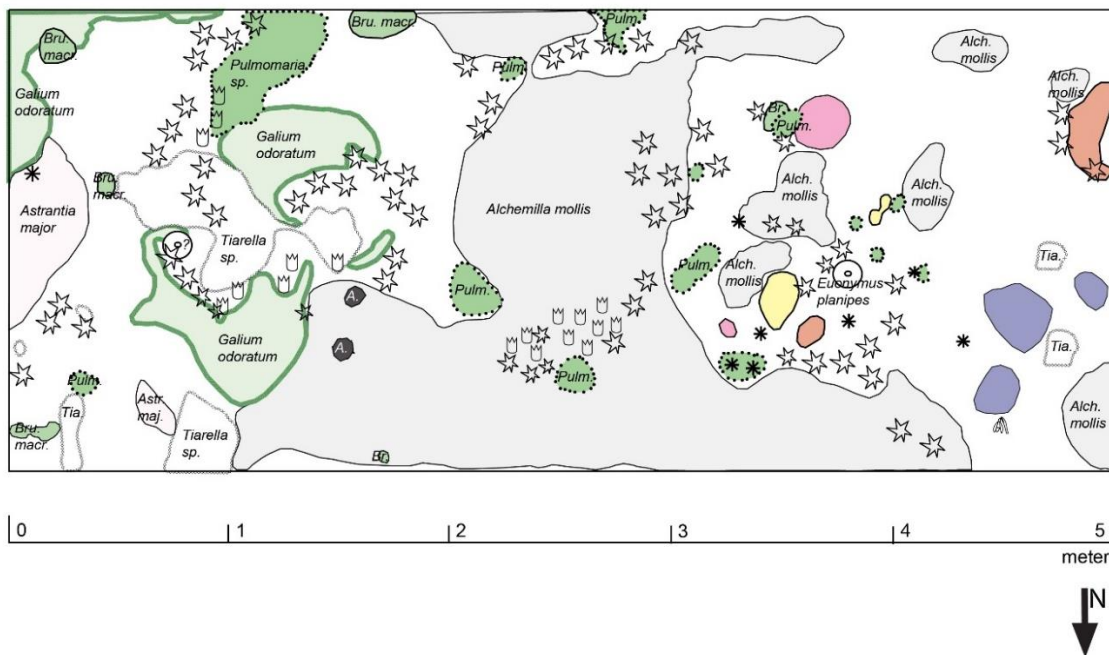
Vid en jämförelse mellan ovan växtlista och Camilla Andersons växtförteckning från 1998, kan det konstateras att merparten växter som anges i den är desamma som i listan från 1997. För perenner har två tillägg gjorts i den nyare versionen: *Convallaria majalis* 'Striatum' och *Helleborus purpurascens*. Gällande geofyter, lök- och knölväxter, har *Camassia*, *Erythronium* och *Fritillaria* inte inkluderats 1998 och vad rör lignoser inkluderades inte *Magnolia* × *soulangiana* cv. + *M.* × *s.* 'Alexandrina' 1998.

Analys av studieavsnitt 2, 2014-15

Figur 46. Studieavsnitt 2.

Prunus sargentii och *Euonymus planipes* är de lignoser som planterades 1998 och som står kvar och nu nått mogen ålder. De har vuxit till sig och denna del har – som eftersträvades – blivit halvkuggig. Även om *Prunus sargentii* inte är inkluderad i själva analysområdet, är den så pass dominerande i sitt uttryck att den inte helt kan förbises. Dock är det inom det begränsade studieavsnittet som själva analysen har sin utgångspunkt. Sommartid är detta en torr växtplats, men fram till mitten av maj och därefter återigen under hösten, finns det fukt i jorden (Taylor 2015). Att det blir torrt, beror på relativt stor solinstrålning och att det är ett bläsigt läge.

Figur 47. Planteringsplan ritad tidig vår 2015.

VINTER MOT VÅR

13 mars 2014

Figur 48. Avsnitt 2, färg, vintervår.

Vinterbilderna försvann. När denna bild är tagen, har vårbruket påbörjats och det vintervissna har klippts ner. Men att tänka vinter innebär inte någon större skillnad från det vi ser i analysområdet: tänk bort markskiktets spirande grönska och krokusblommorna.

Figur 49. Avsnitt 2, form, vintervår.

- Den svala/bleka färgskalan. Den intensiva/mörka färgskalan bärs av lignosen.
- Formen är inte harmonisk; strukturgivarna är en lignos tillsammans med en perenn.
- Kompositionen har lignosen som ryggrad/struktur-/primärplanta. Den vintergröna perennen (*Luzula sylvatica*) till höger utgör basplanta. Den ljusgula vivan (*Primula vulgaris*) kan sägas utgöra en primärplanta. I övrigt geofyter som spridda plantor/utropstecken, även om de är något otydliga i sin roll.

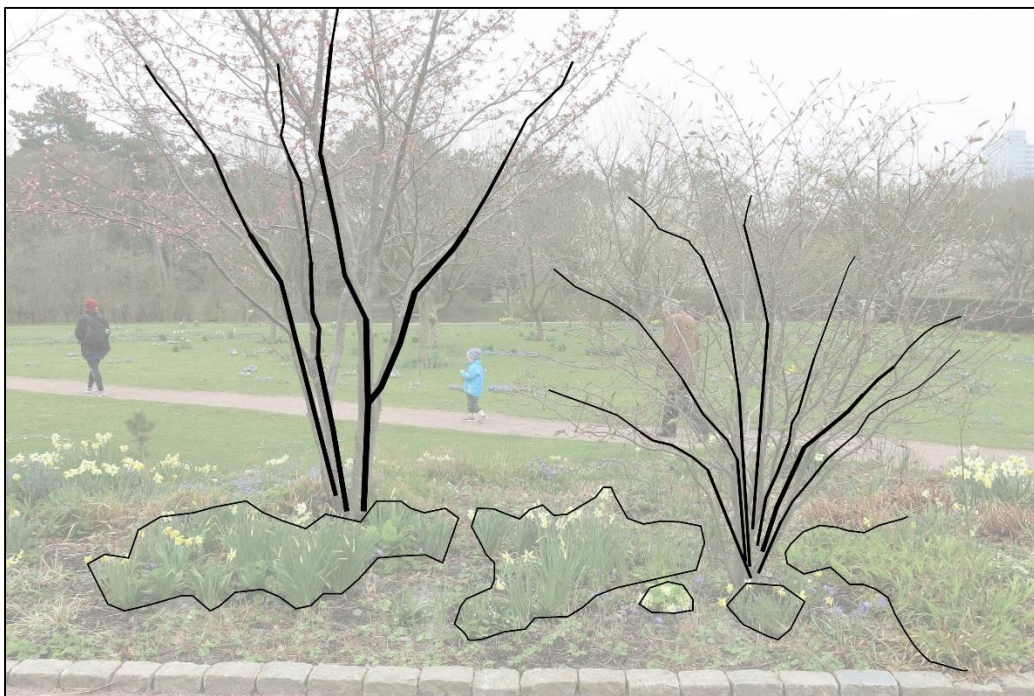
VÅR

7 april 2014

Efter denna bild togs, byttes den vintergröna basplanteringen i högerdelen ut mot andra växter.

Figur 50. Avsnitt 2, färg, vår.

Figur 51. Avsnitt 2, form, vår.

- Den svala/bleka färgskalan.
- Formen är inte harmonisk; strukturgivarna är en lignos tillsammans med en perenn.
- Kompositionen har lignosen som ryggrad/struktur-/primärplanta. Den vintergröna perennen (*Luzula sylvatica*) till höger utgör basplanta. I övrigt geofyter som spridda plantor/utropstecken, även om de känns något otydliga i sin roll.

FÖRSOMMAR

26 maj 2014

Figur 52. Avsnitt 2, färg, försommar.

Figur 53. Avsnitt 2, form, försommar.

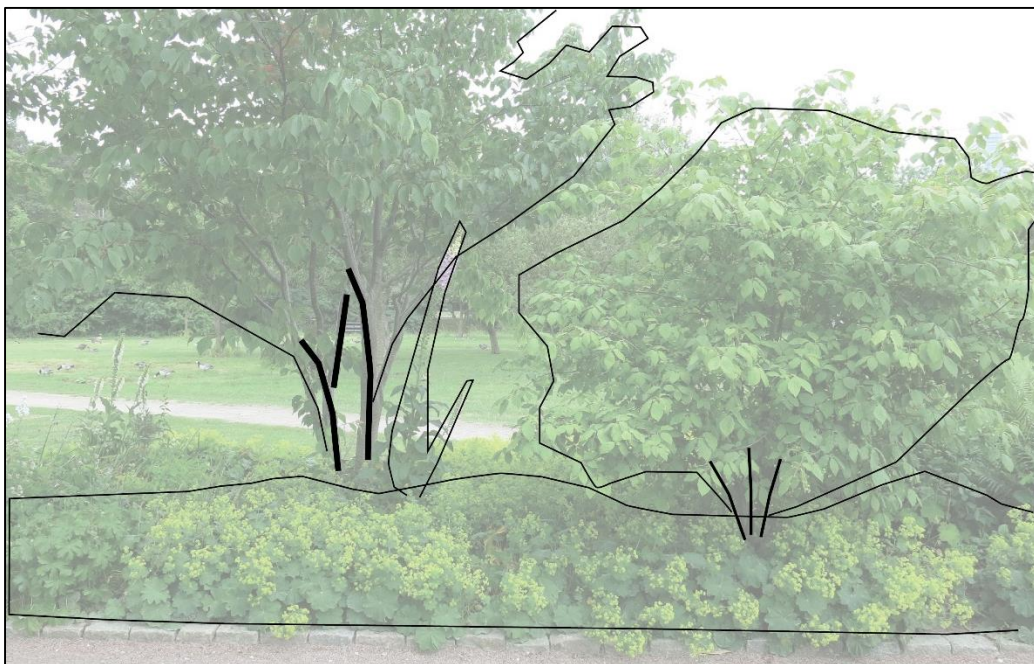
- Den svala/bleka färgskalan.
- Formen är inte harmonisk då den består av nästan uteslutande strukturgivande växter.
- Kompositionen har lignosen som ryggrad/struktur-/primärplanta. En basplantering utgörs av i stort sett en enda sorts perenn som täcker större delen av ytan. En primärplanta i form av en spira intill lignosstammarna.

SOMMAR

16 juni 2014

Figur 54. Avsnitt 2, färg, sommar.

Figur 55. Avsnitt 2, form, sommar.

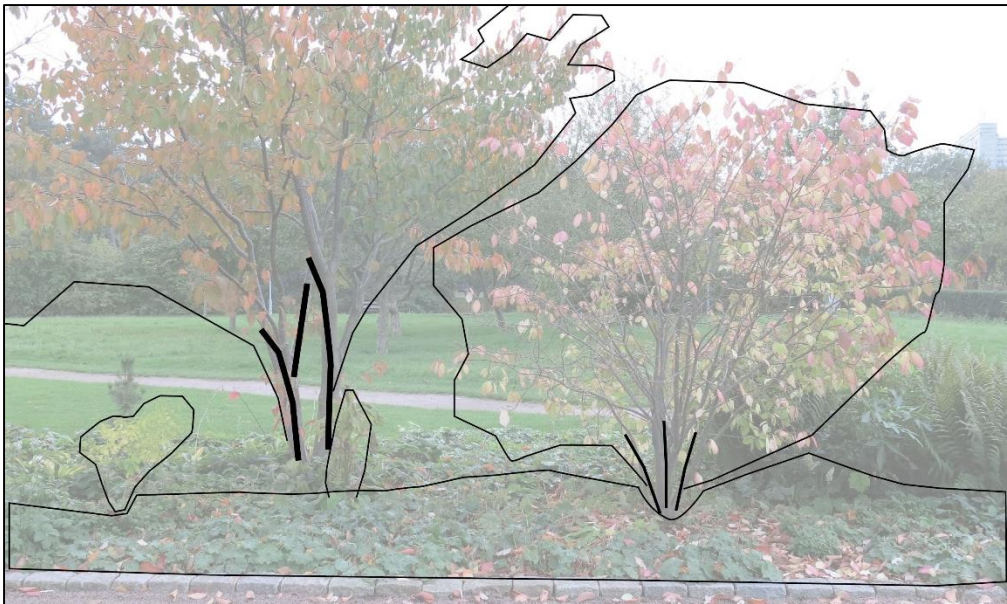
- Den svala/bleka färgskalan.
- Formen är inte harmonisk då den består av nästan uteslutande strukturgivande växter.
- Kompositionen har lignosen som ryggrad/struktur-/primärplanta. En basplantering utgörs av i stort sett en enda sorts perenn som täcker större delen av ytan. En primärplanta i form av en spira intill lignosstammarna.

HÖST

9 oktober 2014

Figur 56. Avsnitt 2, färg, höst.

Figur 57. Avsnitt 2, form, höst.

- Den svala/bleka färgskalan. Den intensiva/mörka färgskalan finns i lignosen *Prunus sargentii*, som inte ingår i studieavsnittet.
- Formen är inte harmonisk då den består av nästan uteslutande strukturgivande växter.
- Kompositionen har lignosen som ryggrad/struktur-/primärplanta. En basplantering utgörs av i stort sett en enda sorts perenn som täcker större delen av ytan. En primärplanta i form av en lägre lignos i vänsterkanten, som framträder först nu när den fått sin höstfärg och perennerna börjat tackla av.

Sammanfattning av analysen

Den svala/bleka färgskalan gör sig gällande. Grönt i olika nyanser är den färg som präglar kompositionen genom året. Det som bryter av är då lignosstammarna framträder och visar sin mörkbruna färg, som bidrar med ett varmare intryck.

Formen är inte harmonisk enligt 70%-30%-regeln, då den nästan enbart består av strukturgivande växter.

Kompositionens stora drag är i mångt och mycket lignosen *Euonymus planipes*, och sommartid det jämna lagret med perenner med likartad karaktär, huvudsakligen *Alchemilla mollis*. Lignosen fungerar som rabattens ryggrad/primärplanta/strukturgivande växt. Mestadels består ytan i övrigt av basplantor. Spiran hos *Digitalis purpurea* representerar spridda plantor, och med viss tveksamhet kan vårens geofytblomning också räknas dit.

Förändringsförslag

Mitt mål är att bibehålla den informella stilen och den svala känslan. Tanken är att planteringen ska vara låg för att inte sikten ska spärras av utan fortsätta fungera som ett fönster till ängen på andra sidan. Växtvalen avgörs till viss del av hur det ser ut i resten av blommor- och bladrabatten, även om det inte är något som diskuteras mer utförligt. Men det är tänkt att knyta an till *Sequoiadendron giganteum* och ormbunkar åt väster och blomningen med bland annat *Phlomis russeliana*, *Paeonia* sp., *Iris sibirica*, *Geranium* spp., osv som flödar genom rabatten åt öster och söder. Jag vill införliva en större mångfald i växtmaterialet, ge avsnittet en tydligare strukturell uppbyggnad, samt åstadkomma blomning under lång tid. Den ska bjuda på en pigg vårblooming följt av lågmålt samspelande bladverk med accenter av blomning.

Låg skötselnivå.

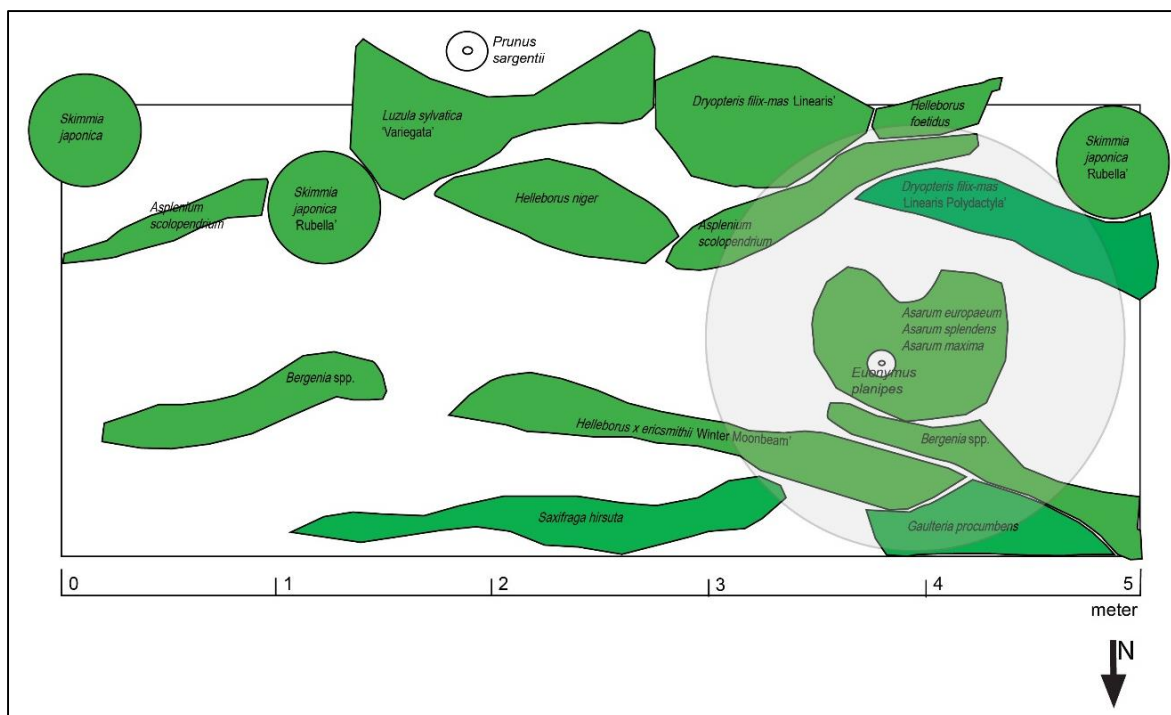
Kriterier som är tänkta att följas:

- En komposition i den svala/bleka färgskalan.
- Balans enligt 70%-30%-regeln.
- Kompositionens stora drag enligt Jekyll och Oudolf.
Den ska bestå av det som Jekyll och Oudolf använde som sina tre huvudsakliga beståndsdelar för en plantering; basplantering (matrix plants), karaktärväxter som binder samman (primary plants), tillsammans med spontant utplacerade utropstecken (scatter plants) (Oudolf & Kingsbury 1999 och 2013, Jekyll 1908).

Jag har arbetat med sjuk av växter, liksom både Jekyll (Bisgrove 1992) och Oudolf (Oudolf & Kingsbury 1999, 2013, osv). Jekylls planteringar avsågs ha kortare praktperioder snarare än året runt-intresse (Jekyll 1908, Bisgrove 1992). Oudolf ansåg att rabatter behöver bestå av flera lager för god succession och därmed en längre praktperiod (Oudolf & Kingsbury 2013).

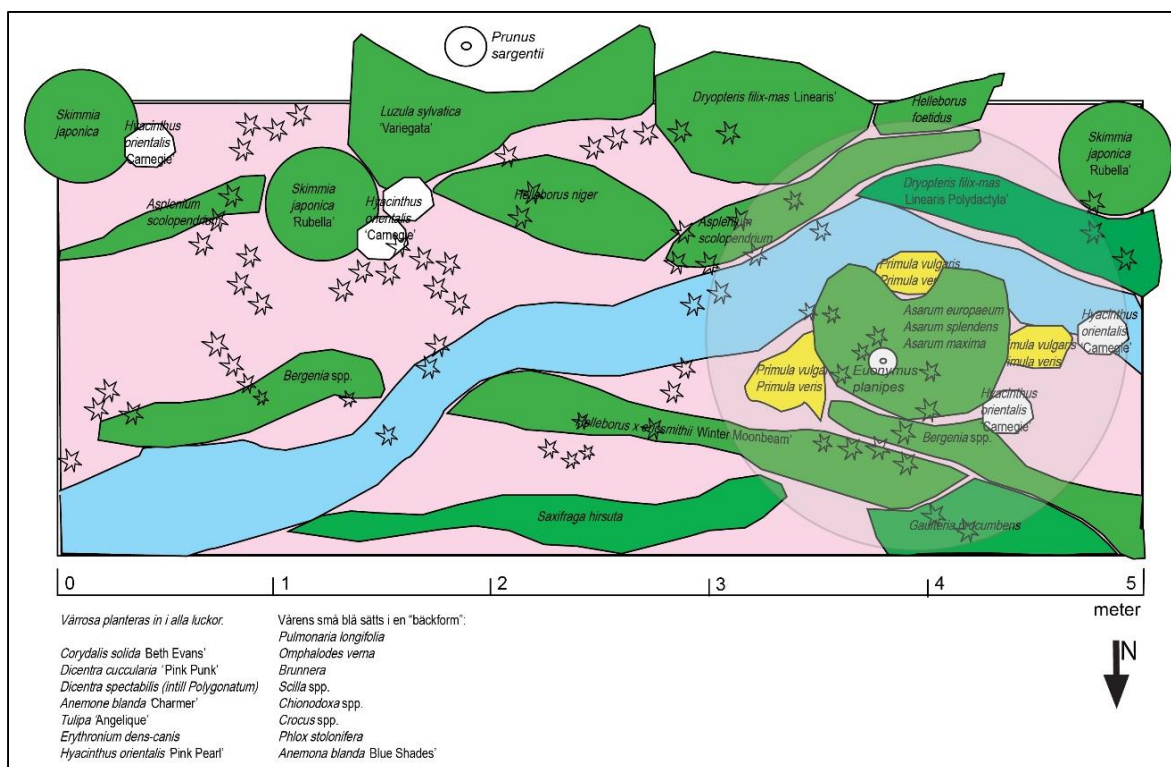
För successionens skull har jag inkorporerat lager i planteringarna. Det gör att indelningen i vad som är bas-/primär eller spridda plantor kan vara olika för en och samma växt beroende på när på året det är.

De vintergröna sjoken får ta plats för att ge en tydlig struktur vintertid, en ryggrad (Oudolf & Kingsbury 1999). De fungerar som både bas- och primärplantor. En vårblooming tar vid, där flertalet perenner och geofyter vissnar ner snart efter blomning, men fungerar väl som utfyllnadsplantor och som primärplantor under våren. Därefter kommer sjuk av perenner som är strukturgivande långt in på hösten. Sjoken fungerar till viss del som basplantering, till viss del som primärplantering. Några sjuk består av en slags perenn, några av flera snarlika perenner.

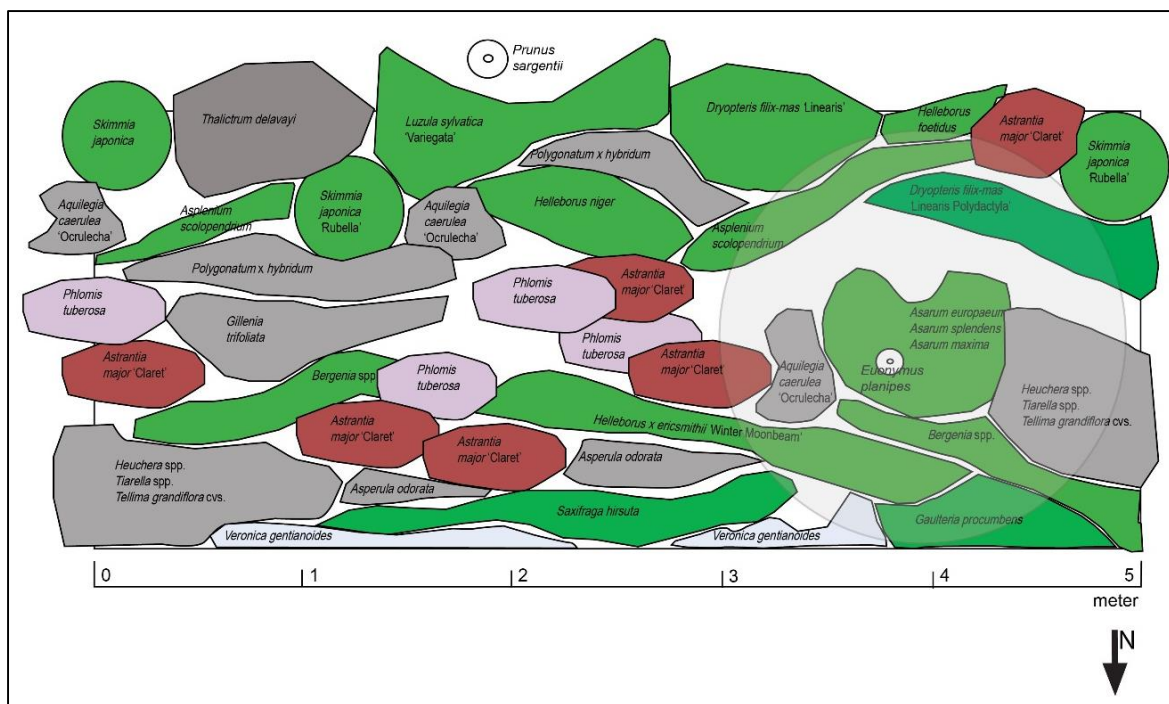
Figur 58. Planteringsplan avsnitt 2, vinter. (Skala 1:20 i A4. Se bilaga 5.)

En låg vintergrön plantering bildar stomme, ryggrad.

Figur 59. Planteringsplan avsnitt 2, vår. (Skala 1:20 i A4. Se bilaga 6.)

Under våren är färgtemat ljusblått och rosa med inslag av vitt. De stjärnformade symbolerna är befintliga *Narcissus* spp.

Figur 60. Planteringsplan avsnitt 2, vinter + sommar/höst. (Skala 1:20 i A4. Se bilaga 7.)

Sommartid och in på hösten har perennerna utvecklats. Sjoken består i några fall av enstaka sorter, ibland av flera. Formerna på blomhuvudena är tänkta att ge god kontrastverkan sinsemellan.

Under körsbärsbenveden *Euonymus planipes* ett lägre markskikt.

Diskussion

Syftet med uppsatsen var att undersöka om det gick att få fram gemensamma nämnare för att bygga en rabatt som kan anses vacker och intressant året om. Det gick att hitta gemensamma nämnare och de kunde användas som hjälpande verktyg vid rabattkomposition.

”Vi är alla barn av vår tid”, som ett talesätt lyder. Den tid och det sammanhang vi lever i färgar det vi tänker och gör. Anledningen till att jag valt att arbeta med just de växtkompositörer jag valt och deras växtkomposition, beror på att det är de som till stor del färgat det sätt jag tänker och verkar i trädgårdssammanhang. Om jag grundat min trädgårdsbana i en annan del av världen, hade jag sannolikt hämtat inspiration i trädgårdsanläggningar där, skapade av andra växtkompositörer. Därför valde jag att initialt sätta valda växtkompositörer i en historisk kontext. När jag reflekterar över denna historiska kontext, slår det mig än en gång att vi faktiskt är många i vårt samhälle som har landat i tänket som rädde i slutet av 1800-talet; arts- och crafts-rörelsen som kom som en reaktion mot det industriella och William Robinson som så starkt framförde sina åsikter kring ett växtmaterial som ståndortsanpassades och var långlivat istället för den exotiska vurmens slit- och slängmentalitet vad gällde växter. I den kontext jag befinner mig, ser jag många likheter med detta; en önskan om att återgå till egenodlat och närproducerat, en starkare känsla för det hantverksmässigt utförda istället för det industriellt tillverkade och en rörelse där växtanvändning med ståndortspassat växtmaterial premieras, eftersom ekonomin i många kommuner och hos fastighetsägare är knal och bevattnings- och annat för att få dåligt ståndortsanpassade växter att överleva, både är kostsamt och tidsödande.

En relevant fråga är om studien omfattat tillräckligt många växtkompositörer för att syftet skulle kunna uppnås och bli allmängiltigt. Det går att förkovra sig oändligt. Många har författat bra verk om färg, form och stil i flera fördjupningsnivåer. Jag har speciellt förkovrat mig i en konstnärspedagog för färgens skull och fyra växtkompositörer för växtkompositionens skull. De har alla skrivit många och ibland omfattande böcker, där två av dem – Oudolf och Lloyd – nogsamt deklarerat sina arbetssätt med växtmaterial. Jekyll har skrivit mycket, men upplägget är inte på samma systematiska sätt. Robinson har snarare än skrivit om rabattkomposition, skrivit om växtkomposition i en landskapsbild, då han proklamerat sin åsikt för massorna. Det spektra de företräder är inte brett, men det är högst relevant för vår tid, kultur och den del av världen vi lever i. En relativt djuplodande studie har genomförts och att välja fler kompositörer skulle därför inte rymmas inom ramen för detta arbete. För övrigt anser jag att de tillsammans utgör en bra grund för eventuell vidare bearbetning av ämnet.

De valda växtkompositörerna har gemensamma nämnare vad gäller komposition, men också rent personligen. William Robinson var startskottet då han införde ett helt nytt tankesätt inom det hortikulturella området. Gertrude Jekyll tog starkt intryck av honom, och de kom att bli vänner. Jekyll refererar då och då till Robinson i sina böcker. Intrycken fördes vidare till den för henne, yngre generationen, som Christopher Lloyd tillhörde. Jekyll var vän till Lloyds mor – en vänskap som direkt färgade av sig på både fru Lloyd och hennes son Christopher. Både Jekyll och familjen Lloyd fick sina trädgårdar ritade av Jekylls nära samarbetspartner, tillika en av arts- och craftsstjärnorna när det kom till arkitektur, Edwin Lutyens. Både Jekyll och Lloyd hade för övrigt hjälp av trädgårdsmästare för att sköta sin anläggningar, värt att ha i åtanke särskilt när det gäller Lloyds växtkomposition som kan te sig ganska komplex och arbetskrävande. Christopher Lloyd skrev en lång rad böcker och i många av dem omnämns Gertrude Jekyll på ett eller annat sätt, i positiva ordalag. Piet Oudolf, ännu något yngre än Christopher Lloyd och från ett annat land, nämner flera gånger i flera böcker, både Robinson och Jekyll. Robinson för sina tankegångar kring trädgården med det naturliga uttrycket och växtmaterialet, Jekyll för det sätt hon på något sätt översatte Robinsons tankesätt att fungera i trädgårdssammanhang. På detta sätt knyts växtkompositörernas verk samman. Tankar och resonemang återkommer, förstärks och bekräftas. Men det ger naturligtvis också en snävare bild av växtkomposition.

Växtkompositörernas kompositionsprinciper

Växtkompositörerna har det gemensamt att de tycker det är viktigt med repetition av växter, växtgrupper eller typ av växt, för att planteringen skulle vävas ihop till en helhet.

- Robinson byggde naturplanteringar i områden inte avsedda att fungera som trädgårdar, ett slags ickerabatter. Han ansåg att blomsterfärging skulle skapas där det egentligen inte var tänkt att något skulle planteras; i ett buskage, dike eller var helst det gick att få någon vackert att titta på, som inte skulle innebära ett långsiktigt åtagande i form av skötsel. Det handlade för honom inte om att skapa rabatter i traditionell mening. Avsikten var att växterna skulle förgylla under en tid, men det var viktigt att de inte störde när de vissnade tillbaka. Han planterade gärna växter i grupper eller i sjok, oregelbundet spritt över en yta.
- Jekyll planerade planteringar i både stor och liten skala, i anslutning till både sitt eget och till andra människors hem. I arts- och craftsanda kunde det ofta handla om olika rum i en trädgård, vart och ett med sitt uttryck. Jekyll ansåg att en rabatt inte kunde hållas snygg mer än cirka tre månader per år, vilket ledde till att hon valde vilken säsong på året varje rabatt skulle vara som bäst. Hon byggde upp sina planteringar med tre typer av växtkaraktärer: basplantor i sjok, karaktärsfulla plantor som band samman planteringen och skarpa utropstecken som bröt av eventuell monoton. Hennes strävan var alltid att få harmoniska – men inte monotona – planteringar till resultat. De enskilda karaktärerna belystes ibland, men oftast låg Jekylls fokus i kombinationerna och helheten, i den färdiga kompositionen.
- Lloyd planerade och planterade nästan enbart sin egen trädgård. Större och mindre rum, liksom naturlika miljöer. Även om hans litteratur om växtkomposition mest kretsar kring mixed border-kompositioner, förekommer även litteratur om att till exempel skapa ängar. I sin egen trädgård tog Lloyd emot besökare, vilket var en av anledningarna till att han ville hålla hela trädgården vacker och intressant året om. En annan anledning torde ha varit hans passion och nyfikenhet för växtmaterial. Hur som helst ansåg han att rabatter i mixed border-stil bidrog med möjligheten att hålla rabatten snygg året om, eftersom det finns så mycket växtmaterial att välja mellan. Lloyd målade med växtmaterialet på ett annat sätt än Jekyll, nämligen med växtens egen karaktär, då den behandlades så som just där. Till exempel när han talar om kejsarträdet *Paulownia tomentosa* som blir många meter högt då det får växa fritt, men behandlad som en perenn, nedskuren i marknivå varje år, blir det istället en vacker bladväxt, trevlig att använda i somliga mixed border-sammanhang. Lloyd delade in växterna efter hur han hanterade dem och använde sig av dem: ankarplantor som rabattens fasta punkter (det kunde vara alla typer av växter så länge de bidrog med rätt karaktär för att utgöra en ankarplanta), perenner, lökväxter, utplanteringsväxter, växter som självsår sig och klätterväxter. Lloyd var ute efter intressanta rabatter, inte nödvändigtvis harmoniska i alla avseenden. Alla luckor skulle fyllas. Det vore intressant att om möjligt få se en Lloydkomposition utanför Lutyens stramt uppförda trädgårdsramar. Hade Lloyds kompositioner anpassats till det då, tro?
- I början av Oudolfs karriär fanns det en hel del rumslighet och häckar med i Oudolfs trädgårdslösningar, något som inte syns i de verk av honom som presenterats på senare år. Det beror sannolikt på att han numera i stor utsträckning arbetar med naturlika perennplanteringar i stor skala i offentliga miljöer.
1999 skrev Oudolf och Kingsbury att planeringen av en plantering skulle börja med de högsta strukturella plantorna som skulle utgöra ryggrad åt planteringen. I mitten om det gällde en fristående rabatt, längst bak om det fanns en bakgrund. I en tillräckligt stor rabatt; upprepa för att skapa rytm. Ryggradsplantorna kombinerades med partners och planteringen gjordes successivt lägre mot kanten. De liksom Jekyll, delade då in växtkaraktärerna i tre kategorier. Kategorierna bekräftades i omformulerad form 2013: matrix/basplantor som bildade stomme,

primary/primärplantor som band samman uttrycket i planteringen och scatter/spridda plantor för att ge liv åt planteringen. En uppdelning i princip densamma som Jekylls.

Färg

En kväll körde jag bil, fick se en regnbåge och tänkte på det faktum att det är regnbågen som så naturligt lett till färgcirkeln uppbyggnad. Färglära är ett brett område och det finns mycket att läsa i ämnet, oavsett om ingången till ämnet är att måla tavlor, hus eller om det gäller växtkomposition. Att få olika yrkesgruppers synsätt på ett och samma ämne, anser jag breddar synsättet; det känns berikande att kunna blanda kunskap från olika yrkesgrupper, något som arts- och craftsanhängarna påpekade. Itten var en aktad konstpedagog och hade djuplodande kunskap om i synnerhet färglära. Att ta del av hur han formulerade färgfrågor kändes givande. Till exempel hur han definierade karaktärerna hos kalla och varma färger genom att använda ord kopplade till känslöstämningar. Kalla färger: skuggigt, lugnande, luftigt, fuktigt. Varma färger: soligt, upphetsande, jordbundet, torrt. Dessa definierande ord förankrar på ett sätt den åsikt Eva Gustavsson skrev, om att det i växtkomposition sällan blir vackert att blanda kalla och varma färger. Itten påstod vidare att kalla färger ger en känsla av lätthet och transparens men varma ger en känsla av att de är ogenomskinliga. Paralleller kan dras till Oudolfs synsätt på färg, då han beskrivit att de varma färgerna drar uppmärksamhet åt sig på ett sätt som de kalla inte förmår. Kanske för att de varma upplevs ogenomskinliga.

Jekyll är mest känd för sitt sätt att använda färg i sina kompositioner. Hennes utgångspunkt i färganvändning var i de kombinationer hon skapade eller den känsla de skulle förmedla. Något som ligger i linje med Ittens tankegångar, vilket inte är konstigt med tanke på Jekylls bakgrund i målerikonsten.

Lloyds principer är egentligen att ingenting är fel vid komponerandet av en rabatt, mer än möjligtvis feghet.

Färgverkan är, som Itten skriver, en subjektiv upplevelse.

Annat

För att kunna göra förslag till rabatter är det nödvändigt att veta vilka olika faktorer som spelar in, utöver de ståndortsmässiga. Vilka upplevelsevärden är det tänkt att rabatten ska ge (högt/lågt)? Hur hög skötselnivå planeras? Hur kompetent är personen/personerna som ska sköta planteringen? Med rätt skötselnivå, avses den skötsel som behövs för att det tänkta växtmaterialet på platsen ska må optimalt och utvecklas till tänkt karaktär.

Att en stor rabatt med ett ensartat buskmaterial, ger lägre upplevelsevärde än en mixed border, tror jag de flesta är överens om. Men en rabatt som inte sköts på rätt sätt för den typen av rabatt som det är, blir inte fin, obeaktat hur ofta eller av vem den sköts.

Min erfarenhet är, att när det talas om naturlika planteringar, då tror beställaren att det innebär ingen skötsel alls, eller en väldigt låg skötselnivå, medan en vanlig uppfattning är att en mixed border kräver mycket. Så kan det vara, men det kan också vara precis tvärtom.

Placeringen av växter individuellt placerade ger mer komplexa planteringar, då man behöver känna till hur växterna samspelar för att veta vilka som ska vara kvar eller sparas. Placeringen av växter gruppvis eller i block, ger mindre komplexa planteringar, eftersom det går att se vilka växter som är tänkta att få finnas.

Den som komponerar planteringen behöver ha god kännedom om kompetensen hos den som ska ha hand om skötseln av den.

För en större yta som ska skötas extensivt, fungerar William Robinsons tankesätt med ståndortsanpassade sjok av växter på befintliga planteringsplatser väldigt väl; att sätta hundratals eller tusentals lökväxter i en gräsmatta till exempel. Eller plantera perenner under och i buskage.

Gertrude Jekyll gjorde komplexa blandningar i rabatterna i sin egen trädgård, men förenklade planerna i trädgårdar som skulle skötas av andra, eftersom hon där inte själv kunde kontrollera skötseln så att

rabatterna blev så vackra som avsågs. Oavsett är hennes sätt att arbeta med sjuk av växter, något som kan användas i alla typer av sammanhang. Sjukens bredd och vad de planteras med, avgör vilken skötsel och kunskap som behövs.

En mixed border lik de som Christopher Lloyd skapade, med många enstaka plantor och många växttyper och arter involverade i en och samma rabatt, kräver hög kompetens och intensiv skötsel. Alla luckor fylls. Lloyd skötte sin egen trädgård med hjälp av trädgårdsarbetare, och planerade inte heller andras. Han är i sina böcker noga med att poängtera att det han beskriver gäller för just den plats han befinner sig på. Hans sätt att arbeta lämpar sig väl för en rabatt där det önskas många intensiva intryck. Skötseln behöver vara regelbunden och tidvis intensiv. Kunskapsnivån hög.

I Piet Oudolfs egen trädgård märks speciellt att leken med växters spontanitet, är större än i hans offentliga anläggningar, där typ av planteringssätt bland annat styrs av den tänkta skötseln och kompetensen. Mer komplicerade sammansättningar och fler sjuk används då skötselpersonalens kompetens är hög och skötseln får vara relativt intensiv. Men om skötselnivån är låg och skötselpersonalen inte har egentlig kompetens att sköta växtlighet, anpassas kompositionen med färre sorters växter och färre sjuk. Oudolfs planteringssätt passar därför i alla typer av anläggningar där det eftersträvas ett fokus på perenner, relativt vilsamma intryck och vinterståndare.

Ett kompositionsverktyg?

Frågan är då om jag anser att jag med denna studie fått fram vilka komponenter som kan vara gemensamma nämnare för att bygga en rabattkomposition med intresse och skönhetsvärden året om? Svaret är ja. Växtkompositörerna har olika sätt att formulera sina metoder. Robinson kan appellera till den som arbetar med naturmarker eller på annat sätt vill uttrycka sig genom växter i naturlika miljöer. Lloyd kan sägas rikta sig till den som är på en växtmässigt avancerad nivå (åtminstone mentalt) och vill göra starkt uttrycksfulla rabatter. Jekyll och Oudolfs arbetssätt är mer allmängiltigt gångbara, oavsett format på anläggningen, komplexitet eller enkelhet. Det sätt på vilket de strukturerat upp växtkaraktärer till ingredienser i kompositionerna, är enkelt att följa: basplantor/matrix plants, karaktärplantor/primary plants och utropstecken/scatter plants. Det skulle gå att likna vid uppsättningen av en pjäs, där basplantor/matrix plants är kuliss, karaktärplantor/primary plants är huvudpersoner och utropstecken/scatter plants är statister. Börja med att välja huvudpersonerna och använd dessa för att systematiskt bygga vidare din komposition. Alla komponenter är med i väl avvägda proportioner, som i Oudolfs fall åstadkoms med hjälp av 70%-30%-regeln.

När det gäller att placera ut växterna är utgångspunkten ungefär densamma även för Lloyd: börja med en karaktärsväxt/ryggradsplanta och bygg vidare från den. Högsta höjden normalt i bakkant av en rabatt, men saknas en bakkant bör högst höjd vara till största del förlagd till mitten.

Kan de gemensamma nämnarna fungera som en vägledning för den som vill skapa en vacker och intressant rabatt? Svaret är åter ja. De kan fungera som en vägledning och en bra sådan, men där tar det i princip slut. Växtkomposition är ett hantverk och för att bemästra ett hantverk krävs skicklighet och kunskap om materialet som bearbetas. Den som gör riktigt bra rabattkompositioner som är hållbara över tid, är den som kan sitt material och platsen det växer på. För att skapa harmoniska planteringar har Oudolf använt sig av 70%-30%-regeln. En enkel princip, men det krävs av den som ska följa regeln, att den vet hur växtmaterialet beter sig över året, annars hjälper den föga. Samma gäller för den som önskar god succession i rabatterna och vill jobba med lagerprincipen.

Ljuspunkten i detta är ändå att det går att skapa effektfulla, relativt ensartade, enkla blockplanteringar där växtkännedom om endast ett fåtal arter krävs. En utgångspunkt så god som någon för den som är på väg att skapa sig en palett av växter som den vet hur de kan användas.

Itten påstod att färg kan beskrivas på ett schematiskt sätt, men att känslan för färg finns i hjärtat och ett mästerverk bara kan skapas av den som har denna känsla. Jag är benägen att hålla med i detta tankesätt ur ett växtkompositionsperspektiv.

Analysdiskussion

Att bearbeta ett litet avsnitt ur en rabatt, är på ett sätt lika komplext som att ta sig an hela rabatten. Det går inte att förbise helheten, sammanhanget måste finnas i åtanke för att lösningen ska bli relevant och för att det ska finnas några utgångspunkter. Dock går det att förkovra sig i detaljer när enbart en mindre del väljs ut, något som känns relevant speciellt när det kommer till Christopher Lloyds kompositioner.

Fem nedslag under ett år känns tillräckligt just i dessa rabattavsnitt där växtmaterialet är så pass ensartat som det är. I mer komplexa kompositioner skulle nedslagen behöva vara fler. Oavsett skulle det berika studien ifall fler gjordes. Om inte för att granska växtmaterial och succession, så för att närmre granska hur ljus och tidpunkt på dagen påverkar planteringens uttryck och känsla.

De två avsnitten som valts ut kändes relevanta både för studiens innehåll och för att kunna prova två olika stilar inom växtkomposition, mixed border-stilen och den naturlika.

Presentation av förändringsförslagen har gjorts med hjälp av planteringsplaner för att tydligt kunna visa vilka ingående komponenter som finns med. Planerna hade kunnat illustreras mer noggsamt, det hade kunnat läggas till bilder av ingående växter, växtlistor, illustrationer från olika vinklar, och så vidare, för att förtydliga förslagen. Men då det primära syftet var att prova växtkompositörernas sätt att bygga rabatter, har estetiken kring och framförandet av förslagen känts sekundära.

Fortsättning

Först och främst hade det känt som en bra fortsättning att analysera fler växtkompositörer inom den nordeuropeiska kulturen. Men därefter vore en intressant fortsättning av ämnet att titta närmre på annan trädgårdskultur än den nordeuropeiska – vad är det för trädgårdskultur – om någon alls – som präglar just den platsen i världen och vilka gemensamma nämnare finns i kompositioner gjorda av deras största växtkompositionsstjärnor?

Vidare finns det böcker som presenterar färdiga förslag till rabatter i olika lägen. I Sverige utses varje år en trädgårdsperson som får göra "Mästarrabatten" för att främja perennanvändning genom att göra det enkelt för vem som helst att göra en fin rabatt. Genom att skapa en mer allmängiltig mall för bruk i olika sammanhang, kanske vi skulle kunna få en framtid med lite färre buskage i det offentliga rummet och fler blommande perennplanteringar. Piet Oudolfs planteringar uppskattas av en bred allmänhet. Den mall med basplanter, primärplanter och spridda planter som han utarbetat, fungerar bra att applicera i många sammanhang, både för att skapa enkla lättskötta planteringar eller komplexa planteringar som kräver mer tid eller kunskap av skötselpersonalen.

Källor och litteratur

- Anderson, Camilla (1997). *Växtförslag till Långa rabatten i Slottsträdgården – etapp 1* [dokument, rev. 97 10 07]. Malmö: Gatukontoret.
- Anderson, Camilla (1998). *Långa rabatten Slottsträdgården* [broschyr, u.å.]. Malmö: Gatukontoret. Broschyren gjordes 1998, enligt e-post från John Taylor, Gatukontoret Malmö, 2015-02-10.
- Bisgrove, Richard (1992). *The Gardens of Gertrude Jekyll*. London: Frances Lincoln Limited.
- Blennow, Anna-Maria (2002). *Europas trädgårdar*. Lund: Bokförlaget Signum.
- Darke, Rick (2009). *The Wild Garden*. Femte upplagan omarbetad. London/Oregon: Timber Press.
- Great Dixter House & Gardens (2012). *About – Christopher Lloyd*.
<http://www.greatdixter.co.uk/about/christopher-lloyd/> 2014-12-02
- Gustavsson, Eva (1989). Levande tavlor med perenner – om komposition med färg och form. I Görling, K. (red.) *Perennboken med växtbeskrivningar*. Stockholm: LT's förlag, ss. 51-74.
- Hansson, Marie och Björn (2007). *Perenner – Inspiration skötsel lexikon*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Itten, Johannes (1971). *Färg och färgupplevelse*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners förlag.
- Jekyll, Gertrude (1908). *Colour Schemes for the Flower Garden*. Omarbetad uppl. av Graham Stuart Thomas (1983). London: Country Life / Salem: The Ayer Company.
- Kingsbury, Noël (2003). *Designing borders*. London: Cassell Illustrated.
- Lewis, Cherry (red.) (2005). *Gertrude Jekyll – The Making of a Garden. An anthology*. 2 ed. Woodbridge: Garden Art Press.
- Lloyd, Christopher (1993). *Christopher Lloyd's Flower Garden*. London: Dorling Kindersley Limited.
- Lloyd, Christopher (2001). *Colour for Adventurous Gardeners*. London: BBC Books.
- Lloyd, Christopher (2005). *Succession Planting for Adventurous Gardeners*. London: BBC Books.
- Oudolf, Piet med Kingsbury, Noël (1999). *Designing with plants*. Portland/Oregon, USA: Timber Press Inc.
- Oudolf, Piet och Kingsbury, Noël (2010). *Landscapes in landscapes / Piet Oudolf*. New York, USA: Random House Inc.
- Oudolf, Piet och Kingsbury, Noël (2013). *Planting – a New Perspective*. Portland/Oregon, USA: Timber Press Inc.
- Oudolf, Piet (2015) *References*. <http://oudolf.com/references> 2014-12-28.
- Robinson, William (1895). *The Wild Garden*. London/Oregon: Timber Press.
- Wikimedia Commons (2005). *Färgcirkeln. "BYR color wheel"*.
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Byrcolorwheel.png> 2015-04-10
- Wikimedia Commons (2008). *Lurie Garden i Millennium Park, Chicago*.
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Milpark.gif?uselang=sv> 2015-05-21
- Wikimedia Commons (2009). *Hestercombe Gardens*.
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hestercombe_Dutch_Garden1.jpg 2015-05-21
- Wikipedia (2014). *Edwin Lutyens*.
http://sv.wikipedia.org/wiki/Edwin_Lutyens 2015-04-04.

Wikipedia (2015). *Koloniträdgård*.

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Kolonitr%C3%A4dg%C3%A5rd> 2015-04-07.

Wilke, Åsa (2006). *Villaträdgårdens historia – ett 150-årigt perspektiv*. Stockholm: Prisma.

Icke publicerat material

Anderson, Camilla (2015). Landskapsarkitekt, Gatukontoret i Malmö. E-post, 2015-02-29 och 2015-02-30.

Gustavsson, Eva (2007). *Modernismens växtanvändning*. SLU Alnarp. Föreläsning, 2007-10-29.

Ising, Lisa (2014). *Slottsträdgårdens födelse*. Föreningen Slottsträdgårdens Vänner i Malmö. Föreläsning, 2014-11-15.

Svensson, Magnus (2013). SLU Alnarp. Föreläsning i kursen Garden Plant Knowledge and Design, 2013-12-03.

Taylor, John (2015). Trädgårdsmästare Slottsträdgården i Malmö, Gatukontoret i Malmö. Samtal i Slottsträdgården, 2015-04-09.

Figurförteckning

FIGUR 1. FÄRGCIKELN "BYR COLOR WHEEL", WIKIMEDIA COMMONS.	7
FIGUR 2. FORM KOPPLAT TILL FÄRG, ENLIGT ITTEN.	9
FIGUR 3. TULIPA SYLVESTRIS I GRÄSSLÄNT, EN PLANTERING I ROBINSONSTIL.	10
FIGUR 4. HESTERCOMBE GARDENS. FOTO: SCOTT ZONA, WIKIMEDIA COMMONS.	14
FIGUR 5. PERENNABATT I GREAT DIXTER. FOTO: PETER KORN.	16
FIGUR 6. LURIE GARDEN I MILLENNIUM PARK, CHICAGO. FOTO: DAN HIRIS. WIKIMEDIA COMMONS.	21
FIGUR 7. SKÅNEKARTA MED MALMÖ MARKERAD.	28
FIGUR 8. SLOTTSTRÄDGÅRDENS PLACERING I MALMÖ. KARTA FRÅN © LANTMÄTERIET, I2014/764.	28
FIGUR 9. SLOTTSTRÄDGÅRDENS PLACERING I MALMÖ. KARTA FRÅN © LANTMÄTERIET, I2014/764.	28
FIGUR 10. SLOTTSTRÄDGÅRDEN.	29
FIGUR 11. SLOTTSTRÄDGÅRDENS NUVARANDE INDELNING.	30
FIGUR 12. KÖKSTRÄDGÅRDENS MITTGÅNG MED "GULDRABATTEN", FRÅN ÖSTER.	31
FIGUR 13. TEMATRÄDGÅRDAR TILL VÄNSTER OM GRUSGÅNGEN, PRAKTRABATTEN I MITTEN OCH ÄNGEN TILL HÖGER, SETT ÖSTERIFRÅN.	31
FIGUR 14. PLANEN MED DEN VARMA RESPEKTIVE DEN SVALA DELEN MARKERADE.	32
FIGUR 15. ORIGINALUPPDELNINGEN AV DEN SVALA RABATTEN. MÅTTEN ÄR UNGEFÄRLIGA.	32
FIGUR 16. DEN NYA INDELNINGEN AV DEN SVALA RABATTEN. MÅTTEN ÄR UNGEFÄRLIGA.	33
FIGUR 17. DEN ROSALILA RABATTEN, SEDD FRÅN VÄST, HÖSTEN 2014.	33
FIGUR 18. PRÄRIEN NYPLANTERAD FRÅN VÄSTER, SEPTEMBER 2011. LÄNGRE BORT FORTSÄTTER PRÄRIEN I ROSALILA RABATTEN.	33
FIGUR 19. PLANEN MED STUDIEAVSNITTEN MARKERADE.	35
FIGUR 20. VÄSTRA DELEN, SEDD FRÅN VÄSTER. APRIL 2015.	36
FIGUR 21. FRÅN VÄSTER, STUDIEAVSNITT 1 I FÖRGRUNDEN. APRIL 2015.	36
FIGUR 22. FRÅN ÖSTER. MAJ 2015.	36
FIGUR 23. FRÅN VÄSTER, STUDIEAVSNITT 1 I FÖRGRUNDEN. MAJ 2015.	36
FIGUR 24. STUDIEAVSNITT 1 FRÅN VÄSTER. JULI 2014.	37
FIGUR 25. STUDIEAVSNITT 1 FRÅN ÖSTER. JULI 2014.	37
FIGUR 26. STUDIEAVSNITT 1 MARKERAT.	39
FIGUR 27. PLANTERINGSPLAN RITAD TIDIG VÅR 2015.	39
FIGUR 28. AVSNITT 1, FÄRG, VÅR.	40
FIGUR 29. AVSNITT 1, FORM, VÅR.	40
FIGUR 30. AVSNITT 1, FÄRG, SOMMAR.	41
FIGUR 31. AVSNITT 1, FÄRG, SENSOMMAR.	42
FIGUR 32. AVSNITT 1, FÄRG, SENSOMMAR.	42
FIGUR 33. AVSNITT 1, FÄRG, HÖST.	43

FIGUR 34. AVSNITT 1, FORM, HÖST.....	43
FIGUR 35. AVSNITT 1, FÄRG, VINTER.	44
FIGUR 36. AVSNITT 1, FORM, VINTER.	44
FIGUR 37. PLANTERINGSPLAN AVSNITT 1, ANKARPLANTOR. (SKALA 1:20 I A4. SE BILAGA 1.).....	46
FIGUR 38. PLANTERINGSPLAN AVSNITT 1, TIDIGA PERENNER OCH GEOFYTER. (SKALA 1:20 I A4. SE BILAGA 2.).....	46
FIGUR 39. PLANTERINGSPLAN AVSNITT 1, SENA PERENNER OCH GEOFYTER. (SKALA 1:20 I A4. SE BILAGA 3.).....	47
FIGUR 40. PLANTERINGSPLAN AVSNITT 1, ALLA LAGER. (SKALA 1:20 I A4. SE BILAGA 4.).....	47
FIGUR 41. EN VISION OM HUR DEN VARMA RABATTEN KAN TE SIG UNDER SENSOMMAREN, ENLIGT FÖRSLAGET.....	48
FIGUR 42. BLOMMOR OCH BLAD FRÅN ÖSTER. STUDIEAVSNITT 2 LÄNGST BORT I BILD.....	49
FIGUR 43. BLOMMOR OCH BLAD FRÅN VÄSTER.	49
FIGUR 44. AVSNITT 2 NÄRMST I BILD. FRÅN VÄSTER. 2015-04-09.	50
FIGUR 45. AVSNITT 2 FRÅN ÖSTER. 2015-04-09.	50
FIGUR 46. STUDIEAVSNITT 2.	53
FIGUR 47. PLANTERINGSPLAN RITAD TIDIG VÅR 2015.	53
FIGUR 48. AVSNITT 2, FÄRG, VINTERVÅR.	54
FIGUR 49. AVSNITT 2, FORM, VINTERVÅR.	54
FIGUR 50. AVSNITT 2, FÄRG, VÅR.....	55
FIGUR 51. AVSNITT 2, FORM, VÅR.....	55
FIGUR 52. AVSNITT 2, FÄRG, FÖRSOMMAR.	56
FIGUR 53. AVSNITT 2, FORM, FÖRSOMMAR.	56
FIGUR 54. AVSNITT 2, FÄRG, SOMMAR.	57
FIGUR 55. AVSNITT 2, FORM, SOMMAR.	57
FIGUR 56. AVSNITT 2, FÄRG, HÖST.....	58
FIGUR 57. AVSNITT 2, FORM, HÖST.....	58
FIGUR 58. PLANTERINGSPLAN AVSNITT 2, VINTER. (SKALA 1:20 I A4. SE BILAGA 5.).....	60
FIGUR 59. PLANTERINGSPLAN AVSNITT 2, VÅR. (SKALA 1:20 I A4. SE BILAGA 6.).....	60
FIGUR 60. PLANTERINGSPLAN AVSNITT 2, VINTER + SOMMAR/HÖST. (SKALA 1:20 I A4. SE BILAGA 7.).....	61

Bilagor

Bilaga 1. Planteringsplan avsnitt 1, ankarplantor. Skala 1:20.

Bilaga 2. Planteringsplan avsnitt 1, tidiga perenner och geofyter. Skala 1:20.

Bilaga 3. Planteringsplan avsnitt 1, sena perenner och geofyter. Skala 1:20.

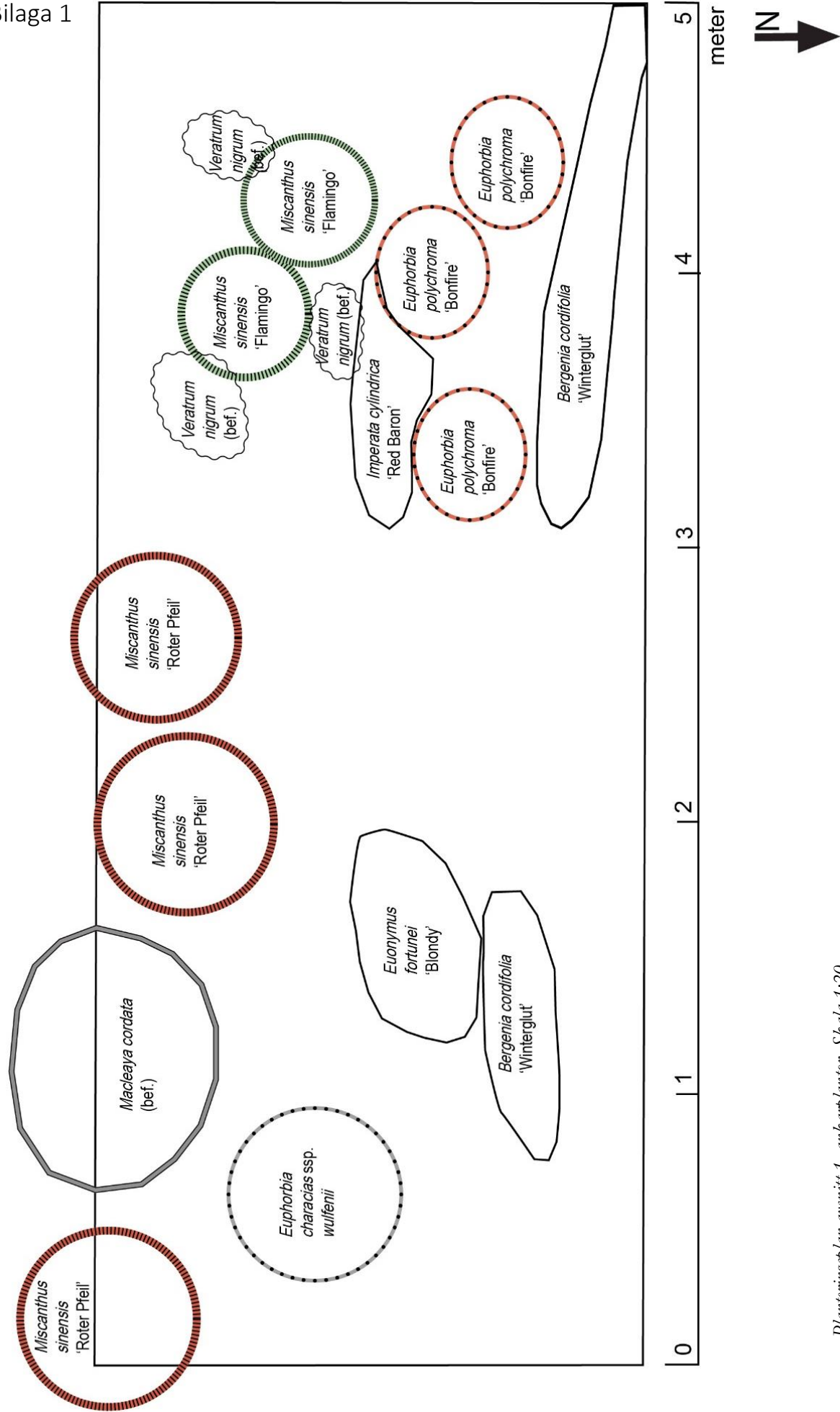
Bilaga 4. Planteringsplan avsnitt 1, alla lager. Skala 1:20.

Bilaga 5. Planteringsplan avsnitt 2, vinter. Skala 1:20.

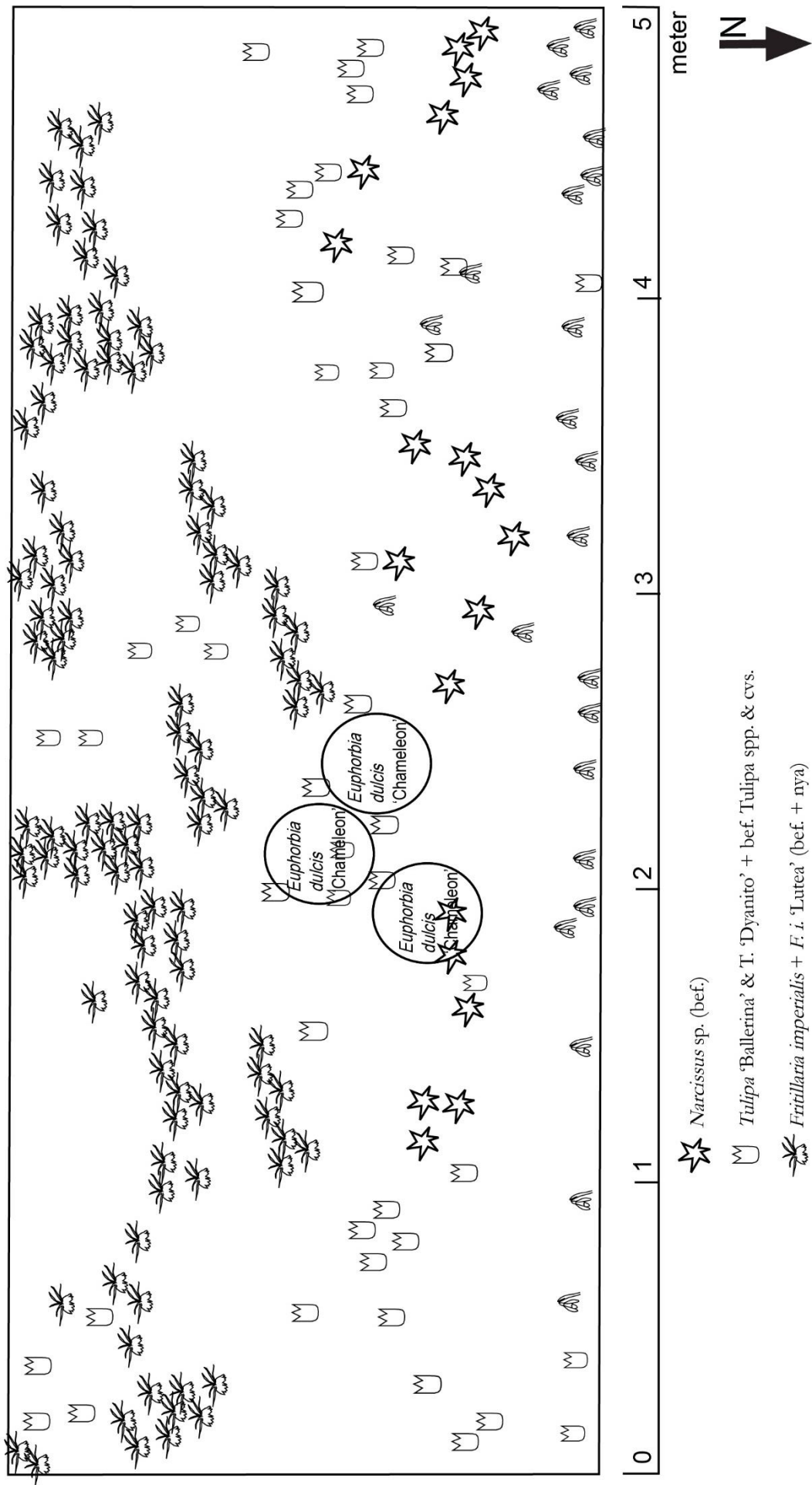
Bilaga 6. Planteringsplan avsnitt 2, vår. Skala 1:20.

Bilaga 7. Planteringsplan avsnitt 2, vinter + sommar/höst. Skala 1:20.

Bilaga 1

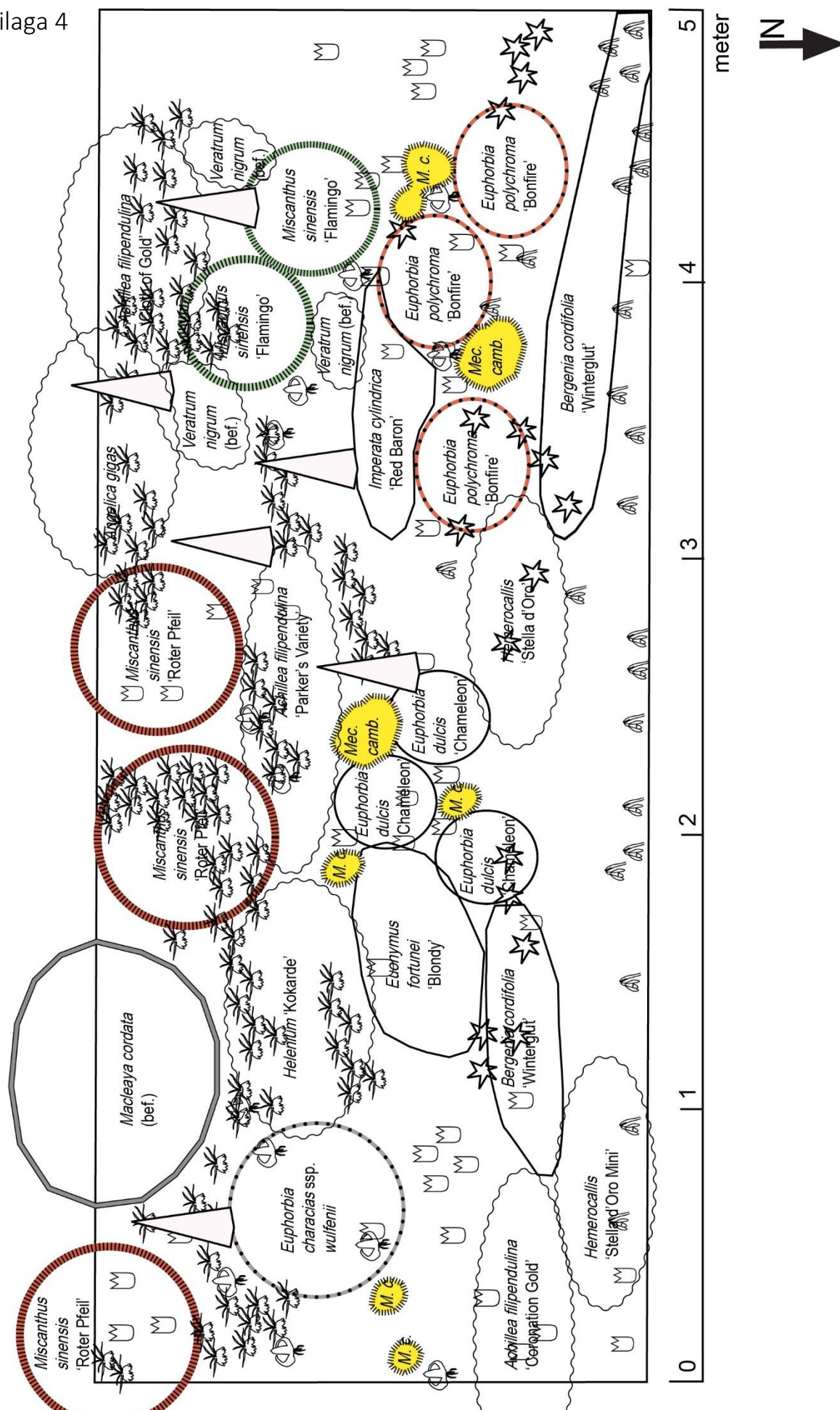

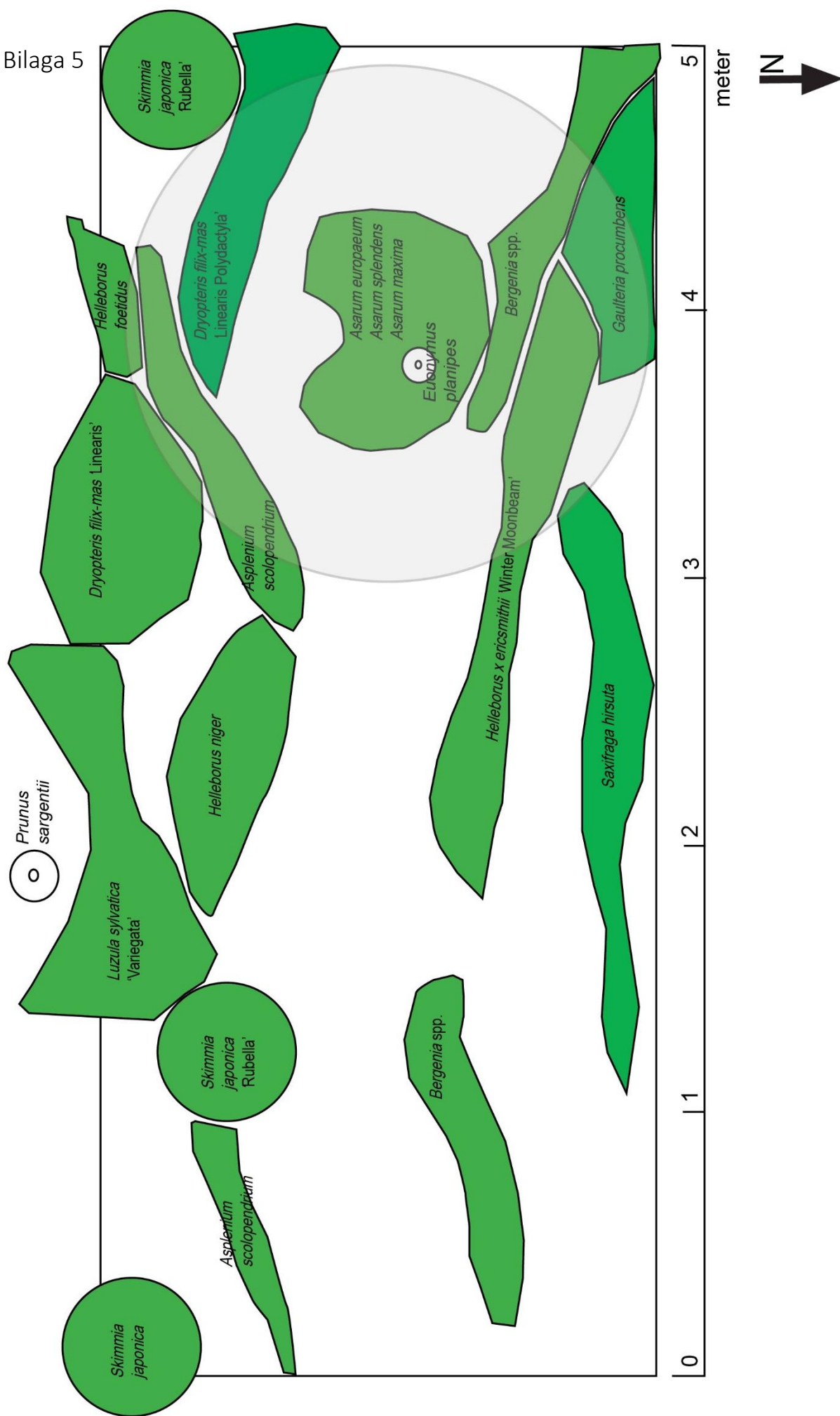
Planteringsplan avsnitt 1, ankarplantor. Skala 1:20.

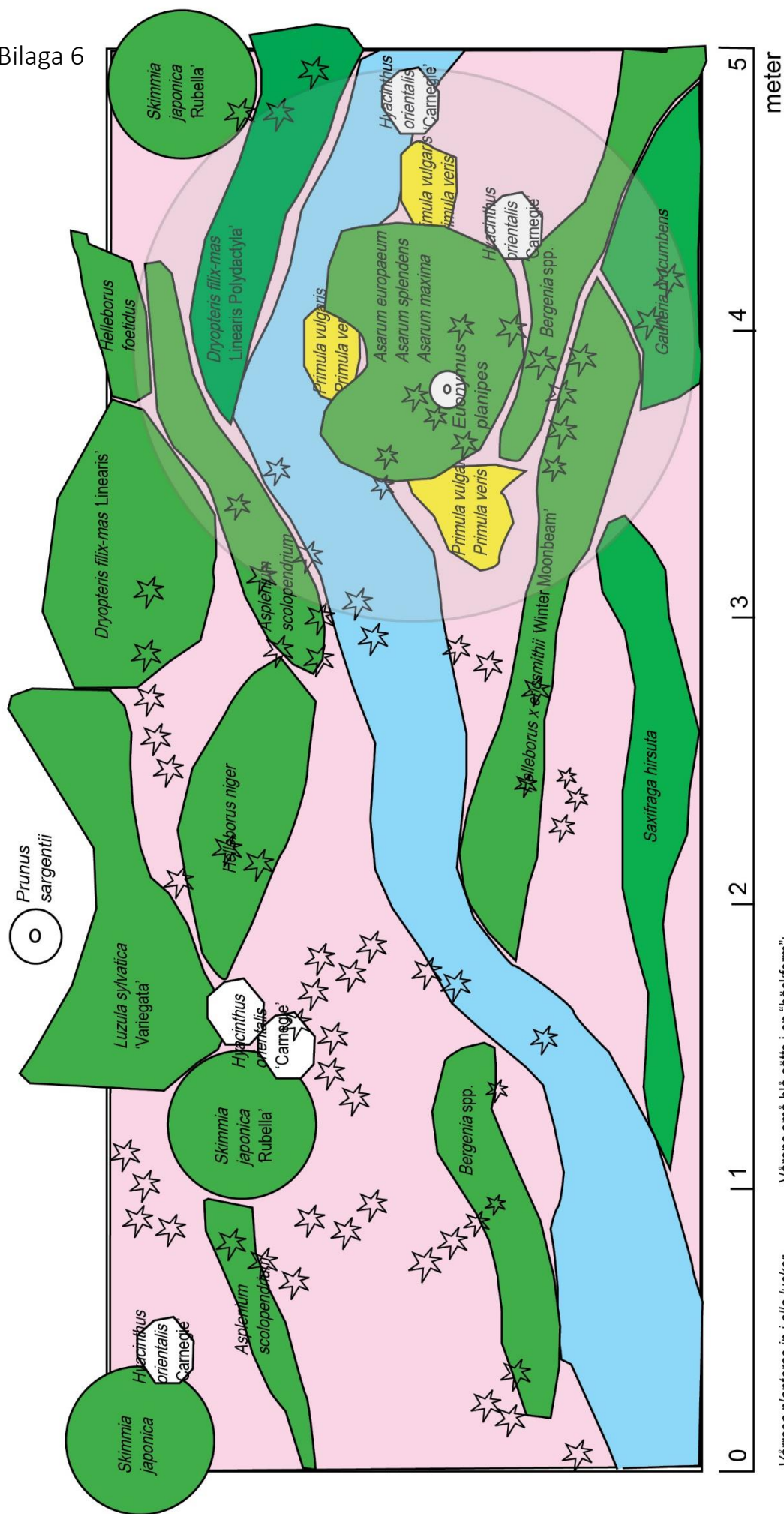

Planteringsplan avsnitt 1, tidiga perenner och geofyter. Skala 1:20.

Vårrosa planteras in i alla luckor.

Corydalis solida Beth Evans'
Dicentra cucullaria 'Pink Punk'
Dicentra spectabilis (intill) Polygonatum)
Anemone blanda 'Charmel'
Tulipa 'Angelique'
Erythronium dens-canis
Hyacinthus orientalis 'Pink Pearl'

Planteringsplan avsnitt 2, vår. Skala 1:20.

Bilaga 7

